

HID

RODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XV. ÉVF. ★ JANUÁR ★ 1951

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1951 JANUÁR

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Ernyes György

Társszerkesztő: Majtényi Mihály

Szerkesztőség: Novisád, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Vajdasági Kultúrszövetség magyar osztálya

Előfizetési díj: Egy évre 300 D., fél évre 150 D., egyesszám 30 D.

Postatakarékszám 300-903.241. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

TARTALOM

Komját Aladár: Meghalt Lenin (1924) (3) — Brindza Károly: Kínpadon (4) — Gál László: Béke (17) — Szirmay Károly: A nyomorék (20) — Radu Flóra: Dal az én hazámról (Gál László fordítása) (29) — Florika Stefan: Én (Balázs Pál fordítása) (30) — Florika Stefan: Szeretnék... (Balázs Pál fordítása) (30) — Vladimir Názor: Az Élkés Király (Kovács Kálmán fordítása) (31) — Pasko Romac: Szökés után (36) — Borús Erzsébet: versei: Ki látja a szemeimben? Csukott szemmel... (41) Ti, ketten... A városodnál jártam (42) — Vébel Lajos: Alázatosan jelentem... (43)

FIGYELŐ

Zsiván Miliszávac: Ablak az európai kultúra felé (53) — Gál László: Ady Endre Vajdaságban (56) — Bori Imre: Mi és a „Mladoszt“ öt éve (58) — Pennavin Olga: A szlavóniai sziget-magyarország (befejező rész) (62) — Szlav-nity Mária—Bóna Julia: Két jelentős kiállítás a vajdasági Múzeumban (70)

KÖNYVSZEMLE

Lőrinc Péter: A marxizmus-leninizmus könyvei (76) — Bálint István: Vera Panova: Fehér vonat (82)

SZÍNHÁZ

Sulhóf József: A „Gyászoló család“ (86)

Címlapunk: B. Szabó György: Vázlat

KOMJÁT ALADÁR:

Meghalt Lenin

(1924)

A döbbenetben
talán a dolgok érverése is megállt.

Számolhatatlan milliók gyászozzák őt,
mint senkit még, mióta föld a föld.

Fölordít bennünk a fájdalom s a düh!

S bennük,
kiket temérdek öklével lerontott,
most felnyavalyog a reménykedés.

Hohó, urak!
Hatalmas volt Lenin,
igazító kezű,
de csupán törvényt teljesített ő is.
Törvényt, ami pusztíthatatlanul,
kik vér vagyunk a véreből:
megannyiunkban él.

Lenin ledőlt.
(S elhullhat még derék
ezer

s akár ezerszer ezer!)

A megmaradtak
testük vasát összebbre közelítik
az új parancsban:

Legyünk egyszerűek, mint ő volt!
Tudatosak, mint ő volt!
Akaratosak,
irgalmatlanok
s mindent merőek, mint ő:
Lenin volt.

BRINDZA KÁROLY:

Kínpadon

Benedek Péter már tizenkét napja nyomta az ágyat a Csillagbörtön kórházcsejájában. A fehérre meszelt falú, viszonylag tisztántartott szoba és a ruganyos kórházi ágy, de különösen az a tény, hogy nincs többé egyedül, kellemes változást hozott életébe. Az ügyészségi fogház egyes zárkájának őrzítő magánya maradék fizikai erején kívül idegeit is kezdte felőrölni. Pedig alig öt napig volt ott. Ez az öt nap azonban éppen elegendő volt, hogy számot vessen azzal is, ami elmúlt és azzal is, ami ezután vár rá. A villamos csilingelése már kora reggel fellármázta és az utca zaja, a tovarohanó teherautók észnélküli szirénázása, társzekerek csörgése, de különösen az egyik közeli mulatóhelyről esténként felszűrődő muzsika és énekszó sokszor azt a hitet keltette benne, hogy ott, kívül a falakon, vidám és gondtalan élet folyik... A legborzasztóbb az volt, hogy senkivel egy szót sem válthatott egész napon át. Az ételt is az ajtóba vájt nyíláson adta be neki az őr. A nyílás csak akkora volt, hogy egy literes csajka beférhessen rajta. Emésztő tétlenségében már összeszámolta a kopott padlódeszka kiálló kemény csomóit, a menyezeten sétáló barna poloskákat... Vikszeletlen cipőjével felmérte a cella hosszát és szélességét és kiszámolta hány napja, órája, perce és másodperce van már bezárva. De mindez túlságosan kevés feladat volt az olyan ember számára, akinek napokon át semmi egyéb tennivalója nem akadt...

Szinte örült, amikor a rögtönítelő bíróság sandaszemű, kissé púpos ügyésze kibollgatta és társaival együtt egy városi sintérkocsinál csak valamivel nagyobb, de annál jóval sötétebb, zárt rabszállító kocsiba rakták és mint valami titokzatos árut, átszállították a Csillag belterületén lévő vizsgálati fogházba... Mindeztideig nem is gondolt betegségére. Állandó lázát és fulladását a szűk cellának és rossz lelkiállapotának tulajdonította. Itt azonban, alighogy kijelölték számára a cellát, a felvételi szokás szerint mindjárt orvosi vizitre vezették őket és ő a kórházban maradt...

Az orvos, egy dülleltszemű és előreugró kapafogú, középkorú férfi, mellhártyagyulladás állapotát állapított meg nála, és kilátásba helyezte, hogy hamarosan megszabadítja a mellében felgyülemlett izzadmánytól. A csapolásra azonban nem akart sor kerülni. Pedig minden nap rosszabbul érezte magát és egyre szaporábban kapkodta a levegőt. Egyre türelmetlenebb és kedvetlenebb lett. Nem örült már annak sem, hogy nincs egyedül. Idegesítette társainak jelenléte is. Az egyikőtől, egy utolsó napjait élő tüdővésztes fegyencőtől, aki a szomszédos ágyon feküdt és kísérteties hörgés közepette

köhögte ki tüdejének utolsó foszlányait, egyenesen félt. Ezentúl még apróbb lélekzeteket vett, de még így is beleizzadt, ha arra gondolt, hogy megkaphatja a tüdőbajt.

A kórházi cella harmadik lakója egy Horvát Lajos nevezetű banktisztviselő volt, aki, mint maga mesélte »sikítésért« ülte már a tizennyolcadik hónapot. Ez az örökké nyugtalan szemű, ide-oda futkározó fegyenc volt az egymás mellé kényszerített két beteg ápolója. Ez olyan bizalmi állásféle volt, amit kevés rab élvezett a börtönben. Benedek Péternek rögtön feltűnt az ápoló simulékony modora és szokatlanul figyelmesen csillogó szemei, valahányszor arra terelődött a szó, hogy miért is fogták el őt Horthy kémelhárítói, de amikor látta, hogy nem sokra ment vele, hiszen mindig kitérő választ kapott, minden figyelmességét Somogyi Jóska, a másik beteg köré összpontosította, és erre a mozdulni is alig tudó betegre célozva gyakran hangoztatta, hogy a gyilkosok a legrendesebb emberek a világon, mert szemrebbenés nélkül megmondják, hogy mi szél hozta őket ide a hét lakattal lezárt, hét vasajtó mögé...

Na meg aztán volt ebben a szorgoskodásban egy kis számítás is, hiszen minden reggel ő ette meg a tödőbeteg számára kiutalt külön adag tejbe-grízt. Ez a kedvezmény akkor hiányzott neki igazán, amikor a börtönigazgatóság megkapta az Igazságügyminisztérium átiratát, hogy Somogyi József tizenöt évre ítelt feleséggyilkost súlyos betegségére való tekintettel szabadlábra kell helyezni... Még könnyezett is, amikor egy másik ápolóval a kijáráshoz vitték a lábára állni képtelen beteget. Váltig azt hangoztatta, hogy rendesebb emberrel még sohase volt dolga.

— Csak az az egy hibája volt szegénynek, hogy a feleségét leszúrta, amikor az egy alkalommal nem akarta megmondani, hol járt egész éjjel, miért nem jött haza. Bizony, rosszul tette a lelkem, hogy késhez nyúlt, de a lónak négy lába van és mégis megbotlik, hát a szegény ember, hogyne tévedhetne... Lám, ő is csak azért sikkasztott, mert örökké pénzzavarban szenvedett, mert a felesége elköltötte volna az egész világ pénzét, ezért gondolta, hogyha sikkaszt egy-egy kicsit, ezzel nem egy embert, hanem a részvénytársaságot károsítja valamicskét, csak annyit, hogy a részvénytársaság néhány száz tagjára alig öt-hat pengő esett volna személyenként, ő pedig könnyebben élhetett volna. Dehát ilyen a sors. Az ember manapság azt se tudja, hova nyúljon és mit tegyen. Mindenütt a nyakára lépnek az ilyen senkiháziaknak. Bezzeg, amikor néhány évvel ezelőtt az igazgató »sikított«, a kutya sem kérdezte tőle, hogy miért, és egy áthelyezéssel megúsza az ügyet... Neki azonban rögtön a tyúkszemére léptek, pedig mindössze másodszor történt életében, hogy a más pénze után nyúlt...

Amikor Jóska elvitték, Péter egy álló napig nem hallotta az ápoló hangját. Szóltanul tett-vett a szobában, de a folyosón megnyílt a szája és azt erősítgette egyik ápolótársának, hogy ez a szerencsétlen gyilkos még kocsin szállítva se bírja ki a Nagymélykúti uradalmi pusztáig, ahova való. Pedig, hogy vágyott az otthoni tájra, hogy szeretne volna látni kis árváját és a bosszú gondolata is emésztette és itt van, még csak a szemeivel sem tehet majd szemrehányást az urasági ispánnak, aki tőle, szegény cseléd-től, elszerette feleségét, nemhogy azt is »lemészárolja«, ahogy a kórházi ágyon még tegnap is fogadkozott...

Ezen a reggelen azonban Horvát Lajos a hetes számú kórházi cella ápolója szokatlanul gyöngéd mozdulattal ébresztette fel a még alvó Benedeket. Majd elolvadt a kedvességtől, amint tudtára adta, hogy látogatója érkezett és az őrmester az ő véleményére megengedte, hogy betegszobájában fogadhasssa. Benedek nem tudta mire vélni ezt a kedvességet és ismerve az ápoló kapzsiságát, örömeiben előre odaigért a csomag felét, amit látogatójától remélt kapni...

Már régen várt erre a látogatásra Péter. Szerette volna tudatni hozzátartozóival, hogyan áll az ügye. Ugyanakkor kíváncsi volt az ügyvéd véleményére is, aki, mint szüleinek egyik leveléből kivehette, nagyhangú ígéretek tett és összeköttetéseire hivatkozott... Tizenhárom napja múlt már, hogy az ügyészségről idehozták és ez némi reményt keltett benne, hiszen akiknél elegendő bizonyítékot tudtak összegyűjteni, azokat másnap, vagy harmadnap már ítéltek is és két óra múlva, ha a bíróság nem ajánlotta kegyelemre az elítélteket, a tárgyalás előtt odarendelt hóhér már végzett is velük, hiszen ezért állították statárium elé, hogy mint a bolsevizmus elleni »szent háború« által anélkül is erősen megbollygatott »közrendre« és a nagy erőfeszítéssel kialakított »hazafias hangulatra káros elemet« eltegyék az útból. Velük azonban nem így jártak el. Rá és társaira nem tudtak rábizonyítani annyit, hogy a közvélemény felzúdulásának veszélye nélkül végezhetnének velük, úgyhogy már-már kezdték remélni, hogy rendes bíróság elé utalják ügyüket. Ezt a hitet erősítette benne ez a levél is, amelyet a vasárnapi templomlátogatás ideje alatt az egyik politikai fogoly adott át neki, akit aznap letről a misére delegáltak maguk közül, hogy meghallgassa nem ejt-e el véletlenül a pap néhány szót a politikai helyzetről és a kinti közhangulatról. Meg azután itt találkozhattak egymással a vizsgálati foglyok és az elítélt politikaiak egy kis eszmecsereére...

A hír, hogy látogatója érkezett, egészen lázba hozta. Alig szuszogott, úgy nyomta mellét a bordái között összegyülemlett víz, de leszállt az ágyról, sápadt kezeivel kisimította a lepedőt, lerázta a morzsákat a takaróról, felpoecelte a vánkost, majd kimerülten visszadőlt az ágyra. Izzó szemait a kívülről tolózárral elrekesztelt ajtóra szegezte és lázas kíváncsisággal, hangos szívdobogással várta, ki lesz, aki övéi közül átlépi a kórházi cella küszöbét?

Néhány másodperc után valaki félrehúzta a tolózarat és az ajtóban megjelent egy fontoskodó arcú, középtermetű, őszülőhajú bőrtönör, mögötte pedig egy feketeruhás öreg néni és egy fiatalosan öltözött menyecske toporgott...

— Édesanyám... Eszter, testvérem, hát eljöttetek? — emelkedett fel a kóccal kitömött párnáról Péter és szemei a viszontlátás örömétől könnybelábadtak...

— Édes fiam... kedves öcsém...

Az őr zavartan krakogott az érzékeny jelenet hatása alatt és miután itt nem ellenőrizte senki, nyilván jóságát akarván megmutatni, megfordult és kiment a folyosóra. Itt volt ugyanis a kórházban legjobb barátja, a kórház őrszemélyzetét vezénylő őrmesterhelyettes, aki ugyanabból a dunántúli kis faluból származott, mint ő. Belemelegedtek a beszélgetésbe, de azért néha-néha odament és belesett az ajtóba vésett nyíláson. Aztán

leült megint az ablakpárkányára és folytatták a falujukból érkező leg-újabb hírek kicserélését...

Az ör nyugalma nem lehetett valami nagy csillapító hatással az ápolóra, mert az idegesen szaladgált ki-be és türelmetlen tekinteteket vetett az ágy szélére helyezett nagy csomagra, melyet a feketeruhás, töpörödött kis öregasszony lassan kioldozott és az ágy melletti székre rakta tartalmát... A suttogó szavakból is szeretett volna el-elkapni egyet-mást, de ez sem igen sikerült neki, csak ilyenfélét hallott:

— Mondja... Ne féljenek... nem, nem... csak vigyázzanak... elég, ha mink... nem vezett el... talán kár... semmi sem kár, édes gyere-
kem... a front... valahol... ne féljen... majd megmondom... üdvöz-
löm őt is...

Aztán elérkezett a búcsú pillanata. A félelem, hogy fiát talán soha többé nem látja, megint könnyet sajtolt az anya szemébe. A beteg fiú pedig vigasztalóan szorongatta anyja és a szintén egyre szípgó testvére kezét. Hálás volt nekik, hogy néhány rövid percre elhozták számára a külvilág örömet és vájúdását... Mert anyja szavaiból megértette, hogy a háború pusztító réme egyre jobban ráül az emberek lelkére és a gond, bánat, meg a nyomor vert tanyát mindenütt. Ott van a szomszédjuk, Bicskei Kálmán, a szegény napszámos is. Már három fiát vitték ki egyenesen a frontra és csak egy írt közülük levelet. A másik kettőre hiába várnak már három hónapja, se levél, se üzenet, se ők személyesen... — Már a Vöröskeresztrel is kerestették, mesélte anyja, miközben az őszinte részvét újabb könnyeket csalt szemébe. — De még csak választ sem kaptak, se bátorítást... Szegény Kálmán meg felesége, Szirók Örzsi, egészen oda vannak. Mondják is, hogy ez hát a magyar szabadság? Evinni eviszik a szegény ember gyereket, de hogy hun van, hová lett, él-e, hal-e? avvá a kutya se törődik... Ezé nevejen a szegény gyereket, másnak, hogy eté-kozzák, oszt asse tuggyuk, hogy mé... Nekem meg azt monta a szerencsétlen, hogy »a te fiad Borcsa, legalább tuggya, hogy mé van becsukva. Legalább tuggya, hogy az urak, ellen vót, meg te is tudod, hogy hun van, mer megvan. De hun vannak az én gyerekeim?!...« — Bizony az embernek rosszul esik látni, hogy az a nagy darab ember csak a szemeit törölgeti, felesége meg, isten bocsássa bűneit, csak káromkodik, mint a lacibetyár...

— Hát így vagyunk fiam. Má újságot se igen veszünk, mer abbú se ismeri ki magát az ember... Mindég arrú firkának, hogy a honvédok most itt győztek, most ott rohamoztak, de hát akkó minek nekik az a ménkű sok rezervista? Má alig van aratóember a faluba... Kálmán bátyád is aszongya: no, ez borzasztó — a mi fiaink verik a mieinket! — Mer azé ő is úgy mongya: a mieinket!... De hát ki tuggya, hogy most kik azok a mieink, meg kik azok, akik nem a mieink... Én is azt hittem, no, ha itt lesznek a magyarok csak jobb lesz. Legalább magyarú nyomtasák az adócédulát, meg tán nem tesznek különbséget, oszt a napszám is nagyobb lesz, vagy hogy fődet kap, akinek nincs... Hát ezek tényleg nem tesznek különbséget, eviszik a szerbet is meg a magyart is, a napszám árán meg napról-napra kevesebbet veszünk. Meg fődet sem kapott senki, csak a csángók... Mer nekik mink minyájan csesznikek, meg komministák vagyunk... Lám tikteket is evittek, pedig tik magyarok vagytok... De bár csak azt tunnám, hogy mikó lesz vége? — Tán sose. Kérem minden

náp a jó istent, hogy segítsen haza minél előbb... — búcsúzkodott az anyá, aztán még egyszer megcsókolták egymást és a belépő őr sürgetésére szí-
pogva és egyre visszafelé tekintgetve, elhagyták a szobát.

Péternek csak annyi ideje maradt, hogy a csomaggal otthagytott újság-
papírt a takaró alá rejtette, az ajtóban máris megjelent az ápoló alakja.
Vigyorgva közeledett az ágyhoz.

— Á, ez aztán igen!... Ez aztán bácskaias, kérlek — mondotta az ápoló
és anélkül, hogy Péter kínálta volna, belemarkolt a székre helyezett gu-
ráblikba, majd egy kacsacombot is kiválasztott, azután elégedett mosollyal
a bajusza alatt, az ajtó felé indult...

Péter várt néhány másodpercet, majd ügyet se vetve a széken tor-
nyosodó enniválókra, felhajtotta a takarót és óvatosan maga elé helyezte
az újságot, amit olyan szigorúan tiltott a foglyoktól a börtönigazgatóság.
Régen nem látott már nyomtatott betűt. Szemei lázasan futották át a
»Reggeli Újság« sorait... Őthasábos címek ordították: »A bolsevizmus
utolsó napjai...«, »A Führer megdicsérte a keleten harcoló honvéd egy-
ségek parancsnokait és katonáit...«, »Új rendelet az élelmiszerkészlet
kötelező bejelentéséről...«, »A szerbeknek meg kell érteniök, hogy Árpád
utódjainak itt történelmi előjogaik vannak...«, aztán lejjebb a harmadik
oldalon »Kivégzések Ujvidéken — Klausz Rudolf, Kárász Pál, Varga Gyu-
la...« — a beteg nem bírta tovább, feje hátracsuklott. Az újság a szörnyű-
séges hírekkel kiterítve maradt a takaró felett...

— Hát mégis... — nyögött fel fájdalmasan és úgy érezte, mintha a
mellét feszítő víz most egyszerre forrni kezdene és meg akarná fojtani. —
Hát mégis!... Gyula... Hát hiába volt minden?... Ez lett a vége...

Lerúgta magáról a takarót, markában görcsösen szorította az össze-
gyűrt újságdarabot. Végéig megfeszített idegei kimeresztették vele nagy,
sötét szemeit. Lázás agyában őrlítő sebességgel pergett a közelmúlt borzal-
mas eseményeinek filmszalagja...

* * *

Szeptember első napjaiban egy esős, szeles éjszakán történt. Az
»ádámház« újonnan beköltöztetett lakói, nagy csörgésre, szitkozódásra és
hangos jajkiáltásokra ébredtek. Már aki aludt, mert Benedek Péter ezen
az éjszakán még egy pillanatra sem hunyta le szemét, hiszen alig öt-hat
órával ezelőtt hozták ide. Egyenesen az állomásról, ahol az egyik helybeli
rendőr, egyébként volt katonacimborája szavára megrohanták a detektí-
vek és a kakastollasok. Ügyetlenségéért most egyre szidta magát, de hiába,
helyzetén ez már mit sem változtatott. Szembe kellett néznie azzal, amit
többhetes bujdosása alatt számtalanszor maga elé képzelt, hiszen a lebukás
veszélye ebben az időben állandó volt. Baranyából jött haza terepszem-
lét tartani és a mozgalommal kapcsolatot teremteni.

Hiszen nem az a dolgom, hogy egérlyukba húzódva várjam, mi tör-
ténik körülöttem, mert a háború még sokáig eltarthat — hajtogatta egyre
magában. Ez is hozta haza. Mert őt nem erre tanították, hogy megfuta-
modjon, hanem, hogy küzdjön a szegények ügyéért, ott, ahol tud. Erre
szólította fel az a nyomtatott írás is, amit ők csak »leninlevél«-nek neveze-
tek... Elérkezett a cselekvés ideje. A vörös kakas és az egyre gyakoribbá
váló röpcédula szórás már mutatták, hogy merre kell venni az irányt...

Minden jól haladt, ő is megalakította a maga sejtjét, osztogatták a nyomtatványokat és kezdték számba venni, hogy a régi barátok közül kire számíthatnak és kire nem... Tudták, hogy kevesen vannak, mert a magyarlakta helységekből most nehezebben és csak félve álltak velük szóba az emberek. Sokan a régi harcosok közül is csak húzódoztak. Nincs itt az ideje — ez volt a főérvük. Mások meg az új urak kegyeit keresték. Így volt ez egyik legjobb barátjával, Csuzdi Jóskával is, akivel együtt katonáskodott a háború előtt és aki, míg a magyarok be nem jöttek, a mozgalomhoz tartozónak vallotta magát, de aztán, mikor megváltozott a helyzet, faképnél hagyta őket és beállt rendőrnek.

Azóta nem beszélt vele, hiszen világ életében utálta az uniformist, mert ahogy mondogatni szokta, az »osztályellenség vasöklét« látta bennük, akik mindig készek lecsapni a mozgolódó munkásokra. Hát ez a rendőr, az áruló katonacimbora, intett a lesben álló hekusoknak — akik egyébként csak a szüleitől elvitt fényképről ismerték Pétert — hogy fogják le. Csuzdi Jóska nem sokat adott a régi barátságra, neki meg kellett mutatnia, hogy nem érdemtelenül szaggatja az állami mundért. — Úgy bizony, még az apámat sem kímélném, ha a törvény ellen szegülne... — hencegett, amikor egy kicsit beszédett a sarki kocsmában...

És most itt fekszik a szétterített szalmacsomón és szemeit hiába hunyja le, álom nem jön rájuk. Riadt, kíváncsi tekintetét újra meg újra körülhordozza a fal mellett heverő embereken... A kis szobában, amelyben valamikor a könyörtelen községi adóreferens szedte be a pénzt az adózóktól, most vagy harmincan feküdtek egymás mellé préselődve, mint a szardíniák. Amikor őt idehozták, a többiek már feküdtek és neki is »feküdj«-öt vezényelt egy magas, hegyesre fent bajuszú csendőr, aki a szomszédos szoba nyitott ajtajában egy keresztbe tett padon ült és unalmasan ásítózva nézte az alvókat. De nem volt hova, így hát a csendőr felállt, és nem valami gyengéden oldalba rúgta a legközelebb fekvő, fejbúbjág betakaródzó emberi alakot és amikor ez ijedten felemelte vizes zsebkendőjével átkötött fejét, intett neki, hogy húzódjon arrább, amit ez nagy nyögések közepette meg is tett... Ekkor a szoba másik oldalán megmozdult egy másik alak. Kezére támaszkodva felült, lehúzta magáról a felső takarót és odadobta Péternek.

— Felesleges... — mondta csendesen és Péter rémülten nézett a hatalmas kék aláfutásos szemű nőre, aki kékes-lilás felpuffadt, reszkető kezeivel igazgatta lábain megmaradt takaróját...

A csendőr sötét tekintettel ugrott fel ültéből, nyilván rá akart szólni a hivatlan segítőre, de aztán csak megint leült és arcára kaján mosoly húzódott. Péter elé fordulva gúnyosan mondta:

— No, látod? Nem lösz itt sömmiben hiányod! segítenek az elvtársak, ha-ha... De ez már szart se ér — úgy is fölkötnék mindnyájatokat!...

Péter sokáig elgondolkodott a csendőr szavain. És az összevert arcú fekete hajú lányon, akiről csak annyit tudott, hogy Sinkovics Jóskának, a mozgalom egyik vezető harcosának, a mennyasszonya. Riadtan figyelt fel a körülötte fel-felnyögő emberi hangokra és furcsa, borzongós kíváncsisággal latolgatta, ugyan mi vár most rá? Mert ebben a pillanatban ez volt számára a legfőbb kérdés — mi vár rá és mi az ő tennivalója ebben a helyzetben? Valamikor olvasott már könyvekben arról, hogy a munkásság

harcosait, ha elfogták, agyonraverték a rendőrség ügynökei. Hallotta ezt a Mitrovicán és egyéb börtönökben járt munkásoktól is, akik sokszor mondogatták, hogy a »bukás« teszi igazi próbára az emberek öntudatát. Mert »hiába beszél valaki teli szájjal a jogról, harcról, nagyobb darab kenyérről, ha egy-kettőre beadja a derekát az osztályellenség előtt...« Azt is mondogatták, hogy a ravasz ellenféllel ravaszul kell bánni, meg kell téveszteni őket és nem szabad fejfel nekimenni a falnak... Jól fel kell készülni arra az esetre, ha a zsaruk véletlenül rajtuk ütnek és sohasem szabad nyomot hagyni maguk után... »És ha vernek, ha a húsdot ronggyá tépik, akkor se szólj egy kukkot se, mert az osztályellenségnek segítesz vele és mérhetetlen károkat okozhatsz a mozgalomnak...« — Így beszélt pár héttel ezelőtt az a hirtelenszőke, nyúlánk, rendkívüli rokonszenves arcú fiatalember is, akit a többiek csak Ottmárnak szólítottak és akiről később megtudták, hogy a mozgalom kerületi vezetője. Micsoda ember az! Azt biztos nem fogják meg, ez egyszer szent. Az tud magára vigyázni, nem olyan ügyetlen, mint én... Nem fut egyenesen az ellenség karjaiba.

Péter előtt most sorra vonultak el ezek az emberek, barátok, régi harcosok, akik közül talán jónéhányan itt vannak a szomszédos szobákban, akiket, könnyen meg lehet, már halálra gyötörték és akik szintén azon tépelődtek pár nappal, vagy éppen pár órával ezelőtt, hogy mi vár rájuk, ha majd szemtől szembe kell nézni azokkal, akiről azelőtt csak mások elbeszéléseiből hallottak... Mi lesz, ha visszatérnek azok az alakok, akik őt is idehozták? Az a feketepofájú, szőröskezü alak, aki, miután motozás közben egy véletlenül ottfelejtett, régi, elszáradt piros szegfűt talált a szivarzsebében, olyan három pofont lekent neki, hogy a szeme is szikrázott bele... — Várj csak, ez csak előleg! — vigyorgott a feketepofájú, aztán belökték ide és elmentek... Reggelig talán nem is bántják, hiszen ezek a vadállatok is alszanak, vagy talán most is a faluban kutatnak a szökésben lévő elvtársak után?... Mindegy, erre számíthattam már akkor, mikor az első röpcédulát a kezembe vettem — nyugtatta saját magát Péter. Most én is mértékre állíthatom öntudatomat! Talán nem is lesz olyan borzasztó az egész, talán nem is kínozzák meg, hiszen nem biztos, hogy tudják, milyen szerepe volt és mit tett a mozgalomban? Társai valószínűleg nem árulták el, hát ő maga csak nem lesz bolond megmondani, hogy kikkel tartott kapcsolatot, milyen feladatot kapott és mit hajtott végre, meg hogy mire készültek!... És ha mégis megkínozzák? Hát, akkor megkínozzák, mindegy, most már benne van az acélhálóban és neki most, az a feladata, hogy ezen a hálón megtalálja a rést és ha egy mód van rá, meglépjen innen...

A csendőrré nézett nem alszik-e, mert ha igen, akkor rögtön felugrik és rárohan, kiragadja kezéből a puskát és ki innen! Aztán a puskával beveszi magát a kukoricásba, esetleg átmegy a Dunán... És ha nem sikerül? Hogyne sikerülne, az erős elhatározás és kemény akarat már félsiker! No, de lássuk csak... — Lassan a csendőr felé fordította fejét. Ez azonban nem aludt, hanem ébren figyelte Péter minden mozdulatát, sőt hátraintott valakinek és a következő pillanatban az ajtóban hetyke kakastollal megjelent két újabb keménykalapos...

Péter csak ekkor látta, hogy a magas, nagy, kacifántos bajuszú csendőrkaplár nincs egyedül a maga fajtájából. Ez a terv tehát kútba esett,

hiszen valószínűleg kívül is őrzik a házat. Mit tegyen hát akkor? Marad csak a kemény akarat... Az egyetlen lehetséges ellenállási mód ebben a helyzetben, a síri hallgatás. — Hallgatni akkor is, ha a húsdba tépnek! Majd meglátjuk, meglátjuk no, ha visszajönnek azok a haramiák, az a fekete ördög...

A reggel azonban még messze volt, csak Péternek tűnt egy egész örök-kévalóságnak ez a pár viszonylag csendes órácska. Az ablakon az éjszaka fekete leple feszült, áttörhetetlen vastagságban, a szobában pedig a pár órára békében hagyott, megkínzott emberek hörgő horkolása tette még ijeszteőbbé, fojtogatóbbá a levegőt... Ebbe a sárga villanyfény ellenére is fekete dermedtségbe most a kívülről behallatszó lárma, jajgatás és szitkozódás hasított bele, mint éles fejszezsapás...

A következő pillanatban felpattant a szoba ajtaja és durva szitkozódások közepette, belöktek a szobába egy felborzolt hajú, véres homlokú, szélesvállú, elkeseredetten tiltakozó férfit...

— Nem ismerek senkit, mit akartok tőlem? Semmit nem tudok... — hörögte rekedt, szenvedő hangon, amelyből azonban, mintha a tudatos dacc szilárdsága is kiérzett volna.

— Várj csak, az anyád úristenit, majd megkapod a magadét, vörös kutya! A nyakadra hágok, ha reggel se beszélsz...

A belökött ember egyenesen Péter lábaira zuhant. Ez felszisszent és hirtelen felült. Lábaik igyekezett kihúzni a ránehezedező test alól, ez azonban csak akkor sikerült, amikor a belökött férfi kezeire támaszkodva nagynehezen felemelkedett. Parázsként tüzelő szemeit bocsánatkérően emelte Péterre, a következő pillanatban azonban, a csendőr felé intve, már el is fordította. Péter alig tudta visszafojtani felkiáltását...

— Hiszen ez Gyula! Varga Gyula, a gyerekkori jó pajtásom, elvtársam.

A csendőr alighanem észrevette, hogy megismerték egymást, mert Varga Gyulának néhány emberrel odébb szorítottatott fekhelyet és gyanúsan nézett Péterre, aki majdnem elkiáltotta magát, amint szívbéli barátját megpillantotta.

Péter most már végképp nem tudott elaludni. Gyula jelenléte minden idegszálát remegésbe hozta. Nem a félelem volt ez, hiszen Gyulát már két esztendeje nem látta és az illegális munkában semmi kapcsolatuk nem volt, hanem a féltés görcsösen szorongató érzete, amely minden emberben ott tanyázik, aki mások sorsát is szívében viseli... Mi történhetett vele, hogyan került ide? Hát ő is? Igaz, ezen nincs mit csodálkozni, hiszen ismerte eddigi életét, vele együtt nőtt fel és az lett volna a borzasztó, ha most távol maradt volna ettől a harctól, melyért eddig olyan hévvel és elszántsággal küzdött és amit ő maga is minden erejével és tudásával siettetett...

Amikor az ablaküvegen feszülő fekete fátyol lassan szürkülni kezdett és a nagybajuszú csendőr érces hangon »ébresztő«-t kiáltott, Péter úgy érezte, mintha minden tagja le akarna szakadni és valami rettenetesen megfeküdte volna mellét és olyan súllyal húzza lefelé, hogy azt hitte, rögtön összeesik. De azért valahogy mégis tartotta magát, mert arra gondolt, mi lesz ezután, ha már most átengedi magát az idegek minden erőt felörlő játékának. A többiek példáját követve ő maga is hozzáfogott a fekhelyül szolgáló vékony szalmaréteg feltakarításához. Közben állandóan

Gyulát figyelte és egy kedvező pillanatban, mikor a csendőr átment a másik szobába, melléosont és megszorította feldagadt alsókarját.

— Hát itt találkozunk, Gyula!... — suttogta rekedten.

Gyula megfordult, megismerte Pétert, odahajolt hozzá és egyik karjával átölelte.

— Még se kész? Milyen katonák vagytok — kiáltott a fal mellett sürgölődő embereknek, akik már ülőhelyeiket rendezgetve hajtogatták a pokrócokat és kabátokat.

— Leülni! Ülég volt a pizsmogásból. Aztán mögne mozduljon sönki, mert mögtapogatom az oldalbordáját! — dörgött tovább a csendőr.

Mindenki leült, csak Péter állt sután és nézett még mindig a másik oldalon elhelyezkedő fekete lányra, aki a takarót adta neki. A csendőr látta, hogy vissza akarja adni a pokrócot, ezért közbelépett.

— Ülég a kisasszonynak, ami alatta van. Ül csak rá, mit nézöl, mint a bornyú az új kapura! Leülni...

Egy fél órája ültek már mozdulatlanul a fal körül, mikor nyílt a bejárati ajtó és a szobába belépett néhány marcona alak. Péter oldalt ült és azonnal megismerte az egyikben a feketepofájút, egy másik magas, kopaszodófejű férfinban pedig nagy meglepetésére azt az útépitési ügynököt ismerte meg, aki egy hónappal ezelőtt behívott néhány régi szakszervezeti munkást a község házára, azzal az ürüggyel, hogy kiadja Topolya—Zenta között építendő kövesút pallérozási munkálatait. Bár nem gondolt arra, hogy a kémelhárító ügynöke, de már akkor feltűnt neki, hogy az állítólagos »útépitő mérnök« milyen részletesen érdeklődik a munkások hangulata iránt, de az egyik régi földmunkásvezető jól megmondogatta neki, hogy kit hívnak harminc filléres órabérért utat építeni... Ki tudja, még hány ilyen »mérnökkel« találkozunk ebben a szörnyű házban, hiszen majd minden második ember »anyaországi« volt, akivel a német hadifogságból való visszatérése után a község főutcáján találkozott...

Ebben a pillanatban valaki Péter fejére nyomott egy »barackot«, mire hirtelen hátranézett. A feketepofájú szélesrehúzta száját és megvillantotta aranyfogait.

— Ez is újonc, vigyük talán ötet?...

— Hagyd csak, ezek már készek, nézzük tán az én páciensemét. Gyula, mit búsulsz? — Gyere, majd elmeséled, mit álmodtál... No, lódulj már, ne akard, hogy goromba legyek veled, e díszes társaság előtt...

A másik szoba ajtajában a három csendőr udvarias nevetése hallatszott, amivel Vágó Kázmér csendőrnyomozó főhadnagy tréfálkozó hangulatának adtak visszhangot, de rögtön elkomolyodtak, amint Gyula és a két detektív mögött becsapódott az ajtó...

A mellette ülő zömök fiatalember könyökével meglökte Pétert és mélyet sóhajtván halkán odasúgta:

— Megkezdődött!...

Péter azonban csak akkor értette, hogy tulajdonképpen mi is kezdődött meg, amikor a szürkén eléjük meredő, vékony, rakott közfalon tompa zuhogások és elfojtott, szaggatott nyögések moraja szűrődött át és hasított bele bántóan idegszálaiba. — Ez az hát! Ez kezdődött meg...

Megrázkódott.

A szomszéd szobában pedig egyre sűrűbben és erőteljesebben zuhogtak a padrakötözött ember testén a gumibotok. Hároman szorgoskodtak az ártalmatlanná tett fiatalember körül. A feketepofájú a fejét verte egy hatalmas gumibotbal, a »mérnök« a padrakötözött ember felső lábszárain ült és annak kigombolt nadrágja alatt markolászott, miközben a szerencsétlen fiatalember, Varga Gyula, rettenetesen eltorzult arccal vergődött és amennyire bírta, kapkodta fejét az ütések elől... A pad végén, hogy teljes legyen a kínzó-együttes munkája, egy lovaglónadrágos, alacsony, de köpcös detektív állt és teljes erejével verte a lekötözött ember meztelen talpait.

A vallatást a »mérnök« irányította. Mielőtt feltett volna egy-egy kérdést, mindig összeszorította markát a lekötözött ember nadrágja alatt...

— No, ismered-e már Klausz Rudit?...

És miután nem kapott választ, újra meg újra összeszorította markát és mindig erősebben... A megkínzott felordított fájdalomában, arca elsápadt és szemei tágranyiltan meredtek a menyezetre...

— Na, ismered-e, az anyád megváltó úristenit! Beszélsz-e? Beszélj! Beszélj!!! — örvongött a »mérnök«, de választ most se kapott, sőt Varga Gyula most már nem is hörgött. A feketepofájú mindjárt abba is hagyta a verést és a félrecsuklott fejű, elalélt fiatalemberre mutatott:

— Elájult a disznó! Kár volt egyszerre ilyen erős tust adni neki...

A »mérnök« dühösen kelt fel és kiabálni kezdett:

— Mit? Tán még sajnálsz ezt a dögöt, csak ne legyél olyan lágy szívű, ismerni kell ezeket, szimulál ez, nem látod?... No, csak ne bámuljatok olyan sokat. Győző, fogd meg a pad végét és felállítani a fal mellé, — szólt a feketepofájúhoz. — Te meg Mihály, — fordult a lovaglónadrágos talpverőhöz, — hozz egy veder vizet és fel kell ébreszteni ezt az álomszuszéket. Csak nem hagyok magammal kibabrálni...

Győző segített Kázmérnek felállítani a padot, úgyhogy Gyula most a pad alá tekert két karján csüngött. Testének súlya egészen felhúzta alsó karját, úgyhogy vállcsuklói is megcsavarodtak. Ez mintha megtette volna hatását, mert Gyula kezdett megáhoztérni, amit Mihály, a lovaglónadrágos detektív, az udvarról felhozott teli vödör hidegvízzel siettetett...

Amikor Gyula magáhoztért, a »mérnök« gúnyosan vigyorgó arcára esett, fáradt, erőtlen tekintete. A »mérnök« most odalépett hozzá és nyájasan kérdezte.

— De sokáig aludtál, pajtikám! Igazán megvárakoztattál bennünket. Nem akarsz egy cigarettát? — ezzel hátamögül előhúzta egyik kezét és az ujjai között égő cigaretta paraszát a lekötözött fiatalember lábaujjai közé nyomta.

Gyula felordított. A »mérnök« azonban felháborodást színélve mondta:

— Ugyan kérlek, hát ez a hála? Még el sem fogadod a cigarettát? Ez igazán nem szép tőled... Győző, oldd fel a kezét, te meg Mihály a lábát, talán akkor szóba áll velünk ez a dalia!

Amikor a szijjak lehullottak Gyula végtagjairól, mint egy zsák, úgy zuhant le a padról és elterült a szoba olajos padlóján... Fel akart állni, de nem tudott. Háromszor is visszazuhan...

— Kelj fel, te piszok, mit szimulálsz? Azt hiszed tán, elhisszük neked, hogy ilyen puhány vagy...

S miután Gyula ekkor sem bírt talpra állni, a majd két méter magas, tenyeres talpas, izmos »mérnök« a hajába markolt és hajánál fogva elkezdte húzni körös-körül a szobában, amíg bele nem fáradt és elengedve a fiatalember haját, izzadt homlokát törölgetve, egy székre dobta magát...

— No megállj, te haramia, majd kapsz te mindjárt olyat, hogy megemlegeted! Ha-ha; a földid találta fel, a bagolyszemű borbély, a Hatvani Máté! Hozd csak a tormászacsskót, majd az helyre hozza neki az eszét... Nagyszerű ember ez a Hatvani. Tegnap a szemöldöküket, meg az orrukat akarta levágni, ma meg a tormával jött elő. Istenre mondom ez még sokra viheti: ha-ha, tormászacsksó... Hozd csak, egy-kettő — sürgette röhögve az ajtón kilépő feketepofájút, aki néhány másodperc múlva hozta is a papírzacsskót és benne a reszelt tormát... A padot újra lábára állították, majd ketten megfogták a földön összezsavarodó fiatalembert és a padra dobták. Kezeit ismét hátrakötözték, a lábait is kihúzták egy szíjjal és kezdődött megint előlről minden, csak most azzal a különbséggel, hogy Gyula fejére előbb ráhúzták a nagy papírzacsksót és a nyakánál egy madzaggal összekötötték a zacskó száját...

Gyula úgy érezte, mintha ezer kés járná át egész testét és valahányszor a »mérnök« az alsó testéhez nyúlt, mindig felordított iszonyú fájdalommal... De a feladott kérdésekre megint csak nem válaszolt semmit... Úgy érezte, mintha szemeit égő olajjal öntötték volna le és valami iszonyú méreg marná a nyeldekülőjét. Szemeiből dőlt a tormacsikarta könny és összefolyt az orrából kitóduló váladékkal... A levegő iszonyúan nehéz volt és minden lélekzet ezernyi szúrást vitt a tüdejébe... De makacsul hallgatott... Tudta jól, hogy mi forog kockán. Klausz, Kárász és még jónéhány elvtárs, akiket Újvidékről ide hoztak, csak egy csoportnak a tagjai, ezekről már tudnak egyet-mást. Volt, aki gyenge volt és terhelő bizonyítékokat is felsorakoztatott ellene. Már többször szembesítették néhánnyal társai közül, de ő senkit sem akart megismerni. **Megérezte**, hogyha egyetlen egyet is elismer a terhére rótt cselekedetek közül, akkor követelik a többit is. Kényszerítik, hogy ismerjen be mindent, még azt is, amit nem csinált, amit esetleg csak ezután hajtottak volna végre. Keményen elhatározta, ha bele is pusztul, nem ismer el semmit. Tőle ugyan nem tudják meg, a vasúti műhelyben előkészített szabotázs részleteit... Minden kérdésre csak a fejét rázta és azt se annyira azért, hogy kínzóinak nemet intsen, hanem a maga bátorítására. Összeszorított fogai között pedig alig hallhatóan ezt hajtogatta:

— Nem mondom meg!... Nem mondom meg! Ki köll bírnom, nem mondom meg, nem mondhatom meg!! Nem mondom meg...

Három órán át próbálgatták rajta a legválogatottabb módszereket. De hiába volt a torma, a parázs, a gumibot, az őrjítő és inbénító »medvetánc« a gyufásskatulya körül, Gyula állhatatos maradt. A végleges válasz már régen kifomálódott benne, talán még akkor, amikor először kényszerült oda a szövőgép mögé, hogy munkájával gyarapítsa a gyártulajdonos vagyonát, erejét és hatalmát. És most, hogy a »mérnök«, a feketepofájú és a lovaglónadrágos a mellén táncoltak és emberi méltóság érzetében is vérgisértették, csak még jobban fokozódott benne a dacos elhatározás:

— Nem mondom meg!, nem, nem, sohasem mondok semmit. Kutyák vagytok, fasiszta kutyák! Nem mondok semmit, nem ismerek senkit... Senkit sem ismerek... Még egy kicsit, csak még egy kicsit, óh... csak még egy icipicikét kitarthassak, akkor aztán többé senkinek sem mondok semmit... Nem! Nem, sohasem...

* * *

Péter homlokára nehéz izzadság cseppeket sajtol a borzalmakra való visszaemlékezés. Újra meg újra átélte a három héttel ezelőtti rémségeket ott az »Ádámházban«. Varga Gyula agyongyötört alakján kívül most újra meg újra elvonult előtte a többi megkínzott is. Sinkovics Jóska, a mozgalom járási irányítója, Molyac Uglyesa, a bajsai szerb állatorvos, akikről tudta, hogy még azt sem voltak hajlandók elismerni, amit gyöngébb társai a szemükbe mondtak, mert akadt egy-kettő ilyen is... Aztán Blau Ili, az égő, feketeszemű, szenvedőarcú zsidólány, aki az első este neki adta takaróját és aki iránt olyan őszinte megbecsülést érzett... A falon szüntelenül átszűrődő jajkiáltások, Gyula szörnyű megkínkoztatása... Aztán felrémllett előtte a pillanat, amikor őt vezették elő!... Újra és újra szemei előtt látta a képet: ott feküdt Gyula, összetörve, tönkre verve a fal mellett, míg szomszédja, egy sápadt, ritkabajuszú topolyai szabólegény vizes borogatást rakott ágyékára, mert ő mozdulni is képtelen volt. De amikor Péter nevét kiáltották és elakadt lélekzettel, erősen dobogó szívvel felállt helyéről és Gyula felé fordított tekintettel kilépett a sorból, ő is felemelte összevert, szita nagyságúnak érzett fejét és összefonódott a két baráti szem-pár... És Péter, akkor a kínzókamrába és azután is mindig magával vitte Gyula bátorító tekintetét... Ez a tekintet és a baráti ölelés, azon a reggelen, adott neki erőt és biztatást, hogy elviseljen minden szenvedést és megaláztatást. Ez, a harcos társak egymást féltő, óvó, biztató szava, a megkínzottak és megaláztatottak lelkének összefonódása, meleg egybefonódása a közös eszme közös céljaiban, ez és csakis ez kovácsolhatja olyan erővé az emberekben az ellenállást, amely páni félelmet kelt az olyan alapjában véve gyáva emberekben, mint ez a »mérnök« és a feketepofájú is, akik örjögenek, ha az emberi szilárdság, fizikai erő és eszmei meggyőződés olyan kiváló birtokossá válik szembe, mint Varga Gyula...

És itt van, Varga Gyula nincs többé. Vele már végzett az Újvidékre parancsolt halál... Ó, hát ilyen embereknek is meg kell halniuk? Ezer és ezer ember között, ha egy ilyen születik, mint ő volt! Gyula, Gyula, hát lehetséges, hogy nem vagy közöttünk többé?... Nem, nem. Te itt vagy most is és irányítod a többieket, bennünket... mint gyermekkorunkban, tudod, akkor is te voltál a csapat legjobb játékosa, a centerhalf... Senki se tudta úgy összetartani a bandát, mint te, ott a gyöpsoron, a nagy gödrökben! Aztán inaskorunkban, amikor már pelyhedzett az állunk, te vetted ki kezemből a detektív regényeket és nyomtad helyette oda azt a kis piroskötésű könyvecskét... Világosan emlékezem, az »Anyá« volt a címe és én nem érdemtelenül nevezték a mi falunk Páveljének... Óh, Gyula, leveleid, az egyszerű meleg sorok, melyeket a két Dráva-parti iparvárosból, Eszékről, meg Mariborból írtál, még most is ott vannak valahol anyám kopott sifonérjának alján... Szerény voltál és csak a sorok közül tudtam kiolvasni én is, hogy a textilgyári munkások, ha szembenéztek az

urakkal, nem csalódtak benned, — az élen jártál... És azután is, mikor ránszakadt az »anyaországi« mocsár és a gyanúskülsejű ügynökök egész falkáit szabadították rá a szelíd bácskai rónaságra és gyilokra akarták vetni a soknyelvű tartomány szerencsétlen melósainak maradék egyetértését, megint ott voltál és... és ötödmagaddal most, közöttük ti négyen magyarok, elsőként lettetek a holnap mártírjai... világító fáklya... mindnyájunknak...

Péter egyre sűrűbben kapkodta a levegőt a kórházi ágyon. Arcát kiverte a sűrű veríték, homloka, mint kazán úgy tűzelt, szemeit fátyolba vonta a fájdalom — de forró ujjaival most megint kisimította az újságot és vibráló szemei elé tartotta... A betűk, mint ezernyi apró fekete vakondtúrás, összefolytak szemei előtt, semmit sem látott belőlük, csak azt az egyetlen egy sort, ami érthetően és tisztán kivált a mindent befödő nedves kis buckák közül: »Varga Gyulának kétszer kellett volna meghalnia bűneiért...« Ez a mondat táncolt, égett lobogó lánggal előtte, mint megannyi apró fáklya és cserepes ajkai diadalmasan ezeket a szavakat suttogták:

— Gyula, bravó! Gyula, győztél! Győztünk! Ez a proletár harcoshoz méltó halál... Ezt vártam tőled... Ezért örökre hálásak leszünk neked... Nagyszerű ember... fenegyerek...

A fehérköpenyes kórházi orvos föléje hajolva megigazította dülledt szemein a szemüveget, megvillantotta előreugró kapafogát, műszerét a lázában félrebeszélő nagy beteg szívére tette és kapkodva adta ki az utasítást a mellette sürgölődő ápolónak:

— Azonnal a műtőre vele! Már egészen megfeledkeztem róla. Megfojtja a víz... Kár volna érte, még a tárgyalása sem volt meg...

B. Szabó György: Rajz

GÁL LÁSZLÓ:

B é k e

„Kimondtam most a szót, hogy **BÉKE**
— fogamról a zománc lepattant,
leírtam most e szót, hogy **BÉKE**
s a ceruzám hegye kitört.”

(Polgár István verséből. „Csillag”,
Budapest, 1950. november.)

1.

Ha békét mondok, narancsot érzek,
aransárgát, illatost, puhát.
Ha békét mondok, rongyos kis fiún
vastag örömet látok: új ruhát.
Ízek dagadnak a szájamban széjjel,
kalácsot érzek dióval, mézzel,
s mint csokoládét a piciny torkosok,
bemaszatom, nevető arcomat
és belesúgom a teli pincemélybe:
béke . . . béke . . . béke . . .

2.

Üres kamra, korgó gyermekéhek,
hej, be sokszor sírt anyám, az édes . . .
hej, a kenyér, be sokszor volt száraz:
»haját, belét?» — kicsi fiam, válassz.
Elvitte a császár a zsírunkat,
nem érzi a bankár a kínunkat,
nem keserű a boltosnak könnyünk,
nem hallja meg isten, ha könyörgünk.
Urak hordják szép meleg ruhádat,
háborúba elvitték apádat . . .
Itt a kendőm, lent már sokan állnak
tejért, lisztért — kicsi fiam, válassz . . .

Igy töltöttünk a piaci vártán,
két órát én, két órát a bátyám —
négy óra jutott szegény anyámnak . . .

— — — — —
mégis látszott feneke a tálnak.
Sose volt az elég, amit kaptam,
sose mondtam: anyám, be jóllaktam.

3.

Fekete esztendők feketén pörögtek,
ízét se ízleltük jókedvnek, örömnnek,
Fekete éjszakán, fekete sorokban,
fekete kín fakadt fekete torokban
s fekete városban fekete düh áradt

— — — — —
lelke is vacogott a sokkos világnak,
kocogtak az utcán keserves falábak,
kiégett szemekben gennyeltek a fények —
kar nélkül öleltek leányt a legények

— — — — —
s akkor nem is mondtuk, csak sirtuk már: béke
s egyszer már hittük is, hittük is, hogy vége.
S azt hittük, ki akkor szint még mindig látott:
pirosra, aranyra festjük a világot.
S hittük: fiunk-lányunk szép pufókra hízik
— — — — —
meddig is hittük csak? Egy hétig, vagy tizig?

4.

Ha békét mondok, hallok fent a gépet,
s látom szétrepülni lent a hidakat.
Ha békét mondok, fojtó undor éget:
látom elkinzott, tépett magamat.
Beleket gyűjtök, ujjakat, szemeket
lapáttal, csak úgy, mint a szemetet.
Látom magamat, a kintől félig holtan;
légoltalmista voltam.

— — — — —
Egyszer kiástunk egy fiatal legényt,
húszéves lehetett, erős volt, mint a föld.
Azt hittük, él még. Az orvos megnézte:
belül minden csontja ízekre tört.

5.

Ha én békét mondok, úgy is értem: békét.
Leköszörülném én minden késnek élet.
Én a gyerekeknek mesekönyvet adnék,
magam is, magam is csak mesét olvasnék.

Ha én békét mondok, gondolok is békét,
leköszörülném én minden szónak élet.
És a gyerekeknek friss kalácsot adnék,
magam is, magam is kalácsot majszolnék.

6.

Aki békét mond és háború az éhe:
átkozza meg, ha van, fia, lánya, népe.
Két szeme színt soha, soha meg ne lásson,
fusson a lány után görcsös két falábon,
kenyér után nyúljon, hulljon le két karja,
a saját kuttyája veszett dühhel marja.

Halált, ha könyörög, senki meg ne hallja, —
anyja megtagadja.

A nyomorék

Nyár derekán Siklósiékat is **elhelyezték**. Szerencsájukre nem valami istenhátamögötti falucskába, hanem Zrenyaninba, a volt megyei székhelyre. A férjet egy ujonnan épülő vállalathoz, a feleséget egy régihez. A baj ott volt, hogy az új vállalat még nem készült el a lakásokkal, a régi pedig a feleségnek nem akart kiutalni. Annak ellenére sem, hogy mindkettő ugyanegy érdekelttséghez tartozott. Így tehát bútoraitak összezsúfolták régi lakásuk egy szobájába, lezárták s rábízták a csere-tisztviselőre, meg a jószerencsére. Addig is, míg véglegesen átköltözhetnek. Ők maguk egy nagynehezen kiverelkedett szobában húzódtak meg. Mindez rendjén is lett volna, ha nem tartozik hozzájuk megrokkant nagynénjük, egy testileg elnyomorodott, lelkileg is deformálódott vénleány. Ez a sok balsorsot megélt teremtés, aggkora és nyomorék volta ellenére is, ellátta úgy, ahogy háztartásukat, mialatt ők ketten irodába jártak. Őt természetesen nem vihették magukkal, mert hová is tették volna. Így ideiglenesen ott kellett valahol hagyniok. S mivel — szerencsájukre — a régi gárdából, szinte fehérhollónak, még ott maradt a vénleány nős fivére, nála helyezték el. E megoldás elől, más hiányában, nem lehetett elzárkózni. Nem, mintha a nyomorék testvéren önként is nem akartak segíteni, de mindez olyan időben történt, mikor saját megélhetésük is elég problematikusra fordult. A fizetésből ugyanis csak épp, hogy tengődtek, az asszony nem kapott jegyet, a legszükségesebbeket szabadon kellett beszerezniök, s a szárazság tönkretette veteményes kertjük burgonya- s hüvelyes-termését. Emellett a vállalathoz tartozó gazdaságot is elvették s így néhány fontos közszükségleti cikkekre szintén nem számíthattak. Mindezek valójában nagyonis unalmas köznapi dolgok, de a dolgozó ember élete — sajnos — ilyenektől függ, különösen ott, ahol az étkeztetés nem öleli fel a családtagokat, csupán a keresőket; s ahol a reggeli s a vacsora, mert állandóan visszatérő, majdnem ugyanolyan gond, mint a lábbeli. Valami ebédet ugyanis csak összeüt a háziasszony, de mit adjon kereső urának reggelire, vacsorára, mikor a sokáig tartó, tikasztó nyár jóvoltából teljesen üres a kamra. S mindez kétszeresen nehéz, ha egyik sem fiatal, s ha a betegség mindkettőjüket kikezdte. Értetőd tehát, hogy a testvéreltartás vállalása nem történt minden aggályoskodás nélkül, habár a rokonok előtt erről nem beszéltek. Csak ágyne-műjét s mosdóját hozzák el vele, azután majd csak meglesznek valahogy. Ezt azért említették, mert a púpossá nyomorodott vénleánynak, vissz-

erektől kisebesedett lábain, volt valami makacs bőrbaj, féltek, hogy elkaphatják. Így került tehát Jánosiékhoz, kezdetben nem is akarván halani e megoldásról, mert tudta, hogy László öccsének felesége, Aranka, mennyire szókimondó és rendszerető. De aztán kényszerűségből mégis belenyugodott. Egyikük sem sejtette, hogy a tervbevetett hat-hetes tartózkodásból négy-öt hónap kerekedhetik, s csurgós-csepegős novemberre fordul az idő, mire Julis átköltözhetik Siklósiékhoz. Addig egy kertrenyíló, kicsiny szobában helyezték el, ott akkor pihenhetett le, mikor jólesett, sebes lábait zavartalanul kenegethette, kötözgethette, apró rongyait naponta kimoshatta, tisztálkodhatott, amennyire nyomorék karja megengedte, — olvashatott, imádkozhatott, kártyát vethetett, mert kilátástalan vénségében szívesen menekült unatkozó óráiban a megkopott lapok kabalás figuráihoz.

Egyetlen baja volt a küsszobának: kályha hiányában nem lehetett fűteni. Még a csöppnyi, cementlapos konyhából sem, mert az alapincézett, nedvesfalú helyiség a tűzhelymeleget hamar felszívta. S ez bizony, minthogy október korán fagyosra változott, elég nehezeze esett a vénleánynak, — didergett, fázott, törpeujjú, bunkós kezei megkékültek, felpuffadtak, s ruhástól kellett ágyba feküdnie, hogy meg ne hüljön.

Egyébként előbb is hasonló szobában lakott, de az száraz volt, a meleget jól tartotta, a fűtőanyag sem volt akkor annyira gond, s a villanykályhát korlátozás nélkül használhatták. Néhány hónap óta azonban mindez megváltozott. Az általános takarékoskodás még Siklósiéknak sem engedett meg többé fényűzést, hát még Jánosiéknak, akiknek ugyancsak meg kellett gondolniok, hogy mire költik a pénzt. Így ők is fagyoskodtak, s Julisnak sem fűtöttek be esténként, mert a kevés tüzelőt nagy hidegekre kellett tartalékolniok. Pedig sajnálták, tudták, hogy fázik, s hogy kényszerű, kegyelemkenyeres helyzetét zokszó nélkül tűri. Ilyenkor akaratlanul is áthatotta őket ide-odadobált, mostoha sorsa, a torz, nyomorék félig-élet, bár egyébként rossz, konok szokásai miatt nehezen férték meg vele és sokat bosszankodtak. Ezek közé tartozott — többek közt — a pletykázkodás is, bár nem ez volt a legbántóbb.

A pletykára, a falu előiskolája után, tulajdonképpen Siklósiéknál szokott rá nagyobb mértékben, annak ellenére, hogy tiltották. Siklósiék ugyanis nyomorék, süket és elhanyagolt volta miatt nemigen vették figyelembe, ritkán váltottak vele egy-egy jobb szót, okkal, oktanul, többször durvák, gorombák voltak hozzá, s már azértis kerültek a vele való társalgást, mert, ha a nagy sükettség elfogta, rekedtre kellett magukat kiabálniok. Így Julis úgyszólván teljesen magára maradt, a családi eseményekről, még a fontosabbakról is, alig értesült, a külvilág folyásáról pedig csak akkor, ha véletlenül magyar újság került kezébe. Új könyveket sohasem olvasott, mert tömpe ujjáival elkente, elgyúrte, a régieket pedig százszor elolvasta, elnyűtte, nem csoda hát, ha hírszomjúságában, a sükettség fullasztó egyedülvalóságában emberi társaságra vágyott, hogy képzelete ellankadt malmait újra felkelepeltesse. Közben olyanokra kényszerült, kik többnyire alja voltak a környezetnek, s ölbetettkezes, híréhes tétlenségben, szájtátó élvezettel lesték és falták mások négyfallal zárt szobáitkait, hogy nyálukkal beszennyezve, bugyburékoló gyönyörűséggel továbbadhassák. Julis itt — érthetően — jól érezte magát, mert egyszinten álló embernek tekintették, nem nézték le, hogy piszkos,

szakadozott a ruhája, panaszait érdeklődéssel hallgatták, válogatott szavakkal szidták-szapulták a szívtelen rokonokat, s résztvevő együttérzésükről többször is biztosították. Hogy közben hangosan kiabálniuk kellett, nem bántotta, nem idegesítette őket, sűrű perpatvaraik közepette megszokhatták. Julis pedig, közlési vágytól túlsordultan, nem érte fel ésszel, hogy valójában mulatság-figura, aki ostobaságában kedvére szolgáltatja ki magát s övéit a hátsóudvari karzatnak.

László, aki minderről már megelőzőleg értesült, s mélységesen utált minden szállongó szóbeszédet, mindjárt az első nap keményen megtiltotta, hogy Julis a náluk sem ismeretlen hátsó udvarba látogasson, s el-sirassa jeremiádjait. S hogy szavainak nagyobb legyen a nyomatéka, mindezt papírra is leírta, így legalább nem kellett percekig kiabálnia.

— Minden nap megkapod az újságot, adok ezenkívül könyveket is, a ház körül itt van a kert, a gyümölcsfák, ott napközben elüldögelhetsz, ha jólesik, — zárta be sorait.

Hasztalan volt azonban minden tilalom, Julis, konok természetéhez híven, amint elmentek, lecsoszogott a hátsó udvarba, tereferélni. Ott is sietve kitálalt mindent, akár a régi lakásban s a hálás közönség mohón itta szavait. De ez alkalommal megjárta, az egyik rendesebb öregasszony másnap megállította Arankát s megkérdezte, hogy mi igaz »Julis néni« vagyónából, amit magával vitt volna Siklósiékhoz.

— Én bizony keveset tudok róla, Panna néni.

— Pedig azt mondta, volt földje, csikaja, birkája, meg több más holmija s ékszere.

— Hátha volt, még az apja idejében lehetett, én azonban nem ismerem az uram családjának történetét, s csak annyit hallottam, hogy Siklósiékhoz már csak néhány régi bútort, ágyneműt és ékszert vitt magával. De ezeknek sem volt nagyobb értékük, mert amikor történt ez, megvan már negyven esztendeje.

— Hát azért kérdeztem — bólogatott elégedetten Panna néni s visszacsoszogott.

Aranka pedig nyomban elképzelte, hogy mi mindent fecseghetett össze Julis a vénasszonyoknak, amit Panna nagyrauszul elhallgatott, de ami hetek, hónapok múltán, különös kérdések, megjegyzések vagy hírek formájában, újra visszakerül. Belátta ugyan, hogy sokkal fontosabb dolgok közepette kicsinyesség pletykán bosszankodni, de férjével együtt sajnálattal kellett tapasztalniok, hogy keringő szóbeszéd már többször ültetett ártatlanokat vádlottak padjára, melynek átmeneti izgalmából igazán nem kértek. Ezért, mikor visszatért a lakásba, felindultan támadt Julisra:

— Hát hiába tiltotta meg Laci, hogy ne menj a hátsó udvarba, s ne állj oda pletykázni? De neked első dolgod volt, hogy odacsoszogj s mindent kitálaltál. — Mikor fogsz már végre valakire hallgatni? — Vagy neked azok fontosabbak, mint mi vagyunk? Nem megmondta Laci, hogy ne állj velük szóba, mert hamisak, rosszindulatúak, s csak azt lesik, hogy mit szedjenek ki belőled. De neked hiányzott a mártíromkodás, már ismét sajnáltatni kellett magadat valakivel.

Julis féloldalas, nyomorék fejtartásával, lelógó, hosszú orrával s kidülledt, nagy, fekete szemeivel csak bambán bámult rá, mintha semmit se hallana.

— Nem érted? Hát kinek beszélek, néked vagy másnak? — Persze, amit akarsz, azt meghallod, amit nem, azt nem.

S dühösen becsapta az ajtót.

Aranka nem is állított valótlant. Mert Julisnak voltak napjai, órái, pillanatai, mikor még a csendes beszédet is megértette. Dehogyan mikor, ezt nem lehetett tudni. Julis többnyire a süketet adta, s csak, ha már nagyon kiabáltak, akkor szólalt meg:

— Hallom, ne kiabálj!

Rendszerint azonban olyan rosszul hallott, hogy a legképtelenebb válaszokat adta a hozzá intézett kérdésekre, amin lehetett nevetni is, de még inkább bosszankodni.

Kétségtelen, hogy környezete sohase tudta, hányadán van vele. Mint az elnyomottakban, benne is kifejlődött éveken át egy alakoskodás, melyet bamba nézésű süketséggel álcázott. De közben mereven figyelt, vagy ha nem látták, vizsgálódva körüljártatta tekintetét, ami azt sejtette, hogy akkor mindent tisztán hall és ért. S hogy így volt, visszakerülő hírek-ből jöttek rá, napokkal, hetekkel később, ezért aztán nagyon vigyáztak, hogy mit beszélnek előtte.

Julis tehát zavartalanul játszotta a süket szerepét, kivált, ha valamit rosszul csinált.

— Mondtam már százszor, hogy ne kapszold be hajnalban a villanykályhát. Azt hiszed, Laci lopja a pénzt? Hát nem láttad, mennyi fizetést hozott haza elsején a borítékban? Négy száz dinárt kellett miattad fizetni. Ez legyen az utolsó, hogy hajnalban bekapcsolsz!

De nem volt az utolsó. Alig néhány napi szünet után, Laci ismét fortyogva, sisteregve találta ötkor a vízzel telt fazekát a villanyrezsón.

Aranka dühösen rontott ki hálóingében a kishálóba.

— Mit csináltál megint? — Nem megmondtam, hogy ne melegíts többé vizet. Elintézzük ezt magunk is, nincs szükség reád. Ha nem tudsz aludni, ne üsd bele az orrodát mindenbe, hanem maradj az ágyban.

— Persze, még világosan lefekszik, s négykor már képtelen aludni — dohogott odabenn. S odajövele első napjaira gondolt, mikor korai mászkálásával őket is felzavarta. No, de legalább erről sikerült leszoktatnia. A villanyügy azonban reménytelennek látszott, a telt fazék szinte naponta ott süstörgött a főzőn, mikor Laci kiment mosakodni. S nőtt, szökött az áramfogyasztás a villanyórán.

Aranka lemondóan legyintett. Hiába, erről éppúgy nem lehetett leszoktatni, mint a pletykázásról.

— De most már teljesen mindegy, ami megtörtént, megtörtént, újat nincs mondanivaló. Csak az a jó, hogy mindez már nem tart sokáig, s végre rendet teremthet a lakásban.

Julis ugyanis nyomorék voltánál fogva nem tarthatta kellően tisztán szobáját, mintahogy saját tisztálkodásában is többször másokra volt utalva. Jánosiék éppen azért nem szerették, ha a konyhában tesz, vesz, lábatlankodik. Nem egyszer több piszkot csinált, mint amennyit segített. Dehát erről nem tehetett, ujjaiból hiányzott az utolsó ízület, s nem tudott semmit rendesen megfogni, eltörölni. Ha mosogatott, az edények csörömpölésétől zengett a konyha, s nem egyszer kicsúszott kezéből kanál, kés, villa, sőt lábas is, s a zománc néha nagyobb darabban levált, lepattogott.

— Mire elmegy, nem marad egyetlen ép edényem sem — sópánskodott Aranka. — De, ha rászólok, süketnek téteti magát vagy azt mondja, nem ejtett le semmit.

Pedig Jánosiék azzal az elhatározással vették magukhoz, hogy nem engedik dolgozni. Ha Etuséknál meg is tette, náluk nincs reá szükség. Egy életen át bőven kivette részét a munkából, legalább náluk pihenjen. Kezdetben tehát nem engedték semmihez se nyúlni. De ő, aki megszokta a mindennapi munkát, képtelen volt tétlenkedni, különben is, meg akarta szolgálni, amiért tartották. Beleütötte az orrát ebbe is, abba is, úgyhogy Aranka rászólt s szobájába küldte.

— Persze, utatokban vagyok, nem bírtok látni, csak azt várjátok, hogy elmenjek.

Végre is bele kellett nyugodni, hogy segédkezzék.

— De főzni semmi esetre se engedjed — mondta Laci.

— Nem is engedem.

De Julist a főzés állandó izgalomban tartotta. Mint sok vénleányt, őt is az evés foglalkoztatta leginkább. Már kora reggel az ebéden járt az esze, s Arankától többször is megkérdezte, hogy mit főz. Aranka azonban hallgatott. Csak az hiányzott volna, hogy megmondja. Nosza, előkerültek volna a kések, kanalak, villák, lábasok, s burgonyahéjtól, zöldségkaparéktól, kiloccsant szennyvíztől, azonnal piszkos lett volna a felmosott konyha. Néha azonban annyira kihozta sodrából, hogy rászólt:

— Hát nem ittad meg korán reggel a tejedet, s nem vágtaal csak előbb a kenyérből?

Vagy:

— Persze, ha rajtad mulnék, már nyolckor megraknál a tüzet, tízre megfőznél s jóllaknál, nem törődve vele, hogy azok, akik az irodából jönnek, háromkor milyen ebédet esznek.

— Jó, jó, nem szóltam semmit, de mindjárt odavagy, még azt a kis ételt is sajnálod tőlem.

— Sajnálja az ördög, tőlem annyit ehetsz, amennyi beléd fér, csak legyen mit. De alkalmazkodj másokhoz, s vedd végre tudomásul, hogy nem áll többé ölszámba tűzifa a kamrámban.

Vagy, ha nagyon feldühösítette:

— Hiszen jóval többet eszel, mint én, nem magad mondtad, s még te teszel szemrehányást, hogy nem adok eleget enni. Hát nem kétszer-háromszor is telerakom a tányérod?

— Látod — fordult urához ebédközben — mennyire mondogatta, hogy néki már nem kell, s a harmadik tányér étel is lecsúszott.

Mert Julis mindig éhes volt. Evett volna reggeltől-estéig, s állandóan járatta volna fogatlan állkapcsa malmait. De napi étkezését négyre be kellett fejeznie. Vacsorára ugyanis többnyire nem maradt semmi, pót-létkéfe pedig ritkán akadt az eladóhelyen. Aranka tehát rendszerint vacsora nélkül feküdt le, reggelije is legfeljebb tea volt, kenyérrel, mert a tejet urának és Julisnak hagyta.

— Bár valamivel többet kapnánk a két betegjegyre, hogy olykor néked is jutna — mondta Laci.

— Ne törődj vele, megvagyok így is.

— De úgy, hogy lassankint leromlasz.

— Talán tudsz rajta változtatni?

— Nem.

— Hát akkor? — Mert, hogy olyan kort érjek meg, mint Julis, Istenments! — Meglátod: ő még téged is túlél, ahogy túlélte bátyádat és nővéred. S talán éppen azért, mert folyton eszik. Szinte fő a fejem, hogy mit főzök miatta. Mert, ha mi megvoltunk egy tál étellel is, neki az kevés. Dehát Etuséknál megszokta s vénsége is kívánja. Etuséknak pedig eszükbe se jut, hogy megkérdejk, miből tartjátok. Mire azonban elmegy, alig marad valamink. Elfogy a krumplink, a babunk, a zsírunk s a drágán vett lisztnek is jó fele. S akkor még nem elég, mellette dugva is eszik, éppúgy, mint Etuséknál. — De csak most hallanád, ha róluk beszél, már nem panaszkodik rájuk, többé nem rosszak, nem fukarok, most mi lettünk azok. — »Miért nem sütsz kalácsot?« — nyaggat vasárnaponkint, — »Miért nem sütsz rétest?« — kínoz hét közepén, — »Miért nem mész a piacra?« — rágja a fülemet szerdai napokon. — »Három éve nem ettem húst« — mondta a minap Ilonkának. — »Hát most mit eszik, Julis néni, s a mult vasárnap?« — De ezt elereszti a füle mellett.

Megkísértem, hogy beszéljek vele. — »Hát nem látod be, hogy nekünk csak egy fizetésünk van, s nem költhetjük az egészet kosztra. Ébredj fel végre, s nézz körül. Az a világ, melyben te éltél valaha, nincs többé. Tanulj meg alkalmazkodni a mához, ahogy mi tesszük, s elégedj meg azzal, amit adhatunk, mert több nincs, s nincs miből. S azt se akarom hallani, hogy utunkban vagy, mert ez nem igaz.

— No, és mit válaszolt?

— Semmit, hallgatott. De én kezébe nyomtam még az újságot: »Itt van és olvasd, hogy tudjad, mi történik körülöttem« — és ott hagytam.

— Mert bánt, ha olyanokkal hozakodik elő, mint a napokban is. Hogy azt mondták, két hétig se birom ki nálad, mert nem adsz eleget enni. — »Ha Aranka nem ad, majd ad az öcsém, ő nem hagyja, hogy éhezzen.« — válaszoltam. — »S te ezt válaszoltad?« — ripakodtam rá — »Hát egy percig is feltételezted, hogy én nem adok neked eleget enni? — Azonnal mondd meg, ki volt az az aljas rágalmazó?« — De ő nem akarta elárulni, hiszen úgyse igaz, amit mondtak. — Hát, mit szólna mindehhez?

— Azt, hogy kár róla beszélni, megváltoztatni úgyse tudod. Vedd olyanak, amilyen s ne mérgeledj.

— Látod, ezért nem tudom úgy sajnálni, ahogy nyomorék voltánál fogva rászorgálna. Ilyenkor mindig eszembe jut az anyám. Milyen szerény s igénytelen volt utolsó napjaiban. Ott ült mindig kicsiny sámliján a konyhában, nem szólt, csak, ha kérdezték, — ha enni adtak, jó volt, ha nem, akkor is, — beletörődött kegyelemkenyeres sorsába, s úgy mult el csendben, utolsó napjaiban folyton engem várva, hogy észre sem veték. Elment s én még csak ott se lehettem, hogy utoljára megcsókoljam — mondta könnybelábadó szemmel.

— Majd, ha Julis elmegy, őt is sajnálni fogod.

— Most is sajnálom, mint szenvedő, sorsverte embert, szeretni azonban nem tudom. Gondoztatlanság, tisztátalanság érzése fog el, ha ránézek s eszembejutnak kenőcsös, vastag kéreggel bevont, kimarjult lábai, melyeket esténként késsel kell kapargatnia, hogy szűnjék a viszketés és aludni tudjon. S bár tudom, hogy erről nem tehet, mintahogy mi sem segíthetünk rajta, nem tudnám szeretettel megölelni.

— Ez is elmúlik — válaszolta Laci — talán hamarább, mint gondolnád, s csak emléke él majd tovább benned, mely több lesz, mint részvét, szomorúság is.

S eltűnődve, nővérére gondolt. Maga előtt látta, amint reggelenként meggörnyedt, púpos testtartással kijön a szobából, csendesen »Jó reggel!«-t kíván, s rövid vesszőbotjával bökdösve, tapogatózva, kifelé indul a kertbe, a nagyudvarba. S eszébe jutott, hogy hányszor nem viszonzta köszönését, hányszor csak pusztá fejbólintással, hányszor volt hozzá rideg, szeretetnélküli, mert nem tudta leplezni, hogy gondjaik közepette terhükre van. S bár pillanatnyilag mindez nem bántotta, napközben foglalkoznia kellett vele, nyugtalanító önvádjaival hadakoznia. Csak ilyenkor látta, mily nehéz még értelemmel is emberhez nem méltó, alant: érzelmeken diadalmaskodnia.

Azóta hetek teltek el, túlvolt ridegségen, igazságtalanságon, a megértés és belátás úrrá vált rajta, de valaminek még hiányát érezte: egy hosszú, talán utolsó elbeszélgetésnek. — Surranó madarakkal elillan az ős — gondolta —, s ő még csak a kezét se nyújtja.

Pedig esztendőik során hányszor készült erre a beszélgetésre. De eredendő restségből ráérőn folyton halogatta. Halogatta, míg nővérén a süketség végkép elhatalmasodott, s már nem tudta volna érteni. Pedig a letűnt világ már csak az ő emlékezetében élt, ha csonkán és töredезetten is, a többi tanú már rég föld alatt porladt, csendes, ákácós, falusi temetőikben. A mult poros, nehézkapcsos könyvét hát fáradtan tolta félre.

Ily gondolatokba merülve ült az asztalnál, míg végre felállott. Aranka követte. Majd ment ki-ki a maga dolgát ellátni.

— Estefelé befűtők mégis a szobába — mondta Aranka később — Így már nem lehet tovább bírni. Szólj Julisnak, jöjjön be ő is melegedni. De Laci hiába hívta.

— Még nem fázom, nincs olyan hideg, majd máskor.

Lefekvés előtt Aranka kereste fel.

— Hozok egy paplant, meg vánkost, tedd magadra. Az éjjel még erősebb lesz a fagy.

— Még nem kell, ne hozzá! — háritotta el.

S reggelre minden lefagyott. A szőlőlevelek fonnyadtan, zsugorodva csüngtek a tőkén. Megjött a takarás ideje.

— Mi lesz velem, mikor jönnek már értem? — panaszkodott Julis napközben többször is.

— Hát nem hallottad, hogy csak a bútorokért jönnek. Majd, ha elhelyezkedtek, én utazom veled hozzájuk.

Ha hazajött Laci az irodából, reménykedően csoszogott eléje.

— Megjöttek? — kérdezte bátoratlanul, vénlányos félmosollyal.

— Nem.

Napról-napra ezt a vígasztalanul koppanó szót kellett hallania. Egyszer már nem bírta tovább és sírni kezdett.

— Sohase jönnek értem.

Aranka hirtelenében nem tudott mit válaszolni. Hallgatott. Magában azonban azt gondolta: már csakugyan itt volna az ideje. Mert a főzés egyre több és több gondot okozott.

— Nézhetnél valahol olcsóbb krumplit — fordult egyik nap Lacihoz. — A pincében már alig van valami.

— Majd elsején — válaszolta Laci kedvetlenül.

— Mindent majd elsején — jegyezte meg Aranka kesernyésen. — Hagymát is. — S miből élünk majd egész hónapon keresztül?...

Férje tehetetlenül vont vállat.

Lassacskán Julis is rájött, hogy milyen gond ma egy háztartás.

— Elmennék cselédnek is, csak ne fájna a lábam — sírángozott egyik nap este, lefekvés előtt — Csak ne legyenek többé a terhetekre.

— Ne beszélj bolondokat — szólt rá Aranka.

Laci hallgatagon nézte kókadt fejű, őszhajú nővérét, amint ott ült görnyedten, maga elé révedve, a kisszoba alvásra ágyazott pamlagán. — Íme, egy folytonos robotban eltöltött élet után ezt kellett megélnie. Hogy családja örökös szolgálatában elnyúv, megnyomorodva, megrokknva, -- ahelyett, hogy végre megpihenhetnék --, emésztő rettegéssel gondoljon a holnapra, mely talán egy meleg kuckót sem juttat, hol remegő fejét öregségére lehajtsa. S ami a legfájóbb, akkor, amikor reászorult, még ő, a kedvenc öcs sem segíthet rajta, hanem tehetetlenül el kell eresztenie beléfogódzó, nyomorék kezét s néznie, mint görgeti, botladoztatja mostoha sorsa a teljesen kódös bizonytalanságba.

Még ott állt egy ideig, azután néhány vigasztaló szót próbálva felé kiabálni, kiment.

Másnap egy asszony ismerősük kereste fel őket a távolibb telepházakból. Valahányszor jött, mindjárt sietett üdvözölni Julist is. Az ily látogatás néki mindig ünnepnap volt. Ilyenkor egyik kérdést intézte hozzá a másik után, s lázas kíváncsisággal igyekezett szájáról is leolvasni a feleletet. Legnagyobb szomorúságára az ily közös ismerősök is elfogytak. Néhány hónap leforgása alatt valamennyiüket elhelyezték. A látogató asszonyt is már csak néhány hét választotta el attól, hogy bútorait vagónba rakva, kövesse urát. De néki legalább megvolt az az öröme, hogy nem ment akárhová, hanem férje szülővárosába, rokonok, jóismerősök közé. Lacit minden elköltözés szomorúan érintette. Még ha nem is tekintette a távozókat sző-szoros-értelemben-vett barátoknak, csupán jóismerősöknek, úgy érezte, hogy elköltözésükkel egyre nagyobb üresség támad körülötte. Mintha teljesen lekopaszodott volna a tető, hol más fákkal élt együtt, s távolbamerengő szemmel már ő is a Nagy Fejszést várna.

Méginkább elhatalmasodott rajta ez az érzés a rákövetkező nap, mikor kiment a lombjait hullató, későőszi kertbe s megállt a fák alatt. — Ki tudja, eszik-e még jövőre termésükből? —

Kevéssel utóbb Julis is utána csoszogott s rátámaszkodva az alacsony sodronykerítésre, öregesen kérdezgetni kezdte. — Többé már őt sem fogja gyümölcscsel kínálni — gondolta lehagoltan. Most tette először s utoljára. Pedig máskor is megtehetette volna, de fáradt restségből elmulasztotta. A mulasztást többé sohasem teheti jóvá.

A magáramaradás érzése nyomasztóan nehezedett rá. Már abban sem telt öröme, ha megéri, hogy kedvenc gyümölcsfáit gondozhatja. Ugyan kinek mutogatná őket, dicsekedve, s kit kínálhatna ritka termésükből, ki még közeláll hozzájuk?

Így köszöntött rájuk egyik dérharmatos novemberi reggel az elköltözés. Laci azzal az érzéssel vett búcsút nővérétől, hogy többé nem látja. Még temetése napján se, ha túlélne. Oly messzire kerül tőle, hogy

az ő korában már kimerítő az odautazás. Még ha nem esnék őszre vagy télre, de az ő családjukban a halál mindig ilyenkor kopogtatott be. S maga a temetés is s a vele járó izgalmak... Egyre nehezebben viselte őket.

Mikor felesége hazaért, szüksézáúán fogadta.

Este, tűzrakás után, beültek az ebédlőbe olvasni. Aranka egyszerre letette az újságot s megszólalt:

— Hát egyedül maradtunk.

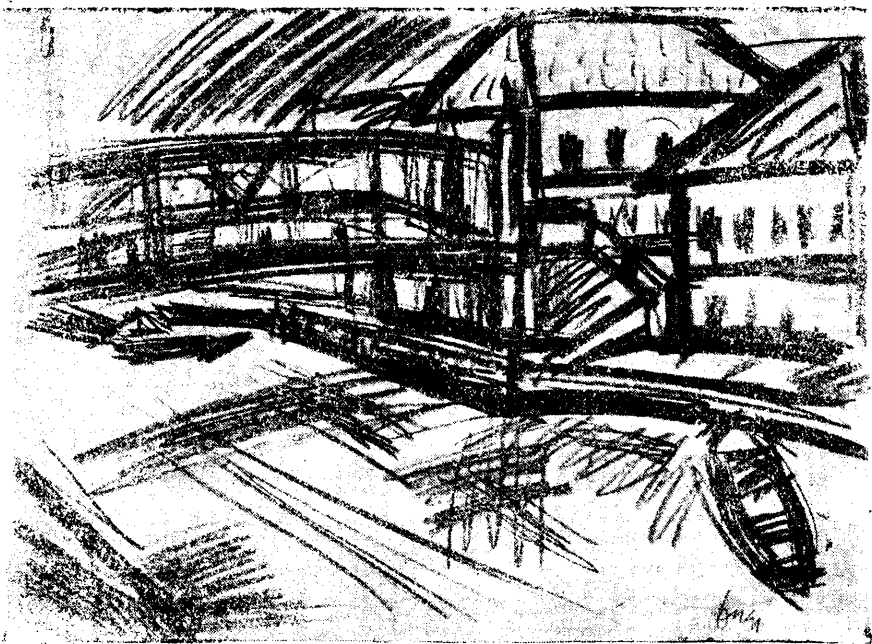
— Most már teljesen egyedül — válaszolta Laci.

— Fiunkat is aligha látjuk.

— Aligha.

Okosszemű, fényesszőrű, fekete daxlijuk, mintha csak megérezte volna gazdája lehangoltságát, felkelt helyéről s unszoló szeretettel fúrta, bökdöste orrát a nadrághajtókába.

Laci végre fejére tette kezét s lassan elkezdte simogatni. A kutya farkcsóváló örömmel nézett rá. Két fényes, feketebarna szeme olyan volt, mint két meleg, szeretetet sugárzó lámpa.

B. Szabó György: Rajz

RADU FLÓRA:

Dal az én hazámról

Az én hazámat hat tenger nem éri,
népek tengerén zöldelő kis sziget,
testét nem szelik délkörök,
de, rabul, lelkét nem adta senkinek.

Az én hazám szablyát markolt kezében,
mikor janicsárló bőszen patája vágta,
és akkor is, amikor teuton-tankok dübörögtek.
Tűzben égett mindig a Szabadság álma.

Az én hazám gyönyörű, színes festmény,
a vén Triglávától a Kajmakcsalánig.
Olyan, mint kert, melynek dús pompája
évről-évre szebbé, erősebbé válik.

Az én hazám ma nyüzsgő hangyaboly,
vagy méhkaptár, zsúfolva szorgos méhkel,
nyitott könyv, vaskos, betűkkel teli,
melyekben a holnap erjed, terjed szíjjel.

Az én hazám tudja: ekeszarvtól jöttem,
de nem kérdi senki fajtám, származásom,
véretem se (miért tegnapig még vertek),
csak azt: van-e munkám, s van-e álmom?

O, hazám, dehogyis nem adnám tenéked
agyam rejtekéből legféltettebb titkom.
Munkás karom és a ceruzámat, —
s vajh tudnék előtted álmodozni titkon?

(Gál László fordítása)

(A régi Magyarországon és a régi Jugoszláviában egyformán elnyomott vajdasági román nép csak a felszabadulás óta beszélhet szabadon kultúráról, fejlődésről, felemelkedésről. Az egyre izmosodó vajdasági román sajtó, könyvkiadás, az új iskolák tanulói napról-napra tanúságot tesznek arról, hogy a rab-századok mennyi tehetséget hagytak elpusztulni, nyomtalanul eltűnni a népek éjszakájában. A velünk testvéri közösségben élő vajdasági román nép két kiemelkedő tehetségének versét közöljük ezúttal és a jövőben is — ahogy ők is a mienket —, figyelemmel kísérjük kultúréletük fejlődését, erősödését.)

FLORIKA STEFAN:

Én

Nekem mindig nyugtalan álom a párom,
s hajt, mint hegyi folyók nyugtalan vizét...
és ha örök is vagyok, új lenni vágyom,
s felismered mindig lépésem nesztét.

Nekem mindig nyugtalan álom a párom,
Tudom az álmom, a vágyam s mit érzek:
akarom, hogy szerelmem, mint megújult földünk
teremjen, s gyümölcsét megosszam veled.

Balázs Pál fordítása

FLORIKA STEFAN:

Szeretnék . . .

Szeretnék termő meződ lenni,
és áhítva fogadnám vetésedet;
s lehetnék meződ, mely kalászat ejti,
hogy erős karoddal kaszáld le termésemet.

Szeretnék százszínű réted lenni,
hogy szénámban számodra virágot rejtsek,
az első madárként tájadra lelni,
hogy hangomról a tavasz közelét sejtse.

Szeretnék gyümölcsdús almafád lenni,
virággal övezni ablakod szép tavaszon;
magbó éved és csendes eső lenni,
mely halkán szólítva kopogtat ablakodon.

Balázs Pál fordítása

VLADIMIR NÁZOR:

Az Ekés Király

Kresimir Péter, Horvátország és Dalmácia ura, — akit Béke Királynak neveztek, mert királyságát kiterjesztette szárazon és tengeren, anélkül, hogy vasát kihúzta volna hüvelyéből; egyben Ekés Királynak is hívták, mert — maga is barázdát hasítva a földeken, — a harcosok előtt is rámutatott arra, hogy az eke több a kardnál — 1069-ben Ninben volt az udvarával. Tanácsot tartott a főispánokkal, a kenézekkel és a bánokkal; fogadta a püspököket, apátokat és a latin városok priorait; ajándékokat osztott a templomoknak és kolostoroknak.

Ott volt a tenger melléki főispán, Ruszin is, aki az addig narentai kenézek alá tartozó szárazföldet és szigeteket igazgatta. A király meg akarta tudni tőle, mi történik most nála.

— A kalózkodás? — kérdezte.

— A narentai szünöben van; csak magános rablók kalózkodnak. A humhátiai és a levántiaiak csak messziről leselkednek; még nem bátorzkodnak közelebb, — felelte a főispán.

— Békesség van-e a szigeteken?

— Békesség. Mégis félttem őket.

— Mondj el mindent rendre.

— Eddig legjobban Brácson néztem körül. Lakosok csak itt-ott vannak, szegények és lomhák: pásztorok, lehiggadt szlávok és tönkrement latin és ellatinosodott főurak késői unokái. Ott még a narentaiak természete is megváltozott; falvaikat a sziget csendesebb részeire építették; pásztorokká váltak, vagy pedig meggazdagodtak és behúzódtak a nekünk idegen urak közé. Erődítmények helyett templomokat és kolostorokat építenek; a benedekesek ott is győzedelmeskedtek. Ezeknek az embereknek fegyverük sincs, de nem is adnák nekik. Mint a többi sziget, Brács is ki van téve a fosztogatók gyors támadásának úgy a szárazföldről, mint a tengerről. Megemlítem a szaracénok támadását, akik még a narentaiak korában lerombolták a nem sokkal azelőtt felépített Bólt, s a szigetlakók elmenekültek a partokról; még máig sem bátorkodtak vissza az öblökbe, ahol kikötőket kellene berendezni a halászok és kereskedők számára. Adj nekem katonaságot királyom. Segítségükkel erős védelmet szervezek, a mi embereinkkel népesítem be a szigetet.

— Milyen az a Brács? — kérdezte Kresimir Péter.

— Leginkább kopár legelők, erdők és bokrok maradványai borítják, forrásvíz nélkül. A vár a tengerparton áll; tornyokat, őrséget és harcosokat kérnek.

— Küldök majd nekik a mi parasztjainkból.

— Nem való az eke Brácsra.

— De való az emelő, a csákány és a kapa.

— Nehéz, hosszú és lehet, hogy hiábavaló munka lenne, — jegyezte meg a főispán. Volna talán más megoldás is. El kell ragadnunk a latin főuraktól azokat a pásztorokat és félpasztorokat, magunkhoz kell kötnünk őket s azután felfegyverezni.

— Nem! — válaszolt a király. Erősen kell megkapaszkodnunk a szigeteken, örök időkre. A pásztor akármelyik földet szereti, de csak addig, amíg az ő jószágá legel rajta; mozgékony — víz, amely folyik, amely ide-oda kanyarog. Idehallgass, van-e Brácson legalább egy szőlőtőke, legalább egy olajfa?

— A szigetlakók kísérleteznek már azzal is. Nincs vele szerencsájuk. Azt mondják: karszt! szárazság! kecské! A pásztor, pásztor marad mindig; ami a földjén nem pusztul el egészen, az elfajzik. Azaz mégis. Van a szigeten egy furcsa teremtmény, sok mindent beszélnek róla össze-vissza, valamilyen vad erdei ember; még azt is mesélik, hogy szarva van, meg, hogy kecskekörmű. Valahol egy kis völgyben már régóta műveli a szőlőt és az olajfákat. Azt mondják, virul a keze nyomán és öröm nézni.

— Na látod! Ez becsületére válik! Ezt szívesen megteszik a mi parasztjaink is. Csákányt az eke helyett! A szőlőtőkének és az olajfának nincs négy lába, mint a kecskének, meg a birkának; nem vándorolhat és nem legelhet akár hol. Majd a horvát paraszt is gyökeret ereszt ott, mint a moha a sziget kopár szikláin; és sohase hagyja majd magát kitépni onnan. A gótok, az avarok, no meg a mi narentaiaink is értettek a lerohanáshoz, a rabláshoz, rá tudtak hágni másnak a nyakára, de nem tudtak fennmaradni; eltűntek ezek az erős és lobbanékony hódítók, mint a füst és a por. Cselekedjünk mi másképp; idejöttünk, hogy itt is maradjunk, bármit is szenvedjünk és bármi is szakadjon a nyakunkba már holnap vagy az elkövetkezendő századok során.

Ruszin főispán figyelmesen meghallgatta urát; csak most értette meg az Ekés Király magatartását. Belátta, hogy urának igaza van; azonban még mindig sok minden bántotta. Kresimir Péter nagyon is engedékeny volt a tenger melléki városokban és megyékben rekedt latinok maradványaival szemben, nem engedte meg, hogy a horvátok kíméletlenül megsemmisítsék őket; Ruszin maga is kerékkötőknek, minden baj okozójának tekintette őket.

— Királyom, — mondá, — a szalónaiak és epeciusiak úgynevezett dedunokái, holmi régi jogokkal állig felruházva, uralmuk alá hajtották az elsőknél hozzájuk érkező illir pásztorokat és szlávokat. A narentaiak után majd ezeket a mi parasztjainkat is a körmeik közé kaparintják. Ezért jó lesz a főurakat megszelídíteni, ketté kell vágni a csomót; mégpedig mennél előbb, akár erőszakkal is, ha kell, keményen is.

— Nem! — felelt a király. Erősebb az, aki maga munkálja a földet, mint az, aki csak mások kérges keze által táplálkozik belőle; ezt azonban neki magának kell belátnia; neki magának kell megvívnia és végigharcolnia ezt a háborút, ekével vagy kapával a kézben.

— Az ilyen háborúskodás túlsoká is tarthatna.

— Soká a főúrnak, aki csak levél és virág; rövid ideig a parasztnak, aki csupa gyökér és addig él, mint maga a föld. Tudod-e hány éves az a brácsi szarvas vadember?

— Azt mondják, — felelt a főispán, — hogy ott van már emberemlékezet óta. Valami régi görög szatír, az elmúlt pogány időkben, fajának egyedüli maradványa. Egykor csak nyáját legeltetett; már régebb idő óta szőlővel, olajfával, méhekkel foglalkozik.

— És azért van még mindig itt! — vágott szavába az Ekés Király. Mi mindent kellett megérnie, látnia, hogyan jön, hogyan tart és hogyan múlik el minden? Tanuljunk tőle. Népünk eresszen gyökeret mindenütt ezen a földön, mégpedig mélyen; a szárazföldön és a szigeteken; a szántóföldön és a karszton. Minden más csak füst, amit elkap a szél...

* * *

(A legfontosabb mitológiai, személyi és történelmi események kormeghatározása, melyek közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban vannak a fenti részlettel:

1000. II. Orseolo Péter doge a horvátországi viszályok idején elragadja Szvetoszláv horvát királytól a dalmát városokat, a narentaiaktól a szigeteket.

— Dominus Petrus Nerezsiscsiben a brácsi főurak élén; a kor mányzói palota.

1069. IV. Kresimir Péter (1058—1073), aki visszacsatolja Horvátországhoz a dalmát városokat és szigeteket és tartósan magához köti a narentai kerületet, megparancsolja tengermelléki főispánjának, Ruszinnak, hogy új horvát parasztokat küldjön a szigetre.)

BRÁCS

TE KENYÉRNÉLKÜLI SZIGET, előtted ismeretlenek a vetések, amelyekben kalász aranylik, pipacs piroslik és búzavirág kéklik; a te malomköveid és malmaid mindig idegen gabonát őröltek. Rajtad nem szánt eke, aratás idején nem peng a kasza.

Ennek ellenére enni adtál számtalan gyermekednek. A követet hússá változtatod az emberi éhség csillapítására; füvekké az állatok számára; magokká és bogyókká az ég madarainak és sót szórsz a tenger fövényeire a sóvárgó emberi szájnak.

Te kenyérnélküli sziget, te adtad nekem az első falatot és az édes és üdítő volt.

TE VÍZNÉLKÜLI SZIGET, hegyeidben nem fakadnak források, hegyszorosaidban nem csörgedeznek patakok. Hajnali harmatot

iszol és éjszakai esőt, amit a viharfelhők, Adria és a Földközi tenger fiai hoznak.

Bő csikokban zuhognak tetőmre, — az esőcsatornákon bugyborékolva lefolynak, beleömlenek a medencébe, melyet magam vájtam és építettem; szívem repes az örömtől e magasból hullott ajándék láttán.

Te víznélküli sziget, köszönöm neked, hogy egész életemre megtanítottál szomjúhozni és vágyódni valami után.

TE ÚTNÉLKÜLI SZIGET, rajtad — még ma is — többnyire csak ösvények és ősi juhászok és öszvérhajcsárok hágói vannak. Kövedet kecskekörmök és paták őrlik, emberi lábak csiszolják, időnként vérrel áztatva.

De azért fiaid nem félnek a legnehezebb utaktól sem széles e világban, túl a Csatornán és az Óceánon. Erősek a lábaik és megszokták a köveket és bógáncsot. Félelem nélkül járják a távozás és a visszatérés országutait és ösvényeit.

Te útnélküli sziget, te tanítottál meg, hogyan kell járni, bármilyen úton is, sebezhetetlen lábakkal és erős izmokkal.

TE SÍRÁS ÉS EMLÉKMŰVEK NÉLKÜLI SZIGET, a te köveidből készültek Dikléciánus templomai is, meg a pogányok kőkoporsói, a keresztények kőkockái és keresztjei. Te szürke és komor vagy, de márványod ragyog a napon, mely feletted nem lángol.

TE HÓS ÉS KÖLTŐ NÉLKÜLI SZIGET, fiaid ivadékaiból izzadságfolyókat, leányaid szemeiből pedig könnypatakokat sajtoltál. A kapa és olajfa névtelen hőseinek hadseregei születtek a te karsztjaidon, ma is énekek raja zümmög a bolthajtások alatt és az ablakcskák körül, ahol az asszonyok bazsalikomot és rezedát ápolnak cserpekben.

TE SZŐLŐTŐKÉK ÉS OLAJFAK NÉLKÜLI SZIGET, elhanyagolt szőlőhegyeidet vadhajtások árasztják el, olajfáid szűrös borókacserjékké fajultak. Húsvét körül méhek, karácsony táján borosrigók látogatnak a nyárelejei permetezők és a későőszi szüretelőlányok helyett.

De most telítve vagy rejtett borokkal és hallgatag olajjal. Minden rejtett erecskédben nedvek várnak új ültetésre, illatozva, hogy fiatal gyökerek szívják fel őket s hogy virágba és levélbe szökkenjenek, fürtöt és bogyókat teremjenek, míg a kádakban újból fel nem forrnak és ki nem tisztulnak a kötartályokban.

Te, a szőlőtőke és olajfa szigete, téled kaptam ezt a nyári napok ősrégi ittasságát és életem téli napjainak ezt a kiolthatatlan világosságát.

TE TŰCSKÖK SZIGETE, feletted örökké, szüntelenül és mindig egyformán száll a földközitengeri cirpelés hangja. Hallgatták már az idetelepített görögök, az őslakó illirek, a hódító rómaiak, a horvát jobbágyak és a velencei kereskedők, ismerték a szaracén és omi kalózok lent a tengeröblökben és a narentai juhászok fönt a fennsíkon.

És mindenkireh a saját nyelvén szólt arról, ami nem változik, ami mindig fennmarad, népek, vallások, országok és szokások min-

den átalakulása, minden változása ellenére. S ez a hang a te hangod:
a te köved, a te földed és a te növényzeted hangja.

És ez a hang, óh szülőhelyem szigete, állandóan itt zúg a
fülemben, mint a hullám által már régen homokpartra vetett kagyló-
ban a tenger zúgása.

(Horvátból fordította: Kovács Kálmán)

Szökés után

Öt hónappal Jugoszlávia fasiszta lerohanása után 1941 augusztusában a szremszkamitrovicai fegyházból embertelenül nehéz, hősi vállalkozással kitört harminc bebörtönzött politikai fogoly — valamennyien kommunisták — és a szerémségi erdőkben csatlakoztak egy kis partizánegységhez. Szökésüket kívülről a legendáshírű Pinki, ez a fiatal, a népfelszabadító háborúban hősi halált halt partizánhős támogatta és segítette elő. A kommunisták alagutat ástak a börtön alatt — hosszantartó és lehetetlennek látszó vállalkozás volt ez — és így jutottak a szabadba. A kézrekerítésekre indított usztasa-hajsza eredménytelen maradt, a szerémségi erdő keblére ölelte a hős szökevényeket, akik közül legtöbben később jelentős szerepet játszottak a Párt vajdasági szervezetében és a népfelszabadító harcok hősi, fegyveres akcióiban.

Paskó Romac, a szökevények egyike, most megírta emlékiratait. Erdékfeszítő izgalmas könyv ez, értékes dokumentuma a népfelszabadító harcok eseményeinek. A könyv a fegyházban sínylődő kommunista rabok életéről számol be, első fejezetében, valamint a végrehajtott kitörésnek drámai leírását adja. A HÍD az alábbiakban részletet közöl ebből a könyvből és annak második fejezetét adja, azt a fejezetet, hogyan éltek a szökevények a fegyházból való kitörésük után, hogyan csatlakoztak a kis partizánkötelékhez, amelyet megerősítettek, fegyvereket szereztek s végül — most már, mint számottevő harci egység — kapcsolatot teremtettek a macsvai szabadságharcosokkal és átkelve a Száván, félszáz fegyveressel erősítették a népfelszabadító harcok számát.

A fegyházból való szökésünk után az első pihenőt a glavicai erdőben tartottuk, Papreni közelében. Nem messze tőlünk kanyargott a falusi út. Éppen azért választottuk táborozásra ezt a helyet, mert az volt a feltevésünk, ha hajsztát rendeznek ellenünk, inkább az erdő sűrűjét kutatják át, mint itt az erdő szélét. Ez az elképzelésünk csak azért volt helytálló, mert aznap nem került sor üldözésünkre. Ha rendszeres hajsza indult volna ellenünk, aligha kerülhettük volna el a kézrekerítésünket. Természetes, hogy itt nem időzhettünk sokáig; biztonságosabb helyet kellett keresni, azonban ez nehéz dolognak bizonyult, hiszen senki nem ismerte közülünk az erdőséget. Szükségünk volt valakire, aki jártas ebben az erdőben.

Boldogan lélekzettünk visszanyert szabadságunkban. Sokat persze nem beszélünk, mert feltételeztük, hogy a kimondott szó — még ha suttogva ejtjük is — könnyen árulónk lehet. Csak napszállta után érkezett meg aztán a kapcsolatunk: Johan elvtárs és Szima Relics. Azért jöttek, hogy elkalauzoljanak bennünket a partizáncsoporthoz, amely az erdő mélyén táborozott.

Ehhez a csoporthoz csak másnap hajnalban érkeztünk el. Megérkezésünk után értesültünk, hogy azt a hegyet, amelyen most rejtőzünk, Tancosnak hívják. Nehéz volt megmagyarázni, miért éppen ez a hegy neve, és a Tancos egyetlen új vendége sem tudta megmagyarázni. Sok-

kal érdekesebb volt számunkra, megtudni, kik ezek az új elvtársak és elvtársnők, akik partizánoknak nevezték magukat.

Sokaknak közülük nyers bőrből volt a cipője, nem is cipő volt ez, egyszerű lábratekert bőrdarab — az állat szőre is rajta volt némelyik lábbelin. A bőrt egyszerűen rázsinegelték a lábukra. A férfiak mégcsak elhordtak valahogy ilyen lábbelit, a nőkkel már nehezebb volt a helyzet. Ezek amúgyis gyengén voltak öltözve. Mi, fegyencek, akiknek két pár harisnyánk is volt, egy-egy párat felajánlottunk az elvtársnőknek és elvtársaknak, akiknek nem volt harisnyájuk. Az osztozkodás után pihenő következett. A szökevények éppen úgy, mint a partizáncsoport régi tagjai, most már biztonságosabban érezték magukat. Hogyne, amikor most már negyven főt számlált a csoport, ezek közül harmincan voltunk szökött fegyencek.* Valóságos partizáncsapat, még hozzá számszerint igen erős — de csak szám szerint, mert nem volt elég fegyverünk és ami volt, az sem ért sokat. Ezenkívül, egyikünknek sem volt semmiféle háborús tapasztalatunk, sem elméleti, sem gyakorlati. Egyesek közülünk a fegyházban olvastak valamit Szlavina orosz hadászati elméletéből, mások Clausewitzet forgatták. Ezek aztán megkísérelték, hogy az elméletet valahogy összekapcsolják gyakorlati helyzetünkkel. Minden kísérlet hiába való volt, nem lehetett semmiféle kapcsolatot teremteni.

A Tánkos hegyről aztán áttettük táborunkat a Hajducsko Brdo lejtőire. Itt megtartottuk az általános partizán-megbeszélést és századot alakítottunk. Politikai biztossá megválasztottuk Sztanko Paunovicsot, parancsnokká pedig Pinkit. Parancsnokon és politikai biztoson kívül intendatúrát is szerveztünk. Főintendás lett Batyó elvtárs. Még »csendügyi« biztосunk is volt — őt nem választottuk, képességeivel maga tört erre a tisztségre. A századot szakaszokra és tizedekre osztottuk. Úgy határoztunk, hogy a században bevezetjük a vásfegyelmet. Hogy a katonai alakulat, amelyet így létesítettünk, minél szilárdabb legyen, katonai partizánesküt tettünk.

Megelőzően — félhangosan — elénekeltük az Internacionále-t. Ezekben a percekben sokak szemében csillant meg a könny. Az ének után következett az eskütétel — bár néhányan ellene voltak ennek és azt mondták, hogy ez pusztá formalitás csak. Ezek között volt Bumbulovics is, a különben közismert pánikkeltő és gyáva ember. Eskü után megint felcsendült az Internacionále, utána elénekeltünk még egy dalt, ezzel be is fejeződött a század megalakulásának rövid ünnepe.

Megalakulás után már gondolhattunk szervezettebb munkára, fegyverek, lőszer és élelem szerzésére. Fegyvert és élelmet kollektív módszerrel szereztünk: egy tízes csoport elindult fegyvert kutatni, egy másik csoport élelmet. Az egyenként történt fegyverszerzést Pinki végezte. Így, önkezdemenyvezéssel megszerzett egy repülőgép-gyorstüzelőt, amelyet egy kiégett harcirepülőgépről szerelt le. Mint technikus, sokat fáradozott azon, hogy lövéképesse tegye és adott esetben használhassa az ellenség ellen. Minden szabad idejét a gépfegyver szétszedésére és összeállítására fordította.

Az erdőben való táborozásunk negyedik napján egy tízes csoport az esti órákban a besenóvi Kovácsevics szőlő felé indult. Itt a besenóviak, mintegy kilencven közigaznát ajánlottak fel (kragujeváci gyármányút),

* A rabok sorában a következő elvtársak voltak: Sztankó Paunovics, Jován Veszelinov, Iván Macsek, Trajkó Sztamenkovics, Paskó Romac, Milán Marinkovics, Marijan Sztulinovics, Alojz Kocmur, Szpaszoje Sztójics, Vukadin Vukadinovics, Szlobodán Bájics, Radován Vukovics és mások. A kis partizánegység kötelékébe tartoztak — ezek voltak a házigazdáink, akikhez csatlakoztunk — Márkó Pericsin-Kamenyár, Boskó Palkovlyevics-Pinki, Gyorgye Niksics-Johan, Sz'ávkó Niksics, Dragisa Niksics, Szima Relics és Kaja Relics.

azonkívül néhány puskát és valamennyi lőszert. Mielőtt elindultunk végrehajtani a feladatot, pontosan megbeszéltük, mi a teendőnk, ha ránk-talál az ellenség.

Már ránktört az esti szürkület, amikor a kis csoport elindult, hogy végrehajtsa vállalkozását. Valahányszor az erdőt elhagytuk, óvatosan haladtunk csak előre, ketten-hárman haladtak elől, előőrsként. Most is így történt. Hárman a terepet kutatták át és utána jelt adtak az indulásra. Egyenként haladt a menet, két-három lépésnyire követtük egymást, a tízes csoport tagjai, Szima Relics haladt az élen, aki ismerte az utat.

A hold feljött és majdnem nappali fényt árasztott, mi pedig szótlanul, némán haladtunk a kukoricaföldön keresztül, a száraz minden hajlása, susogása gyanús volt számunkra. Egyszerre csak kiáltás hangzott el, majd eldőrdült egy lövés.

— Állj!

A tízes sor hirtelen megbomlott, valaki vezényelt, hogy »feküdj«. A puskás ember és akiknek zsebében fegyver volt, rajvonalba fejlődtek és rohamra indultak abba az irányba, ahonnan a lövés eldőrdült. Amikor mi többiek odaértünk, Szima Relics még egy fegyvert, egy szép Mausert tartott a kezében: »Na, itt van még egy puska, a fegyverraktárba«. A sváb mezőőre volt, akinek vadászpuska helyett új Mausert nyomtak a markába gazdái. »Gyülekező« hangzott el a parancs. Hirtelenében nem volt megállapítható, ki hiányzik, azért egyenként szólították a neveket: Ante Franovics, Tyira Petovics és Ivan Knezsevics-Coto nem jelentkeztek a szólításra. Mit volt, mit tenni? Még az éjszaka el kell érünk a helyet, ahol átvesszük a fegyvereket, ha nem, az egész tized bajba kerülhet, esetleg azok is, akik a fegyvert felajánlották. Még egyszer szólítottuk az eltűnteket, majd madárfütty imitálással próbáltunk jelt adni hollétünkről — semmi válasz. Tovább már nem várhattunk, indulni kellett.

A táborba való visszatérésünk két dolgot tett számunkra nyilvánvalóvá: elvesztettük három társunkat, azonban elég sok fegyvert hoztunk. Ezekkel felfegyverkezve most már biztonságunk is megnövekedett. Néhány nap múlva Johan és Pinki még két gyorstüzelő fegyvert is hoztak, cseh gyártmányút. Örömünk határtalan volt, mert felfegyverzésünket ezzel befejezettnek tekinthettük.

Az ételmezés kérdését is hasonló módon oldottuk meg. Amíg azonban nem sikerült tartós kapcsolatot biztosítani a falubeliekkel, magunkra voltunk utalva. Szerencsére, voltak közülünk olyanok, akik pontosan ismerték a forrást, ahová a szarvasok és őzek inni járnak: itt verem készült, hogy elejtsünk valami vadat. Elsőnek egy őz került a verembe és a tábor öröme határtalan volt. Kája elvtársnő, akinek valami fazék-féléje volt a felszerelése között, munkához fogott és valóban kitűnő paprikást főzött — bár só nem volt és hagyma sem volt hozzá, kenyereünk sem volt, a paprikás mégis ízlett.

Legfőbb ellátási kapcsolatunk Zsika Lázics volt Sulymáról és egy Berneiz nevű német ember, Grgurevac községből, egyébként régi szocialista (őt később a németek velünk való együttműködés miatt kivégezték). Ezek a falu legmegbízhatóbb embereitől élelmiszert gyűjtöttek és elhozták a szőlőjükhöz. A mi tizedünk aztán a szőlőhöz vonult, átvette az élelmiszert és nem kis fáradsággal elhozta a táborba; bizony egész éjjel oda voltak ilyenkor az élelmiszerszállítók. Ennivalónk eleinte igen kevés akadt csak, az intendásnak bizony minden erőfeszítését latba kellett vetni a kiosztásnál. Minden étkezés után (és mindig hideg, száraz ételt ettünk) felmerült az ivóvíz kérdése: nem mindig sikerült víz közelében elhelyezkednünk. Ezért az intendáns feladata volt vizet is osztani. Egy

csutora fedelével végezte a vízosztást. A norma egy-két fődő volt, aki már hárommal kapott, az jól járt. Csakhogy ilyen eset ritkán adódott.

Legnehezebb volt mégis a fekvőhely kérdése. Erőnkéből még nem futotta, hogy bevonuljunk a faluba. Az erdőben kellett maradnunk és pedig lehetőleg abban a részében, amely a legmegközelíthetlenebb volt. Itt nem volt pásztorkunyhó, vagy erdőkerülő-ház. Az erdő volt otthonunk a szó legteljesebb értelmében. Ha nem esett, még valahogy eltöltöttük az időt; legnehezebb volt a sorsunk eső idején, mert nem volt egyáltalában hol megbújunk. Tetőként egy darabig valami sátorponyva szolgált, amelyet három sátorrészből állítottunk össze.

Csak nehezen fértünk a sátor alatt. Senki sem feketett tetszése szerint, megfordulni csak vezényszóra lehetett, vezényszó nélkül nem is nagyon mozdulhatott senki. És minél többen lettünk, annál szűkebb lett a hely a sátor alatt. Pedig az idő éppen ekkor fordult esőre: igazi őszi eső esett napokig. Katonai sátrunk pedig egyre jobban szakadozott, minden oldalán befolyt a víz. Ezért kénytelenek voltunk a sátron kívül tartózkodni: esőben áztunk odakünn. Leülni nem lehetett, mert a föld felázott, sár és víz volt mindenfelé. Csak állni lehetett és mi álldogáltunk is naphosszat meg éjszakákon át: állva aludtunk is. Mindenünk átázott és nem tudtunk segíteni magunkon, mert tető nem volt fejkünk felett, nappal pedig nem mertünk tüzelni. Csak éjszaka tüzelhettünk és ahol fellobbant a rőzse, nemsokára ott tolongtunk a máglyarakás körül. Voltak elvtársak, akik egész közel ültek a parázshoz s nem is érezték: egyiknek oda is égett a cipője.

Mivel az a veszély fenyegetett, hogy embereink tönkremennek az állandó esőzésben, a folytonos hidegben, elhatároztuk, hogy valami kunyhófélét építünk. Itt voltunk aztán először tető alatt, először szőkésünk óta. A kunyhóban két máglyát is raktunk, hogy valamennyien tűz mellé kerüljünk. Mindenki tolakodott, hogy kissé közelebb legyen a meleghez.

A kunyhóban való tartózkodás valóságos élvezet volt számunkra. Tető alatt lenni, ahol nem csorog folyton víz a nyakadba — nagy kényelmet jelentett ez mindannyiunknak. Mégsem időzhettünk itt sokáig, mert az ellenség megérezte közellétünket — ki kellett üríteni a kunyhót és behúzódní az erdő sűrűjébe.

A Letenkán épült kunyhóból ismét a Hajducsko Brdo hegység sűrűjébe vonultunk. Itt többek között már politikai munkát is kezdeményeztünk. Valamennyi anyaghoz már hozzájutottunk: embereink bejártak a faluba és híreket hoztak, megtudtuk mi történik a környéken. Ilyenformán kezdtük kiépíteni a híradó-hálózatot, hogy felkészülten várjuk az ellenünk irányuló esetleges támadást.

Táborunk élete egyre inkább felvette egy katonai alakulat életének formáját. A tábor körül őrköt állítottunk, hogy ne érjen meglepetés. Felváltva őrködtünk. Egyesek olvastak a táborban, mások vitatkoztak, a többiek viszont ruházatukat foltozták; mindez úgy folyt le, hogy bármely pillanatban útrakészen álljunk. Meg kell még említeni, hogy ebben a táborban senki sem távolodott el fegyverétől: puskával aludtunk.

* * *

Buda, Jovica és Cana álltak éppen őrségen, a következő váltás már készülődött, hogy átvegye a szolgálatot, amikor a szolgálatos futva jött jelenteni, hogy az ellenség a tábor felé közeledik. A parancsnok kiadta az utasítást: »fegyverbe« és pillanatok alatt mindenki útrakészen állt. A század villámgyorsan rajvonalba fejlődött. Bár pontosan senki sem tudta, hogyan kell ezt a felfejlődést végrehajtani, mégis helyel-közzel mindenki elfoglalta a megfelelő állást. Egészen közel voltunk az ellen-

séghez, tüzet azonban egyik fél sem kezdett. Az erdő, amelyben rejtőztünk, elég sűrű volt. Amikor aztán az ellenség valahogy mégis felfedte jelenlétünket, egyik szárnyán pánikszerűen visszavonult. S mi se nagyon követtük a visszavonulókat, az összeütközés ebben a pillanatban nem volt még kívánatos. Rövid megbeszélésen elhatároztuk, hogy megváltoztatjuk táborhelyünket. Időközben megállapítottuk, hogy jobbszárnyunk nincs sehol. Madárfütty-jeleket adtunk, de válasz nem jött. A sűrű erdőben ügylátszik levált a jobbszárnyunk: elváltak tőlünk. Így ők nem tudták, merre távoztunk és mi sem tudtuk, hová lettek ők. Kutattuk őket egész délután, egész éjszaka azonban csak másnap akadtunk rájuk, a Hajducsko Brdo tulsó lejtőjén.

Mivel ez volt első csatárláncba fejlődésünk az erdőben s a kísérlet nem sikerült, szükség mutatkozott a történetek megbírálására és hibánk leszögezésére. Ez az akció így javunkra volt, mert tapasztalatot hozott számunkra. Most őrzőjáratokat küldtünk az erdőn túl, nehogy az ellenség ismét meglepjen bennünket. Sőt mi több, egyik csoportunkat a Glavicára küldtük állandó táborozásra, mert onnan távcsővel sokkal messzebb elláttunk.

Az ellenséggel való első érintkezésünk után néhány napig nem volt vele semmiféle kapcsolatunk. Időközben felkeresett bennünket Gyulics elvtárs, akit később JKP Központi vezetősége kinevezett a vajdasági tartományi bizottság titkárává. Érkezése felfrissített bennünket, mert Gyulics elvtárs különböző híreket hozott nekünk.

B. Szabó György: Rajz

BORÚS ERZSÉBET:

Ki látja a szemeimben:

Artatlanul lettem a végzet:
Egész családom képe hullt rám.
Szememben, a fényességen túl
Koldulni jár az öregapám.

Ki látja ott az öreg Borús
Részeges, civódó, nagy szemé.
Ha káromkodva, uccasarkon
Hánytorgatja züllött életét?

Vagy kunyhójában imádkozva
Idézi meg hét halott fiát.
Ki látja meg a szemeimben
Ezt a pogány, borízű imát?

Alig láttam, ismeretlen,
Atkot szórok, átkos fejére.
Ha arra mennék, — idegenül —
Pénzt tennék kolduló kezébe.

Topolya, 1950 szeptember

BORÚS ERZSÉBET:

Csukott szemmel...

Lehunyt szemmel beszélgetek veled,
Lehunyt szemmel csókolgatom szemed.
Lehunyt szemmel kortyolgatom az estét,
Lehunyt szemmel mondom, hogy maradj még.

Lehunyt szemmel hagylak elmenni szépen,
Lehunyt szemmel őrzöm helyed a széken.
Lehunyt szememből elviszed magad,
Lehunyt szemem akkor csukott marad.

Topolya, 1950 november

BORÚS ERZSÉBET:

Ti, ketten . . .

Kályhából kialudt a tűz,
Kint csúnya őszebe ring Topolya.
Megölnék a percek,
S hazahív Anyám mosolya.

Ide meg Te tartasz vissza,
Csúful és kétségbeesetten.
En már meg is szűnnék,
Ha nem volnátok Ti ketten.

Topolya, 1950 november

BORÚS ERZSÉBET:

A városodnál jártam . . .

A Te kisvárosodnál jártam,
— Csak egy percet állt a vonat. —
De elhozta felém a képed,
Sápadt, vágyódó arcodat.

Csönd menekül a Tisza-parton,
Tavaszos, esős kint a tájék.
S a vonatülés párnájára
Halvány, bús színt vet egy árnyék.

Valahol elmarad a fészked,
— Csak egy percet állt a vonat. —
A Te, kisvárosodnál jártam,
S szájon csókoltt az alkonyat.

Szenttamás előtt, 1950 április.

VÉBEL LAJOS:

Alázatosan jelentem ...

A megbeszélést a tiszti étkezdében tartották. Az ezredes hívta össze a század- és zászlóaljparancsnokokat.

Halfalvi Haller Balázsnak hívták a Magyar Királyi 5. gyalogezred parancsnokát. Furcsán lapos koponyáján zöldesen csillogtak az agyonfésült, brillantinos gyér hajszálak. Az öszülés futott dühödt versenyt a kopaszodással Halfalvi Haller Balázs ezredes fején és a kopaszodás győzelme már nem volt kétséges.

Felemelkedett helyéről. Hangja, választékos kifejezései, törékeny termete, monoklija tiszteletet parancsolt.

— Uraim. Nos, bizonyára már Önök is hallottak a legutóbbi eseményekről. A helyzet nem kilátástalan, közel sem kilátástalan, de komoly. Abszolút komoly. Szövetségeseink visszavonulnak. A Délvidékről egyre több guerilla-akciót jelentenek. Nem tudni, melyik reggel kap parancsot az 5. gyalogezred is, nem tudni, mikor indul a frontra... Nos, ahogyan Önök hallottak ezekről az eseményekről, egészen bizonyos beszivárgott némi töredék belőle a légénység közé is. Mindezzel azonban mégsem magyarázhatni azon tényt, hogy a fegyelmeztetlenség hallatlan méreteket ölt az Önök egységeiben. Nézetem szerint, és ezt különösképpen kívánom hangsúlyozni: nem kizárólag ezek a, — hogy is mondjam, igen, riasztó hírek hatnak káros hatással a fegyelemre. Az Önök körében is tapasztalható némi lagymatagság, főleg amióta a századokat kihelyezték a falvakba. Lagymatagság, melynek véget kell vetni... Ismétlem, fogják keményebbre a gyeplőt. Önök tudják, mit mondott annakidején Hindenburg: akkor veszítette el a német hadsereg a világháborút, amikor az első katonánál eltűntük, hogy kigombolva hordja köpenyét... Abszolút keményebbre kell fogni azt a gyeplőt...

A tisztek kisebb csoportokban szállingóztak kifelé az étkezdéből a megbeszélés után. Szalvai százados maradt utolsónak. Egy dupla konyakot rendelt az étkezde falatozójában és elhatározta, hogy kibékül mégis azzal a szőke bestiával. Ahogyan visszaér századjához állomáshelyére, még ma éjjel felkeresi.

A tükörbe nézett. Örömmel állapította meg, hogy ma délben borotválkozott. Egy morzsát peckelt le mutatóujjával vadonatúj zubbonyáról és elégedetten vette tudomásul, hogy kitűnően áll rajta a ruha. Mondhatnak, amit akarnak, jobb szabó ettől a gyerektől, ott a harmadik században, még Pesten sincs. Csak, mintha a gallér szorítaná egy kissé. Két ujjával próbált tágítani rajta.

Vékonyarcú, kellemes külsejű, harmincöt körüli férfi volt Szalvai százados. Csaknem koromfekete haját hátra fésülte. A bajai úrilányok, — mert bajai volt Szalvai százados — a szép Szalvainak hívták. Lám el kellene már Bajára is mennie. Szegény kis Zsuzsut azóta sem látta. Meg azt a kis szőke barátnőjét. Hogyan is hívták? Micsoda nő volt!

Hüvelyk- és középső ujjával emelte fel a poharat. Pecsétyűrüje tompán csillogott a villanyfényben. Egy mozdulattal felhajtotta a konyakot.

A falatozóban a tükör felett a naptár ezerkilencszáznegyvennégyet mutatott, nagy piros betűkkel. Künn, az utcákon júliusvégi este fűledt és szinte meglepő volt, milyen temérdek csillag ült ki az égre!

A megszokott élet folyt a században.

Az az egy azonban biztos, hogy amióta kiköltöztek a városból ide, ebbe a dunántúli faluba, valahogy szabadabban lélekeznek.

Vagy csak úgy tűnik a dolog?

Ez az elhagyatott kastély, — jelenlegi szállásuk — bizony nem kaszárnyának készült. Barátságosabbak a szobák, játékos tarka minták kergetik egymást a falakon. Főleg pedig ez a kisebb erdőnek is beillő park itt... De más ez az egész környezet.

Végeredményben pedig mindegy. Az a fő, hogy így van.

A katona nem jó, ha kíváncsi természetű.

A kétgyermekes Láda János lassan lépegetett fel és alá a kastély bejárata előtt. Tíz lépés ide; akkor fordult egyet és tíz lépés vissza. Őrségen volt és szerette az őrséget. Nyugodtan hagyták ilyenkor és hazagondolhatott. Különösen itt szeretett állni a bejárat előtt. Sötétbarna szeme a rohamsisak alól a falu végét méregette. Széles szegletes arcán felengedtek a kemény vonások, mint a víz síma tükre, amikor követ hajít bele a gyermekek öröme. Ellágyult. Olyan ez itt éppen, akárcsak a pacséri faluvég. Odavaló Láda, ahogyan vajdasági a század jó kétharmada. De jól megvannak a többiekkel. Olyanok azok éppen, mint ők.

Igen, jó, sokkal jobb itt, kint, ebben a faluban. Csak, ha egyszer már abból az istenverte kaszárnyából kiszabadulhatott.

Lám, valahogy Paraj László törzsőrmester úr is barátságosabb.

A századirodában beszélget a komolyszemű írnokkal és a beszerző tizedessel, kinek, raktáros is lévén, mindig vadonatúj agyusztált ruhája van.

— Tudsz-e te ilyent, Lojcsi?

Így mondja: Lojcsi. Az a helyett ó-t. Az í-t meg meghúzza. Furcsa ez a vajdasági fülnek, de balatonkörnyéki a törzsőrmester. Ott így beszélnek.

Terebélyes potrohára kulcsolja két kezét és megnyomja egyszer, kétszer, háromszor, majd kétszer gyorsan egymás után, harmadszor pedig rövidebb szünetre, mintha az utcasarkon a közlekedési rendőrnek jelezne dudájával. És ahogyan nyomkodja a pocakját, úgy jön belőle, hol bugyborékolva, hol süvöltve a szél.

Nagyokat röhög hozzá.

Az írnok és a beszerző lopva összenéznek, aztán ők is vele.

A beszerző szólal meg:

— Nagy művész a törzsőrmester úr!

Újra felnevetnek.

Sokat és főleg rumot ivott a törzsőrmester. Kerekre nyitotta zöldes-sárgás szemeit, úgy magyarázott, nagyokat mutogatva ilyenkor. Meglehetősen szétálló füleitől csak hatalmas lilás orra merészkedett távolabbra erősen kopaszodó kerek fején. Görbe, vékony lábak tartották alatta a gömbölyödő testet.

— Sok mindent nem tudtok ti még...

Legyint és belekezd egy újabb attrakcióba.

Bizony, bent a kaszárnyában nem volt ilyen kedélyes ember Paraj László törzsőrmester.

Hat, vagy héthetes újoncok lehettek. Legtöbbjéhez először jött el látogatóba a szüle, ebben a fehérremeszelt, vaságyas, lélektelen világban annyiszor megkívánt anyaságával. És, persze, jókora kosár elemózsiával. A szüle, vagy a feleség...

A komolyszemű századírnok, akkor még nem volt a századiroda viszonylagos csendjének védenice. Bent lakott a harminckét emeletes-vaságyas sarokszobában. Ökör Péter őrzető, szobaparancsnok úr parancsnoksága alatt, a kétgyermekes Lada János szomszédságában. Ott csodálta, be nem tellő csodálattal, miért nevezik legénységnek ezeket a száanalom-rakeltő barmokat — őt, Ládát, a szobaparancsnokot, a törzsőrmestert és a többieket. Három hónapig úgyszólván egyetlen szót sem szólt senkihez. És éjjelente álmokat látott, hogy egy tobzódó temetői menetben gyászolja haldöklő sajátmagát és társait. A többi pedig még nem tudja hová vezet ez az út. Csak Ládát szidta olykor, amikor éjszakánként fel-felzokogott ez a nagydarab, erőtlő és egészségtől duzzadó paraszt.

Van, aki azt hiszi, hogy egy ilyen ezredben az ezredparancsnok a legnagyobb úr. Hát az nagyon téved. És egészen bizonyosan nem járta még ki a magyar királyi hadsereg újonciskoláját. Az őrzető a legnagyobb úr az ezredben. Legalább is az újonc számára. Mert, például, az ezredparancsnokot vagy három hónapig nem is látták. Nem is tudtak volna róla, hogy létezik, ha a napiparancsok végén fel nem olvassa minden este bevonulás után a napostiszt; »Halfalvi Haller Balázs ezredes esküje.«

Reggel hatkor fűjték az ébresztőt. Nem percek, de pillanatok alatt a padlón termett az egész szoba. És megkezdődött az öltözködés. Az ügyesebbje és a merészebbje még a kúrtszó előtt, a pokróc alatt, óvatosan magárahúzta a nadrágot. Ilyenkor csak leugrott az ágyról és már hajtogatta, vasalgatta, igazgatta a két pokrócot és a két lepedőt, veregette elesre az ágy szélét.

Az ügyesebbje és a merészebbje próbálkozott csak ezzel a módszerrel, mert rizikó, nagy rizikó volt ez is. Ökör Péter, az őrzető igencsak észrevette és már ott lúdbőrödzött a hangja:

— Maga ecsém nem tud alunni éjjel, ugyi? Sok az ereje, nem bír magává. No, majd gondom lesz magára. Most egyenlőre verjen le huszonöt fedezést oda a sarokba. Holnap pedig ébresztőre felmossa egyedül a folyosót... Ki vót a másik? Kovács?... Várjon!!! Maga ecsém ideges is, úgy látom. Na, ájjanak csak egymással szembe. Oda Juhász elé. Úgy.

Most vágja pofon... Nem azt ugattam, hogy símogassa! Vágja pofon!!! Érti-e?... Na, ez már jobb vót. Juhász, aggya vissza. Gyerünk, gyerünk...

Kovács és Juhász ütik egymást. A kis önkéntes füle alatt olyan vörös már a bőr, mint a főtt rák. Két szeme sarkába kiült egy-egy könnycsepp. Nagyokat szív az orrán. Kovács vagy fél fejjel magasabb nála. És nagyokat üt ez a Kovács! A kis emberkében az elkeseredés ég. Hát járja így megütni a bajtársat?

Juhász négy évvel fiatalabb a többinél. Ő volt az egyetlen önkéntes a században. Nagyon szegény gyermeknek született. Rendes ruhára se tellett. És egyszer vasárnap látta a kimenős katonákat, hogyan udvarolnak a nagylánynak, élesrevasalt nadrágjukban. Jelentkezett katonának...

Most minden erejét összeszedte és odavágott Kovács szeplős arcára.

Kovács szeme egy gondolattal kerekébbre nyílik és akkorát csap az önkéntes bal füle alá, hogy az oldalra bukik. Dühös. A taknyos önkéntes istenit neki...

A többiek a világért sem néznének fel. Hajtogatják a pokrócokat, lepedőket.

Ökör örvezető röhög és időközben belekiált:

— Maga Kovács ecsém azt akarja, hogy Szakali oktató urat hijjam át a másik szobából, hogy megmutassa magán, hogyan köll pofozni...

Juhász önkéntes bal szeme sarkából kimozdul a könnycsepp és elindul lefelé. Az orrát is hiába szívja. Csupa maszat már a képe.

Az örvezető mutatja és felhúzott innel rikácsol:

— A nagylánt sirattya az önkéntes úr! Ő miatta nem alszik éjjel, ugyi...

Csak egy embernek volt szabad ébresztő előtt felkelnie: Botcsik Imrének, a borbélynak. Ő volt a nagy irígyelt, az örvezető úr csicskása. Felöltözve, megvetett ággyal várta reggelenként, hogy Ökör Péter örvezető úr felkeljen. Aztán megvetette a szobaparancsnok úr ágját és lekefélte ruháját — ez volt reggel a dolga. Az örvezető cipőjét például már nem kellett megpucolnia. Ilyen volt a rend, az évtizedes tradíció a gyalogezredben. Így tanulta Ökör is az elődjétől. Így:

Kihúzta a sarokban lévő vaságya alól a ládáját, feltette rá előbb a jobblábát és elkiáltotta magát:

— Keféve egy, hozzám!

Harmincegy kéz hagyta abba egy szemrebbenés alatt a lepedők és pokrócok bonyolult hajtogatását, ropogva csapódtak ki a ládafedelek és örült versengés indult a kefével az örvezető úr bakancsa felé.

Aki odaért elsőnek az pucolta, a többi visszatette a kefét a ládába és gyerünk tovább a hajtogatással.

Mert az sokat jelentett, ki ért oda legelőbb. Ezt már nagyonis megtanulták az ujoncok ez alatt a néhány hét alatt.

És mire a naposok a csajkákat hozták, addigra már egyszer, aznap először, alaposan megizzadt a katona.

De ma mégis az a csodálatosképpen kiírthatatlan élet mosolygott a szemek mögül.

A kétgyermekes Láda szó nélkül elnézte a szeplős Kovácsnak, hogy az a nagy kapkodásban elcserélte ballábas bakancsát. A szótlán írnoznak is sarkosabbra sikerült az ágya széle. Juhász György, a kisművésű, nyisz-

lett önkéntes maszatos képe vigyorog. Botcsik borbély kezében hallatlan sebességgel mozog a kefe a szobaparancsnok úr zubbonyán.

Vasárnap reggel van ma és ott áldogálnak, ülnek vagy guggolnak már kosaraik mögött a kaszárnyával szemben a járdán a látogatók. Hajnalban érkeztek meg a vonatok.

És ma nincs kivonulás. Reggeli után Ökör Péter örvezető kiadja a parancsot.

— A foglalkozás tárgya, ecsém, puskapucolás. Utána puskavizsga. Amelliknek piszkos lesz a puskája, ecsém, az már üzenhet is a napostól, mehet vissza a látogató. Százszor biztos, le nem megy hozzá az udvarra ... Különben csak a hiányzik, hogy ez a szoba gyengébb legyen a többiné. Ne is mondjam, ecsém, díszebéd lesz, délután pedig csuklógyakorlatok a folyosón ... Paraj László törzsőrmester úr tartja a puskavizsgát ...

Előkerülnek a puskaszínórok, a zsír, behozza a katona a puskát a folyosóról és megkezdődik a pucolás.

A zsinórt a közepe táján szétfejt, belekötí a rongyot, bezsírozza gyengén, a zsinór egyik végét az ágy széléhez köti, a másikon áthúzza a puska csővét, szétveti a lábát, nekiáll, bal kézben a madzag vége, jobban a puska és húzd, oda-vissza, oda-vissza. Nem könnyű dolog ez. A rongy igen csak beleszorul. De, ha könnyen megy, kisebb a rongy, nem ér semmit ... A cső lassan átmelegszik. A katonáról csorog a veríték. A szüle a kaszárnyával szemben guggol a kosár mögött. Az egyik fiatal anya karján felébred a takaró- és párnagomolyag és éktelen sírásba kezd. Ökör Péter örvezető a másik szobaparancsnokkal beszélget, halkán nevetgélnek. A folyosóról a napos hangja hallatszik: »Törzsőrmester úr alázatosan jelentkezem, mint napostizedes.« Láda János kihúzza a zsinórt a puskából és az ablak felé tartva belenéz a csőbe. Az öreg mannlicher vont csővének belsején végigcsillan a napfény. Csak a cső elején azok a pontocskák ne volnának! Rozsdalyukak. Láda megigazítja a rongyot a zsinór közepén, letörli ingujjal a homlokát, nekiáll és folytatja a műveletet. Megírta az asszony, hogy ma eljön. És minden érzékével érzi, ha nem is látta: eljött. Ott van valahol lent az utcán. Láda még nem látta egyhónapos kisfiát ... Gyorsabban mozognak a karok. Kesernyész izzadságszag úszik a levegőben. Lent a kapunál az ügyeletes altiszt átszól a másik oldalra a látogatóknak: »bejöhetnek«. A látogatósereg beözönlik a kapun. Megállnak a kaszárnya épületének egyik beszögelésében. A tekintetek óvatosan sorra az ablakokat kémlelik. Egy fiatal anya gyermekkel a karján fel és alá sétál, dajkálja a csöppséget. Paraj László törzsőrmester pedig kiadja a parancsot: a század puskával a folyosón sorakozzon.

Megkezdődik a puskavizsga.

Kettős rendekben áll a század.

December elején tartunk, hideg az idő és a kiizzadt katona gallérja alól egyenletesen száll fel a pára.

A törzsőrmester odalép az elsőhöz.

Az kiemeli a závarzatot és átadja neki a puskát.

A törzsőrmester felemeli. Belenéz a csőbe. Felkattantja a hátsó irányzékot. Megfordítja a puskát. Nyújtja vissza és — tovább lép.

Nem, úgy látszik nem szól már semmit. Az első megúsza a dolgot. Láda Jánosnak a torkában dobog a szíve.

Botcsik, a borbély sápadtabb, mint szokott.

A hallgatag írnok kinéz a folyosó ablakon. Két fodros felhőfióka kergeti egymást az égen. Már-már utóléri a kisebb a nagyobbat, de az ismét egerutat nyer. Játszanak. Sápadtan mosolyog nekik a napsugár. És nem érti az írnok, miért ragaszkodik ez a nyavalyás ember annyira ehhez az élethez, ha már egyszer nem lehet ember.

Juhász, az önkéntes az első sor végén, úgy érzi megfullad. Nincs elég levegő ezen a keskeny folyosón. Bár megszívhatná legalább úgy istenigazából az orrát.

Kovács szeplős arca feltűnően vörös.

A mindig agyusztáltruhas raktáros a törzsőrmester mögött halad Ökör Péter örvezetővel együtt.

Most Láda nyújtja puskáját.

A törzsőrmester belenéz a csőbe.

Láda csalhatatlan bizonyossággal érzi, a törzsőrmester tovább tartja kezében a puskát, mint az előbb.

Paraj László törzsőrmester most a tusa felől néz bele a csőbe. Megfordította a puskát!

Láda megállapítja magában, hogy igen hiányosan építették meg ezt az embert. Azon a két aránylag kicsiny talpon áll ez a hosszú tákolmány. Ha még szétrakja az ember a lábát, valahogy csak tudja tartani az egyensúlyt. De így, összetett zoknival, ahogyan itt mondani szokás, és kidüllesztett mellel, behúzott hassal, feltartott fejjel, vigyázzbamerevedett nyakkal? Vagy ez a folyosó mozog?

Láda szédül.

A törzsőrmester újra visszafordítja a puskát. Hangja rumszagú és rekedtes:

— Csupa gané.

Ládából a kétségbeesés hadarja a szavakat:

— Törzsőrmester úr alázatosan jelentem én pucótam. Egisz délelőtt pucótam, törzsőrmester úr. Mindennap pucolom...

A törzsőrmester csak most kattantja vissza a hátsó irányzékot.

— Pucútd ám az opád istenit, de nem ezt a puskát.

Láda rettenetesen izzad.

A törzsőrmester átadja a puskát Ökör Péter örvezetőnek. És tovább lép:

— Különben minek puculod. Ne pucúdd, csak tiszta lögyön... Node lősz időd pucúni estig. Indulj!

És már ordít:

— Mit bámúsz rám, mint a falu bikája?!

A következő puskát nézi, onnan dörmögi vissza:

— Az opja istenit nekije... Aztán még le szeretne mönni az udvarra, a nyovolyás...

Láda tudja a rendet. Kilép és a sarokban megkezdi a fedezést. Vigyázzállásban vágja magát a földhöz, csak kezével fogja fel az esést, úgy hason fekve a nadrág oldalán lévő varrásra helyezi két kezét, majd felugrik, ismét a nadrág varrására mindkét kéz, aztán megint vissza a földre. Szuronya nagyokat csörren a cementpadlón.

Kovács ugyanerre a sorsra jut.

Lent az udvarban mozgolódás támad a látogatók között. Az egyik ajtón két alak imbolyog elő. Hatalmas, vagy négy számmal nagyobb felperdült-orrú bakancs viszi előbbre őket, ruhájuk csupa folt, kopaszok és szétálló füleik kétségbeesetten tiltakoznak a nagy sapka nyomása ellen.

Az egyik feketekendős szüle felsír:

— Szent isten, alig ismerni rád, édes fiam! Mi történt veled? Azt hittem már, sohasem látlak többé...

Csoportosan, ahogyan a századokban befejeződik a puskavizsga, jönnek lefelé az újoncok.

És nyelik a könnyeket szaporán. Pedig, jaj, de belezokognák ezekbe a fekete kendőkbe ennek a hat hétnek minden sírását! De sokan vannak itt, szégyellenék nagyon. Ha mégis előbújik néhány könnycsepp, letörlik gyorsan, hogy senki se lássa.

És felelgetni is kell, hogy, hol vannak a többiek:

— Nem jöhet le a János. Nem volt tiszta a puskája.

A látogatók nem értik, miről van szó:

— Mi nem volt tiszta?

És érthetetlenül ismétlik magukban, maguknak: »a puskája nem volt tiszta, a puskája nem volt tiszta...«

Öt perccel tizenkettő előtt ért le Láda János az udvarra. Jóformán csak annyi ideje maradt, hogy megölelje az asszonyt, úgy, gyerekestül együtt, hogy megnézzé a gyereket.

Másfél óráig verte magát előzőleg a cementhez. Közben zokogott megint, mint éjjel szokott, amitől a szótlán írnok nem tud aludni! És egy szót kergettek csak gondolatai körbe-körbe: miért, miért, miért... Ökör Péter örvezető végül mégis lezavarta az udvarra. Négyesével ugrotta a lépcsőket és alig hallotta a szobaparancsnok szavát:

— Tűnjön el a szemem elől. Nem birom látni az ilyen semmiembert...

Pontosan tizenkét órakor végetért a látogatási idő.

Ahogy ott sétált most fel és alá a kastély bejárata előtt a júliusvégi estében és kihallotta a törzsőrmester nevetését az irodából, jólesően vette tudomásul, hogy sokkal jobb itt, falun. Annál is inkább, mert ez a faluvég olyan, akárcsak a pacséri. És nem sokat törődött vele, hogy miért van ez így, miért nem bántják úgy őket. Az a fő, hogy így van.

Ezzel szemben törődött vele például a beszerző tizedes. Az volt a véleménye, hogy ezt a félelem okozza. A tiszték és az altiszték attól tartanak, hogy az ezredet kivezénylik a frontra és ott könnyen megárthat az ember fiának egy eltévedt golyó.

A komolyszemű írnok, aki minden éjjel, amikor a két napos váltotta egymást, pontban éjfélkor, felcsavarta a rádiót a századirodában és idegen rádióállomások híreit hallgatta, hogy reggel továbbadhassa a szakácsnak, aki aztán szintén továbbadta, ahogyan mondani szokta az »értelmesebb-jének« — nem adott egészen igazat a beszerző tizedesnek.

Köztudomású — magyarázta, hogy a fronton is naponta csuklótatják reggelenként a századot, bárhol is legyen. Sőt: órákhosszat csináltatják a »puskával tisztelgő«-et is, ugyanúgy, mint itt, a foglalkozáson. Nem hiszed? Pedig így van. Talán sajátmaguk megnyugtatóására, hogy lássák: nem lehet itt baj. És írják a jelentést, hogy a »legénység fegyelmezett,

hangulata kielégítő». Végül aztán ők maguk is elhiszik, hogy így van. Most felengedett egy kissé a fegyelem, ennyi az egész. Szokott ez így néha. De lesz ennek még bőjtje is.

A szeplős Kovács úgy vélte, hogy ez a szélcsend bizonyos mértékig természetes. Másodéves katonák ők már nagyjából, nem lehet úgy bánni velük, mint az újoncokkal. És azt bánta csak, hogy most — azt mondják — őszre nem kap a század újoncokat. Hű, de megtanítaná őket keztyűbe dudálni! Százszorosán visszaadná nekik mindazt, amit ő kapott annakidején. Kovács oktató úr — már mint ő — tanítaná most a pofozást. Mert nem is ember az, aki nem tudja, milyen az újoncélet.

A többiek bólogtattak.

Megvolt a vacsora, erősen esteledett már. Láda az őrsegen lassan számlálta a perceket; az írnoke és a beszerző tizedest az irodában szórakoztatta művészetével a törzsőrmester, Kovács és a többiek ott ültek az udvaron, a régi nagy parkot nézték és beszélgettek. Botcsik, a borbély fényképeket szedett elő, végig mutatta mindnek. Koszorúslegény volt éppen előző héten, ahogy bevonult. Juhász, az önkéntes, levelet körmölt. A beérte tavasz illatozott a faluban.

Akkor egyszerre lekiált a napos:

— Sorakozó!

Mi a ménkü lehet ez?

De a jó katona nem sokat csodálkozik és főleg nem sokat gondolkodik a dolgok felett.

Egy-kettőre zubbonyosan, álligzomboltam, úgyhogy a gombokon felfelé van a Szent Korona keresztje, fénylő bakancsokkal, örvezetösen és törzsőrmesteresen együtt áll kettős rendekben a század.

Szalvai százados lép ki az épületből. Bilgeri-csizma, lovaglónadrág, lovaglókorbács, jólszabott zubbony, friss borotválkozás, simára fésült haj néz farkasszemet a századdal.

Aztán megszólal. Hangja vésztiósló:

— Ki jött be tegnap este takarodó után?

Csend.

Mostanában elég gyakran előfordult az ilyesmi. Mindenki tudja, hogy a szeplős Kovács például bejáratos a pékhez. Nagyfenekű lánya és mindig friss, ropogós kenyere van a péknek. Kovács naponta szerez néhány veknit.

Botcsik, a borbély a lovászokhoz jár esténként borozgatni. A lovászok kint laknak a faluban. Krumplipaprikást főznek az istállótadó nyárikonyhájában és elbeszélgetnek: hej, csak még egyszer megérnék, hogy úgy, szabadon, amerre akarnak, végigsétálhassanak a falu utcáin...

Eleg gyakran kijárnak a faluba Ökör örvezetőék is, a tisztések. Igaz, senki nem tudja hová, dehát lány, meg özvegyasszony, sok van a faluban. Hogy azokról a hadiözvegyekről ne is beszéljünk, kiknek a férjük katona. Utóvégre ki kell segíteni egymást. A bajtársiasság, az bajtársiaság...

Ha elkapták az illetőt, hogy kilenc óra után jött be a körletbe, hát legfeljebb kihallgatásra ment másnap. Odakent vagy két irtózatoss pofont neki a százados a sisak alá, egy heti laktanyafogságot kapott, — aztán kész. Itt már azt is ki lehetett bírni könnyebben, mint bent, a laktanyában, ahol a délutáni bevonulás után, este hattól kilencig, minden öt perc-

bén »laktanyafogságost« fúvatott a kürtössel az ügyeletes tiszthelyettes, aztán hol téli, hol nyári menetöltöztetben kellett nála jelentkezni, hol meg tetőtől-talpig levetkőztette a szerencsétlent, felszerelését bele a pokrócba, a pokrócot a hátára és így futott versenyt a katona körös-körül a lakatnyaudvaron. Mert ilyen ügyeletkor nagyon unatkozott a tiszthelyettes.

Csend.

A százados hátratett kezében egyenletesen mozog a lovaglókorbács.

— Mi az? Nem jelentkezik az illető? Paraj törzsőrmester! Tartson velük egy kis csuklógyakorlatot...

Paraj tiszteleg.

— Igenis, százados úr.

Kilép a század elé, megszokott mozdulattal emel egyet a hasán lógó pisztolytáskára és vezényelni készül.

De egy vékonyka hang elébevág:

— Százados úrnak alássan jelentem, én vótam...

Paraj törzsőrmester előbb a hang gazdájára, majd a századosra néz.

Juhász, az önkéntes jelentkezett.

A százados hangja nyugodt:

— Kikötni.

Paraj törzsőrmester Ökör örvezetőre néz. Az szó nélkül kiugrik a sorból, szalad a kötéleért.

Szalvai százados megfordul. Az ablak tükrében megnézi magát. Két ráncot igazít el zubbonyán, majd úgy, hátratett kezekkel, a lovaglókorbácsot egyenletesen mozgatva, bemegy az épületbe. Arra gondol, hogy a patikus özvegyének milyen forró volt a keze, amikor délután elbúcsúztak. Még mindig többet ér az az asszony, mint a lánya. Nohogy az sem éppen megvetni való...

Az udvaron már elnyelte az est az önkéntes állati vonítását. Utóbb már csak borzalmasakat nyögött:

— Szááázadoos úr... alááázatoosan... szááázadoos úr... alááázatoosan...

A nyiszlett emberke kezével hátra és összekötve lógott a fán, lábujj-hegye éppen, csakhogy érte a földet. Alatta víztócsa feketéllett.

Aztán elvesztette eszméletét.

A napos köpött egyet.

— Akárcsak egy banda siratóasszony...

Nyujtott, lassú léptekkel indult a vödörért. Telihozta vízzel, meglóbálta kétszer és végigöntötte Juhász György honvédönkéntest.

A század közben lepihent.

A beszerző tizedes, mielőtt elaludt volna, az írnok szavaira gondolt. Azt mondta délbén: nincs már sok hátra. Legfeljebb néhány hónap és Halfalvi Haller Balázs ezrede, mintha sohasem lett volna. Nem barátom, a harchoz nem elég a fegyver. Igaz, hozzátette azt is, mit gondolsz, különben nem mindegy az embernek minden holnap reggel, mi történt vele tegnap... Néha olyan szépen biztatón, néha meg olyan furcsán beszél az az írnok...

Botcsik, a borbély az egyik legénységi szobában beretválta a törzsőrmestert. A fel-fel böffenő rumot irigyelte csak belőle. Mert cigarettát még csak kapott valahogy, amiért borotvált. De a pénz! Borra nem igen

jut. A multkor elemelt egy saroglyát a lovászoktól és eladta. De mi az. Mikor elfogyott az már...

Kovács elhatározta, hogy egyelőre a fenébe hagyja a pék lányát. Úgy sem nézi jó szemmel az ügyet az a vén anyja. Igaz, oda akkor a ropogos friss kenyérnek is. Nem lesz az így jó. Inkább, ha legközelebb kijut, beadja a vén banyának a maszlagot, hogy elveszi a lányát. Úgy se látja többé se hírét, se hamvát ennek a falunak, ha egyszer felszedi sátorfáját a század...

A kétgyermekes Láda János rendületlenül taposta az örséget a kastély bejárata előtt. És szidta ő is az önkéntest. A fene, hogy enné meg a nyavalyását. Kellett neki katonaság idő előtt! Majd arra gondolt nagy megelégedéssel, hogy bab van vacsorára. Nagyon szerette a babot. Úgy tele-ette ilyenkor magát, hogy vagy két lyukkal kellett küljebb kapcsolnia a derékszíjat... De jönnie kell már a váltásnak. A templom órája elütötte a kilencet.

Megállt hát és hallgatózott.

De csak a fák mozogtak ide-oda, mintha fejüket csóválták volna és hirtelen szél csattant valahol az éjszakában.

FIGYELŐ

Ablak az európai kultúra felé

A Szerb Matica és a Letopiszz alapításának százhuszonötödik évfordulójára
írta Zsiván Miliszlávác

A régi szerb kultúra építményének homlokzata teljesen a görög és bizánci, s ezzel általában Kelet kultúrája felé fordult. Az új szerb kultúra építménye a XVII. század végén a török beözönlés szörnyű megvázkództatásából megsemmisült régi kultúra romjain kezdett épülni és egészen a XVIII. század derekáig egy rés volt csak rajta kifelé — s ez Oroszország felé nyílt. Ahogyan pedig Szalonikiból és Konstantinápolyból jöttek az első népnevelők és tanítók, úgy érkeztek most Kievből és Moszkvából az újabbak. De éppen, ahogyan egykor, annyi század előtt, a keresztény fogalmakkal együtt, egyben a klasszikus, a hellén és a sokisten-hitű keleti-humanizmus megannyi eszméje is beözönlött életünkbe, úgy érkeztek most, az új kultúra építésekor, a végtelen orosz földekről — a megmerevedett és maradi pravoszlávság dogmaival és tanításával együtt — a felvilágosodás korszakának új fogalmai is. Fél évszázadnál tovább harcolt a szerb társadalom azért, hogy kijusson abból a súlyos ellentmondásból, amelybe az orosz kultúrával kialakult történelmi kapcsolatok taszították: átvegye-e vagy elvesse, illetve, mit vegyen át és mit vessen el? A kivezető utat az ellentmondásokból a korszak megkerülhetetlen történelmi folyamata teremtette meg: a szerb polgárság az vette át, ami a polgári osztály terméke és vívmánya volt, tehát akkor haladást jelentett; a papság és az egykori egyházi hatóságok legszűkebb körének képviselői pedig éppen azokat az elavult fogalmakat vették át, mert számukra ez volt a hagyományos kapcsolat a multtal, a szerb egyház és a szerb állam nagyságával és hatalmával.

De bármilyen hatalmas tényező is volt az egyház a XVIII. század kultúréletében, nem az egyház, hanem a polgárság volt az a tényező, amelytől elsősorban függött a szerb kultúra új építményének felépülése. Ez a polgárság pedig az ausztriai viszonyok hatása alatt tudta és felfogta, hogy csak úgy juthat közvetlenebbi kapcsolatba az új idők kultúrájával, ha a szerb kultúra akkor még szerény falán új ablakot tör: ablakot a német kultúra felé. Az osztrák fennhatóság alatt álló országokba behatoltak Franciaországból és Angliából a felvilágosultság eszméi és a XVIII. században nagy szellemi forrongást támasztottak; ebből és az ország gazdasági és politikai fejlődése nyomán a szerb polgárság nagyon gyorsan felismerte, hogy sorsa annak a világnak a sorsával együtt alakul és kell, hogy alakuljon, amelyhez politikai és üzleti szálak fűzik; egyben felfogta azt is, hogy itt, a francia forradalomtól megrendült Nyugaton vannak az új tudományos felismerések életető forrásai is. Innen van az, hogy a XVIII. század második felében és különösen a vége felé az általános

német kultúra egyre terjedő befolyása mindinkább és mind gyökeresebben kiszorítja az orosz kultúrát.

Ifjú polgárságunk kultúrszükséglete és az emberi igazságok és társadalmi törvények megismerésének csábító távlatai által felkeltett szellemi érdeklődés az a vonzóerő, amely a kor leginkább haladószellemű és legkimagaslóbb képviselőit nagy és keserves, de hálás és hasznos kirándulásokra csábította Európa nagy kultúrközpontjaiba; ez volt az az erő, amely megannyi kultúrképviselőnket elvezette nemcsak a kultúra és tudomány akkori forrásaihoz, hanem a rég elviharzott századok korához, egészen a kereszténység előtti római és görög kultúrához. Innen van az, hogy a XIX. század elején nagy érdeklődés nyilvánul meg nálunk nemcsak, mondjuk Karamzin orosz történettudós, vagy Schiller, a német költő iránt, hanem Pláto és Homérosz, Vergilius és Cicero iránt is. Akkora az érdeklődés a klasszikus irodalom iránt, hogy Doszitej már bevezeti nálunk Aesopus meséit, s 1805-ben megjelenik Plutarchosz, 1811-ben Cicero, 1817-ben Horátius és 1818-ban Ovidius első fordítása. Ez a klasszikus irodalom iránti nagy érdeklődés, noha orosz befolyás alatt keletkezett, kihatással volt arra is, hogy az akkori metropolita székhelyén megalakult a klasszikus képzettség egyik jelentős központja.

A Szerbszka Letopisz, ennek a műveltségben és politikailag már kialakult polgárságunknak a folyóirata volt hivatott arra, hogy hidat teremtsen népünk és az akkori társadalmunkra döntő befolyást gyakorló nagy kultúrák között. Ennek tudható be, hogy később — hiszen a folyóirat a szerb polgárság maradibb részének lapja volt — felütötte fejét az a tudatos törekvés, hogy a szerb-orosz kultúrkapcsolatokat erősítsék és szilárdra tegyék. Ebben az első időben a Letopisz nagyobbik részét a Karamzintól és Tapetól Gnyedicsig és Puskinig terjedő orosz kultúra és irodalom ismertetésének szentelték. Az akkori Letopisz ebben odáig ment, hogy eredetiben közölt orosz verseket, mert a szerkesztőség úgy vélte, hogy irodalmunk és az orosz irodalom fejlődése az egységesülés felé halad. De — és ez az új kultúrszemlélet jelentősége és jellegzetessége — a folyóirat már megjelenésekor programjába vette, hogy nemcsak az orosz irodalommal törődjék, hanem az egyéb szláv irodalommal is. Népünk akkor kerül először tervszerű és rendszeres érintkezésbe, sőt egyáltalán először kerül érintkezésbe a csehek, szlovákok, lengyelek, bolgárok, s persze a horvátok és szlovének kultúrájával is. És ha a mai távlatból tekintünk a Letopisz százhuszonöt év előtti erőfeszítésére, fel kell figyelniünk arra, hogy ez alapján véve hasznosan elősegítette kultúránk kifejlesztését, noha egyébként utópista és idealista, politikailag indokolatlan és naív, maradi és elmaradott ábránd volt arról, hogy az orosz birodalom védőszárnyai alatt létrejöjjön a kulturális és politikai egység.

Karlócán volt a klasszikus irodalom ápolásának központja. Itt nevelkedett fel az a nemzedék, amely nemcsak a görög és latin irodalmat, hanem ennek az irodalomnak a nyelvét is jól ismerte. Ez olyan erős hatással volt irodalmunkra, hogy a klasszikus írók műveinek mintájára egész — álklasszikus — irodalom alakult ki. Már 1825-ben, tehát az első számokban megjelenik a Letopiszban Anakreon és Horatius Lukian Musicki fordításában, Vergilius Hadzsi-Szveticus fordításában, Seneca pedig Gyorgye Gyorgyevics fordításában. És ettől kezdve sorra jelentkezik Aesopus és Phedreus és Cicero (1826); Pláto és Cornelius Nepos (1827); s utóbb Sapho és Homérosz, Sallustus és Ovidius, Tibullus és Livius stb. az egyik egyszer-kétszer, másik háromszor, négyszer, sőt még többször is. Fordításukat Lukián Musicki és Jován Hadzsics-Milos Szveticus akkor ismert, tekintélyes írók készítették el, de fordított belőlük Magarasevics és Petár Demesics, s a kevésbé ismert Jeftimije Jovánovics, Vaszilije

Szubotics és más is. A Letopisz az első és egyetlen olyan folyóiratunk, amely ennyire ápolta a klasszikusirodalom kultúszát, s nagyjából ez is csak megjelenésének első negyedévszázadában.

Az orosz és klasszikus irodalom mellett a Letopisz a német irodalomnak szentelte a legnagyobb figyelmet. Sőt, nagyobb figyelmet szentelt a német irodalomnak, mint a klasszikusnak, néha még annál is nagyobbat, mint az orosznak, s mindenestre gondosabb volt a választéka. A Letopisz már 1825-ben közöl Herder, a híres és a szerbek számára különösen jelentős író műveiből (A nép hangja című gyűjteményében négy népdalunk, köztük a Goethe fordította Haszanagics is szerepei); továbbá Gessner, az akkor nagyra tartott, de nem túlságosan jelentős író és Schiller, a nagy költő műveiből is. Közölt kevésbé neves és majdnem értéktelen írók, mint Helti, Bürger, Opits írásaiból, de közölte a nagy Goethe, Lessing, a »német Voltaire« és a maga idejében befolyásos racionalista író, Gellert műveiből is. S ez nem csoda. A szerbek az orosz irodalomból csak megsejtették a felvilágosodás korának eszméit; közvetlenül és igazán megkapó erővel a német irodalomból és általa élük át ezeket az eszméket. Hadzsics-Szvetics itt is egyike a legszorgalmasabb fordítóknak, rendületlenül fordítgatja a Gessnert; Schillerből — olykor túlsókat is — fordítanak T. Pavlovics, V. Csikós, P. Demelics, V. Szubotics és mások. Fordítgatják a többi német író írásait is, viszont a Letopiszban szintén gyakran szereplő Gellert fordítója főként Jeftimije Jovánovics.

Ezt az irodalmat és ezeket az írókat ismertette meg olvasóközönségünkkel első folyóiratunk. Ebben bizonyos tervszerűség és rendszer nyilvánult meg, már amennyire az akkori viszonyok között egyáltalán szó lehetett arról, hogy azzal a tudattal kísérik rendszeresen figyelemmel a külföldi irodalmat, hogy szükség van a kor kultúrvívmányainak széleskörű ismeretére. Ezért is kísérelte meg, hogy más nagy európai népek nagy íróit is beplántálja kultúránkba, amennyire ezt az akkor még kevésbé fejlett kulturális viszonyaink engedték. S a nagyok megváltatása nem is volt rossz. Már 1925-ben rábukkanunk a Letopiszban Voltairere — Konsztantin Pejicsics fordításában — s találkozunk vele később is; valamivel később, 1842-ben La Fontaine tűnik fel, Vaszilije Szubotics fordította. Az angol írók közül elsőnek — 1831-ben — Byron jelentkezik a Letopiszban, Petár Demelics fordításában, 1844-ben pedig közölték Edward Lytton Bulwer akkori angol regényírónak egy elbeszélését. Az olasz irodalomból 1838-ban Mansoni jelentkezik, s olaszból lefordítanak néhány klasszikus művet is.

S mindez az első időszakra, a Negyvennyolc előtti időre esik. A magyar irodalomról és kultúráról úgyszólván semmi sincs. Magyarországot csak a nemzeti-politikai perekkel kapcsolatban említik, ilyen perek bőségesen akadtak. Hiányosak a kapcsolatok — az orosz és német kivételével — az egyéb említett kultúrákkal is. E kapcsolatok olykor nem is közvetlenek, kerülő úton, német és orosz közvetítéssel jutunk hozzájuk. De első folyóiratunk értéke és jelentősége jóval nagyobb és nyilvánvalóbb, ha abból a szempontból tekintjük, hogy a folyóirat addig ismeretlen fogalom volt nálunk; e tekintetben a szomszédos népeknél sem éltek még hagyományok; értelmiségünk nem volt népes és a kevés iskolázott embert is ellenséges táborokra szakította a nyelv és helyesírás kérdésében vívott harc; s végül az általános politikai viszonyok sem kedveztek a kultúra felvirágzásának (a Szent Szövetség kora!), sőt lehetetlenné tették a haladószellemű és demokratikus eszmék terjesztését.

Kultúrépítményünk a XVIII. század második és a XIX. század első felében rohamosan épült, s a Letopisz megindításával polgárságunk alakot nyitott rajta az európai kultúra felé.

Ady Endre — Vajdaságban

Harminckét esztendő nem ünnepi dátum — mi már megszoktuk a tíz, huszonöt és ötven esztendőt ünnepelni. Ady Endre halálának harminckettedik évfordulóján egy pillanatra mégis felidéznénk a budapesti Nemzeti Múzeum és a Múzeum-körút gyászoló tömegektől feketéllő szomorú pompáját. Mert Ady Endre — élt, ahogy egy lázadó lángész a Tisza Istvánok megcövekesedett Magyarországon élhetett, de mindenesetre úgy halt meg, úgy temették el, mint egy magára ébredt nép nagy költőjét, mint a magyar feltámadás — akkor, 1919 januárjában úgy látszott — forradalmi énekesét.

A napokban egy sápadtan barna könyvecske került kezünkbe: »Ady Endre lírája tükrében«. Érdekes kis könyv, de persze nem azért, mintha írója, Loósz István valami új, ismeretlen Ady Endrét fedezett volna fel kilencvenkét oldalas tanulmányában. Érdekes azért, mert ez a könyv itt jelent meg Szabadkán, 1914-ben, »a szerző kiadásában«, a Fischer és Krausz-nyomda betűivel.

Ez a Loósz István — mindenesetre a vajdasági magyar irodalom egyik messzire tolt előőrsé volt és ezért a mi számunkra különösen érdekes: hogyan látták 1914-ben (az első világháború előtt) Ady Endrét — Szabadkán, a későbbi vajdasági magyar irodalom egyik fellelőjében...

Ady Endre maga — tudunkkal — nemigen ismerte Vajdaságot. Egy inkább gunyoros hangú prózai írásában ezeket írta: »Az ada-moholi sajtó tehetséges, ifjú lírikust fedezett fel bennem. Az ada-moholi sajtó figyelme megrázkótt. A sajtó Ada-Moholon is nagyhatalom s elég szép dolog, Ada-Moholon is tehetséges, ifjú lírikusnak lenni.« (Az én könyvpiacomban, 1900.)

Már csak ezért is érdekelt: Loósz István, illetve a »szabadkai sajtó« — tehetséges, ifjú lírikusnak tartotta-e Ady Endrét? Mindjárt válaszolhatunk is: Loósz István »jóakarattal« foglalkozik a tehetséges, ifjú lírikussal és megállapítja, hogy: »...el kell ismerni, hogy irodalmi fejlődésünk számára új utat tört és szertelenségeit lerázva még más új értékekkel is gazdagíthatja irodalmunkat.« Most Ady Endrével mondhatnánk: elég szép dolog Szabadkán is új utakat törni...

Loósz István egyébként tíz részre osztja fel tanulmányát. A jellemzőbbek (Loósz Istvánra, persze): Ady helye líránk fejlődésében, kapcsolata a nemzeti és közélettel, Ady szerelmi költészete, Ady szimbolizmusa, Ady és Nietzsche, Ady nyelve és verselése, stb.

Nézzük, mit mond Loósz István Ady »kapcsolatairól a nemzeti és közélettel«?

»Ady költészetét — írja Loósz István — különösen nemzetiség és fajszeretet szempontjából érte legtöbb gáncs. Gógös nemzetköziséggel vádolják, ki lenéz és megvet mindent, ami magyar. Máskor meg viszont kérkedik magyarságával, de mindig olyannak tűnteti fel magát, aki annyira kinőtt a mai magyar életből, hogy itthon nem is érezheti jól magát... Igazi elemében akkor van, mikor az indulatok viharzanak. Aminő haragos dühvel fogadja a rendcsináló hatalom minden intézkedését, épp oly lelkesedéssel üdvözlí a proletárság utcai zavargásait és politikai tüntetéseit, mert tőlük várja a jövő nagy átalakulásait. A közelmúlt parlamenti viharai és utcai zavargásai költeményeinek egész sorát termik meg, amelyekből egy szebb jövődől hítet meríti... Érzí a forradalom szellőjét és várja eljövételét, akárcsak Petőfi a maga korában... haragja egész zuhatagját ontja a hatalom birtokosaira, az uralkodó politikai pártra és a kormány fejére, Tisza István grófra... Mint a napi események énekesét semmi jelentősebb politikai vagy társadalmi mozgalom nem hagyja érintetlenül. E nemű verseiből az elfojtott tömeg-szenvedély ereje tör fel... Művészi mérséklet híján ezek a versek számíthatnak legkevesebb marandóságra és esztétikai becsre. De minden esetre érdekes költői dokumentumai lesznek egy feltörekvő és érvényesülni nem tudó társadalmi osztály elégedetlenségének...

Loósz István, persze, az első világháború előtti szabadkai polgár szemével látja Ady Endrét — és a munkásmozgalmat, csakúgy állapíthatja meg, hogy: »... Adynál a világos cél csak a rombolás útját jelölí meg, de hogy mit kell a romokon építeni, afelől teljes bizonytalanságban hagy« és, hogy: (Ady) »a vallás, haza és minden nemzeti hagyomány lerombolása árán akarja elérni elvtársainak sokszor jogosult, de legtöbbször utópisztikus álmait.«

Loósz István, javára legyen mondvá, mégis meglátta, hogy Ady »hazafisága, ha osztálygyűlöletet és harcot hirdet ís, lelke mélyén fajszeretetből fakad...«

Nem volt célunk vitába szállni Loósz Istvánnal — inkább a vajdasági Ady-kutatók (ha vannak ilyenek) figyelmét felhívni Ady Endre és Vajdaságunk kapcsolataira — még akkor ís, ha ez a »kapcsolat« ezúttal inkább negatív formában jelentkezett.

Harminckét évvel az egyik legnagyobb magyar költő halála után, azt már úgy ís tudjuk, hogy mennyiben sikerült Ady Endrének a saját, de inkább bírálóinak »szertelenségeit« lerázni...

Gál László

Mi és a »Mladost« öt éve

Öt éves a »Mladost«, olvasom az ünnepi kettős szám fedelén. Öt éve már, hogy minden hónapban rendszeresen megjelenve a jugoszláv fiatal írók központi lapjává, az egész jugoszláv irodalom háború utáni szakaszának egyik jellegzetes tényezőjévé vált. Megrajzolni fejlődésének útját nehéz lenne, annál is inkább, mert a lap jellege annyira széleskörű, tartalmi és formai elemeiben annyira magán viseli az egész jugoszláv irodalom felszabadulás utáni szakaszának jegyeit, mint az új jugoszláv irodalom egyetlen folyóirata sem. Az irodalomról alkotott felfogás lényegesebb változásait éppen úgy nyomon követhetjük a folyóirat hasábjain mint az egyes kezdő vagy fiatal író egyéni arcának kialakulását, fejlődését. A »Mladost« volt talán a legérzékenyebb folyóirat. Minden szemlémi megmozdulást nemcsak jegyzett tanulmányok vagy bírálatok formájában, hanem minden egyes társadalmi és politikai esemény, irodalmi szempont és irodalomelmélet. A kérdés művekben (vers, elbeszélés) is megfogalmazást nyert. A folyóirat megjelent számai hűen fejezik ki nemcsak fiatal íróink élményanyagát, kifejezési készségét, látókörét, hanem tartalmazzák irodalmi és művészeti igényeit, társadalmi és kritikai szemléletmódját, a művészetről és az irodalomról alkotott felfogását, hűen mutatják azokat a hatásokat, amelyek eddig az ifjú írókat érték.

Jelentős a »Mladost« munkája az irodalom-elmélet terén is. Egész sor olyan jellegű írást hozott, amelyet haszonnal forgathat öreg, fiatal egyaránt. Első periódusában természetesen sok az oroszból fordított anyag. Ebből ki kell emelnünk Timofejev irodalomelméleti írásainak közlését. Éppen a »Mladost« révén jutottunk hozzá ezeknek a fontos és elvi jelentőségű írásoknak a tanulmányozásához.

De nem kisebb jelentőségű a folyóirat szerepe magában a fiatalok irodalmi életének erősítésében sem. Oszkár Davicsó, Dusan Kosztics és Risztó Tosovics, hogy csak a legkiemelkedőbb és a legjelentősebb írókat említsem, mind a Mladostban jelentették meg elsősorban költeményeiket, melyek a jugoszláv irodalomban is jelentős teljesítmény-számba mennek.

Nem szabad azonban megfedkezünk arról sem, hogy a »Mladost« jelentős munkát végzett a fiatalok nevelése terén is. A tanulmányok egész sorát emelhetném itt ki. Elegendő lesz azonban rámutatnom Ivó Andrics és Ottó Bihályi-Merin írásaira, amelyek egyúttal példái az öreg- és fiatalok termékeny együttműködésének és annak is, hogy lehetséges és szükséges az együttműködés.

Minden egyes évfolyam az irodalmi fejlődés pillanatnyi helyzetét tartalmazza és a »Mladost« öt évfolyamát vizsgálni annyit jelent, mint összefoglaló tanulmányt írni nemcsak a szerb fiatalok irodalmi működéséről, hanem Jugoszlávia minden népköztársaságának fiataljairól is, mert központi folyóiratként nemcsak szerb, hanem horvát, szlovén, macedon anyagot is hozott. Ennek a megemlékezésnek nem is ez a feladata.

A vajdasági magyar fiatal írók néhány problémájával összefüggésben rá szeretnénk mutatni egy folyóirat fontos, szinte döntő szerepére egy irodalom kialakulásában és további fejlődésében. Hiszem, hogy nem lesz hiábavaló foglalkozni éppen a »Mladost« jubileuma alkalmával a vajdasági magyar fiatalok problémáival, annál is inkább, mert az ünneplő folyóirat már címében is fiatalságot, fiatal irodalmat ígér.

* * *

»Ma már határozottan mondhatjuk: ha nem lett volna irodalmi folyóiratunk, nem rendelkezünk ilyen mértékben azokkal az eredményekkel, amelyeket a fiatal alkotók értek el az irodalom területén«, írja büszkén a szerkesztőség beszámolója. Ahogy ezeket a sorokat olvasom és forgatom a »Mladost« legújabb számát, egyre arra gondolok, hogy az egész vajdasági magyar irodalom égető kérdéseinek jó részét könnyűszerrel megtudnánk oldani, ha a HÍD mellett a vajdasági magyar fiatalok és kezdő írók irodalmi folyóiratot kapnának. Nemcsak az egyes írók és költők egyéni fejlődésében jelentene ez hatalmas lépést előre, az irodalmi termelést nemcsak megindítaná, hanem igen magas fokra is emelné. Nem tudom, nem követek-e el hibát akkor, ha még mindig ezt a sokat támadott és még mindig vitát képező meghatározást használom, de alapját nem az elkülönülés vágya szolgáltatja, hanem az a szemlélődés, amelyet a jugoszláv ifjúsági folyóiratok körében végeztem. A nemrég lezajlott viták, véleménycserék után kételkedni kezdem abban, hogy van-e létjogosultsága ennek a meghatározásnak: fiatal írók. Ha a folyóirat címet nézzük, ezt olvassuk a fedőlapon: Mladost. Van egy kiadványuk, amelynek a címe »Almanah mladih« (Fiatalok almanachja). Kiadvállalatuk neve »Novo pokolenje« (Új nemzedék), Zágrábban jelenik meg a fiatal írók könyvsorozata, amelynek neve: Biblioteka mladih pisaca Hrvatske, Belgrádban a Biblioteka »Mladosti« (»Fiatalok« könyvtára), amelyekben a kezdő írók műveit jelentetik meg egységes köntösben, egységes szerkesztési elvek alapján. Tehát ezt a fiatalságot, ezt a meghatározást, ha nem is fedi teljes mértékben azt a fogalmat, amit alatta értünk, mégis, egyelőre, mint megfelelőt kell használnunk mindaddig, míg nem találunk olyan kifejezést, amely a vajdasági magyar irodalom mai helyzetének és viszonyainak megfelelőbb. A meghatározáshoz, főleg, ahogy mi használtuk és értelmeztük úgynevezett vitáinkban, kétségtelenül sok melléközöng, félreértés, belemagyarázás és eltévelyedés is járt, egyelőre azonban még nem látom jogosultnak azt a nézetet, miszerint a vajdasági magyar irodalom homogén, nemcsak tartalmi elemeiben és jellegében, hanem íróiban is. Ha nem is lehet úgy felfogni a nemzedékek problémáját, mint a polgári társadalomban és ha nemzedékproblémáról beszélünk, nem lehet képzettársítással a Turgenyev klasszikus regényébe foglalt álláspontot felidézni. Az apák és fiúk problémája nem létezik ilyen formában. De igenis létezik a mesterségbeli rész birtoklásánál, az élmények más jellegénél (nagyobb élettapasztalat, emberismeret, műveltség, olvasottság, élmények változatos volta), amelyek föltétlenül különbségeket eredményeznek. Ezeket a különbségeket és azokat, amelyek magával az életkorral járnak, letagadni és elkendőzni nem lehet. Hallottam, hogy egyik neves írónk evvel a problémával kapcsolatban azt mondta, hogy csak költő és csak író létezik, de nem létezik fiatal költő és öreg költő. Erre talán legpontosabban úgy lehetne válaszolni, hogy azt mondjuk, van is, meg nincs is. Föltétlenül el kell ismernünk, hogy vannak különbségek, egy azonban mégis összefűzi őket: az, hogy valamennyien a szocialista társadalmat akarják kiépíteni, valamennyien ennek a társadalomnak az életét, harcát és munkáját akar-

ják versebe, elbeszélésbe, tanulmányba önteni. Ha ebből a szempontból nézzük a problémát, föltétlenül igazat kell adnunk annak, aki ilyen formában felvetette.

El kellett ezeket a problémákat még bevezetőben mondani, hogy a következő fejtegetések könnyebben megérthetők és áttekinthetőbbek legyenek. Most nem akarom a vajdasági magyar fiatalok költészetének és prózájának tartalmi és formai jelenségeit vizsgálni. A »Mladost« jubileuma, amint írtam már, nem ezt veti fel, bár ebből a szempontból is üdvös dolog lenne megvizsgálni a problémát. Vannak az irodalomnak technikai problémái is. Valamennyien érezzük, hogy a HÍD a megnövekedett formájában sem képes kielégíteni a megnövekedett irodalmi termelés követelményeit, az Ifjúság szava ötödik oldala csak néhány vers és rövidebb lélegzésű próza megjelentetésére adott alkalmat. Tehát a helyszűke, a mozgási és lélekezési tér hiánya nagyban késlelteti éppen a fiatalok kibontakozásának a lehetőségét, gátlóan hat fejlődésükre, nem érzik szükségét az írásnak, mert nincs kereslet. A HÍD magasabb igénye és az Ifjúság szava kis terjedelme éppen azokat sújtja, akik az első, félős és tapogatózó lépéseiket teszik meg ezen a szép, de felelősség- és küzdelemteljes területen, amelyet egyszerűen irodalomnak nevezünk. Régóta felmerült már a probléma, először talán Fehér pendítette meg az Ifjúság szavában, azután egymásközzötti magánbeszélgetésekben élt tovább. A »Mladost« öt éves jubileuma pedig időszerűvé tette a kérdés felvetését itt a HÍD-ban is, amely elsőnek érezte meg, hogy a fiataloknak folyóíratra van szükségük, és jelentette meg áprilisban, a már hirhedtté vált ifjúsági számát. Azóta nem történt ebben az ügyben semmi és azoknak, akik lelkiismeretesen figyelemmel kísérik az írók egyéni fejlődésén túl az u. n. nemzedékproblémákat is, föltétlenül be kell látniuk, hogy a vajdasági magyar kezdő íróknak folyóíratra van szükségük, mert sokan nem tudják rögtön megtenni azt a nagy ugrást, az Ifjúság szavától a HÍD-ig, vagy, ha megtették, nem bírják kiheverni. Az Ifjúság szava nem tud igényt támasztani, mert terjedelme korlátolt. A HÍD programján és szerkesztői elvén túl, a legnagyobb jóakarat mellett sem tudja ebben az esetben a hivatását betölteni, mert a fiataloknak csak a legjobb írásait véve át, az átlagtermés megjelentetésére sohasem kerül sor és így íróik fejlődésére a bírálat egyáltalán nem tud hatni, hiszen írásaik sohasem kerültek az olvasó elé, Hány ilyen fiatalunk van, akik már kinőttek az Ifjúság szavából s most lap és hely nélkül, asztalfiókoknak vagy szerkesztőségi papírkosárnak írnak. Föltétlenül lehetővé kell tennünk, hogy kezdő íróink átlagtermése is napvilágot lásson. Ugyanakkor csak így adhatunk teret kezdő íróink szárnypróbálgatásainak. Természetes dolog, hogy a HÍD nehezebben bocsátkozik bele ilyenjellegű kísérletezésbe. Egyetlen irodalmi folyóiratunk lévén igyekeznie kell a színvonalasabb alkotásokat közölni. Azzal, hogy még egy irodalmi folyóiratot jelentetnénk meg, amelynek az lenne a feladata, hogy túlnyomórészt fiataljaink írásait hozza, olyan közvetítő állomást teremtenénk, amely azután biztosítaná legtehetségesebb fiataljainknak nemcsak az elismeretést, hanem továbbmenve a HÍD-ba való jutást is, nem hatalmas ugrással, hanem természetes fejlődéssel. Sokan azzal érvelnek, ha megjelenne még egy irodalmi folyóirat, a HÍD elveszítené olvasóinak és munkatársainak egy részét. Bizonyosan egy ideig így is történne. Azonban tudjuk, hogy nem a vajdasági magyar irodalom van a HÍD-ért, hanem fordítva, a HÍD van az irodalomért, és ezt a kezdeti »áldozatot« ki kell hevernie és ki is heverné. Az egyensúly gyorsan helyreállna és biztosítanánk irodalmi életünk természetes gondolat-cseréjét és belső mozgását is. Az eddigi egyoldalúság föltétlenül rányomta a bélyegét, nem

a folyóirat eddigi munkatársaira, hanem a kezdő és a gyerekcipőt már kinőtt fiataljainkra. Hiszem, hogy a mai papírszűk világban is tudnánk találni olyan megoldást, amellyel lehetővé tennénk, hogy a sportkedvelők mellett, akik magyarul és szerbül is olvashatják Vajdaság sportolójának elért eredményeit, az irodalom barátai is kapnának olyan folyóiratot, amelyben, mint Ivo Andrics írta a »Mladost« köszöntőjében: »Književnost mladih-nagovesti naše sutrašnje književnosti«. A »Mladost« példája és a jugoszláv irodalom legismertebb íróinak vallomásai mind azt bizonyítják, hogy a fiatalok irodalmi folyóirata fontos és elengedhetetlenül szükséges irodalmi életünkben.

* * *

A másik ezzel kapcsolatos dolog a fiatalok műveinek kiadása. Ezzel kapcsolatban még nem történt semmi különös. Ha megnézzük a szerb és a horvát fiatalok írásainak kiadását, látjuk, hogy az szervezett és hogy nagy gondot fordítanak rá. A Biblioteka »Mladosti« és a Biblioteka mladih pisaca Hrvatske, nemcsak kiforrottabb alkotásokat, hanem egészen kezdetleges ritmusú és felépítésű költeményeket is összegyűjt és jelentet meg. Könyvkiadásunk lassúsága és az a tény, hogy nem mozgékony éppen a fiatalok alkotásaival kapcsolatban, arra mutat, hogy nem másolva a »Novo pokolenje« kiadói módszerét, de mindenesetre követve és példájukat hasznosítva lehetővé kell tennünk fiataljaink alkotásainak összegyűjtését és kiadását. Fejlődésüket ez a két tényező nagyban elősegítené. Mindig az olvasók előtt a kritikusok is könnyebben hozzá tudnának férni műveikhez és így nem következnének be azok a »meglepetések«, mint az áprilisi HÍD-dal kapcsolatban bekövetkeztek. A művek kiadóra várnak csupán. Szerény ismereteim szerint legalább négy verskötet, három prózai gyűjtemény és két regény várja, hogy az olvasó elé kerüljön.

Bori Imre

A szlavóniai sziget-magyarság

(Befejező rész.)

De nemcsak vigasság volt az életük. Baj, szerencsétlenség is akadt bőviben, temetés is. Erről még Zsuzsa nenike szólt: »Mikor hal meg, lemosák. A hideg aógyon tükeör alatt felkeésztik. A tükeört fekete abroszal, teörülkeözeövel, fekete veszeösel letakarik, s azután akinek a fája (rokona) sirati. Maósznap temetik, ha megered a halott. Ha szaóraz, harmadnap. Aszonyok jaórnak éénekelni a temeteésre. Az udvaron folyik a temeteés. Egy asztalnaól a tiszteletes beszeél, a halott is kinn van az udvaron a koporsaóba, miutaón a tislerek becsinaóták. A halott keze egyenesen maga mellett van mind a keteő. A szemfedelet kivaógjaók, ne ragadjon az arcaóra. A kalapot, amelyiket szerete, hasaóra teszik. Miutaón elbucsusztak tüle, poroszt kocin vagy vaólon, szent Mihál lövaón, a rokonyok kiviszik a temeteöbe. Egy ember eleöre megaósi a sirt. Az uton míg viszik, éénekelnek:

E mulandó vilaógba elveégesztem eéletemet
Szomorú koporsaómba be is teöteék maór testömet,
Vagyon imaór bodogsaógom, Jeézusomal vigasaógom.

Kint leeresztik, a tiszteletes meég beszeél, imaódkozik, beéhaóntoljaók, egy reögeöt dobjak raó, meég éénekelnek. Koszoru nem szokaós, fejfát a rokonyok faragjaók és írjaók.»

De míg eljut a csilíd odáig, hogy meghaljon, ha csak nem hirtelen, nemigen fordul még ma sem orvoshoz, szívesebben keresi fel a kuruzslót. Gyöke Borizs nenőtől tudtam, meg egyet-mást. Egy esős délután állítottam be Borizsi nenéhez. Töpörödött, sovány kis öreg asszony a szüle. Azonban még nem nenő. Megsértődne, ha ezt modanákn neki. Ez azt jelentené, hogy már tehetetlen, csak a gyerekei nyakán nyüglődő, öreg, hasznavehetetlen kolonc. Nem, ő még nem az! Tanuskodik erről élénken villogó két gyík szeme, örökké motoszkáló, ráncos két keze. Most is valami főkötőt köt. Bár már elég sötétes van, ő mégis köt. Nincs szüksége világosságra, mert úgy csinálja, hogy oda sem néz. Illendően megdicsérem munkáját. Ádám-tól-Évától kezdve rátérünk arra, ami engem érdekel. Éppen kapóra jött, mert megzuhanat valami butor (zörrent). Nyomban hozzáfogott mesélni a hazajáró lelkekről, akik között vannak szelidek, de erőszakosak is. A szelidek éjtszaka a földeken kószálnak, vagy a keresztutakra telepednek s »borju nacságaó kutyaó keépibe ijeögetik a csilídet«, vagy »szaput hengeörgetnek« a padláson. Az erősebbek a szo-

bában gyanutlanul alvókat »megteöpickeölik« (nyomkodják), sőt még fojtogatják is. Néhány kísértethistóriát is elmesélt azon melegében. Lassan rátérünk a babonákra meg a varázslásra is. Magam is mondok néhány nálunk járatosat. Ez azután megoldja a nyelvét és egymásután árulja el a féltve őrzött titkokat. Pl. »szemvereés elen jaó, ha igezett fűt (egy szál feheér verágja van neki) megfeőszttük, haóromszor egy regel megfeőreőszteőtük a porontyot, ringaóbaó kivetük, a vizet mindig megmelegitetük, nem vaót bene igeézet töbeé a fejibe.« Miko a gyerekek nincs segítésege, elfonyad, elposhad, beteszik a kemenceébe, mondik: »Javujon meg!« Vaóltozaóst kap. »Torokfaójaóskor fokhajmaszaórt melek vizbe feőszni, raóteni.«

De az álomfejtés területén is igen otthonosan mozog Borizsi nene. Vakon hisz benne, hogy minden álma beteljesül. Másoknak is szívesen megfejtí az álmát. Pl. »feheér lepedeő: halaól legyen, galamb: katona fiadtaól levelet kapol, ha meszel a csilíd: az halaól, macskaót laótni: paraózna hir, fokhajmaót laótni: szegeényseég, leövés: hir, saór: betegseég, disznaó: halaól, zavaros viz: betegseég, tiszta viz: egeéseég, peénzt laótni: rosztat jelent, köny: leveél stb.« Mondta még, sorolta a szülike, de azon vettük észre magunkat, hogy már sötét este van s jó lesz végét vetni a beszélgetésnek.

Nagyon érdekesek a gyerekek. Szinte már egész külön világ. Nyelvük? Valami keverék nyelv, aminek minden ötödik-hatodik szava a szerb-horvát nyelvből került be. Miért romlik ilyen feltűnően az ifjú nemzedék, a gyermekserég nyelve? Ugyanaz a folyamat megy végbe ott is, mint nálunk Bácskában és Bánátban. A népek egymásra utaltsága és ugyanazon gazdasági alapja nyelvi síkon is hat. Itt azonban súlyosabb a helyzet, mert a magyar iskolákban magyarul nem, vagy már csak hibásan tudó, félig elhorvátosodott tanítók nevelnek és rontják az ifjúság nyelvét. Egyik-másik tűzzel-vassal pusztítja a gyönyörű, értékes tájnyelvet, de nem tudja az irodalmi nyelvre megtanítani a reábízott ifjúságot, mert — mi tőrés-tagadás — ő sem ismeri. Ennek az eredménye azután a következő: egy gyermeket, a kis Győke Ambrust kérdezve gyermekjátékokról, így mesél: »Jaócuk a liszica obilázit: körbeaólnak, liszica szalad, viszi a zsebkendeőt, ledobi. Ha nem veszi eészre, az a pecseni vrábác.« Gyökemati János pedig így: »Igen szeresük a pazamenet: egy betapaszti eész olvas szaózig, s akor elbunak a gyerekek. Akor kell keresni, akit elseőnek meglel, az tapaszaó. Betapaszti a szemeét, ki kell ütni: pazamene Jancsiku, Pistiku!« De a kiszámoló versek legtöbbje is szerb-horvát:

Piva, patka, preko Szávi
Noszi pizmó na vrh glávi.
U tom pizmom pise
Ne volim te vise.
Enci, menci, naka menci
Trojá vrátá zapecsáta
Éri, méri, muzsikéri, trécs!

Egy szót sem értenek belőle, de használják, mert ezt és hasonlókat tanulnak az iskolában. Mikor megkérdeztük a tanítónőt, miért nem vesz

annyi fáradságot és néz utána a faluban a régi gyermekjátékoknak és kiszámoló verseknek, csak két szó volt rá a felelet: »Nincs időm«. Pedig ezzel nagyon sokat tenne az általános néprajz, de a magyar néprajzi kutatásnak is. S ki mástól várjunk segítséget, ha nem a tanítóktól?! Úgy-hogy mikor mi tanítottunk meg néhány, nálunk ismert gyermekjátékot és kiszámolóverset a gyerekekkel, nem akartak nyugton hagyni. Egyre többet akartak. Esténként, mikor kiültünk Varga Saóndor bacsikaónál a nagy eperfa alá, azon vettük észre magunkat, hogy az egész udvar tele van gyereksereggel, s mi is szédülten keringünk velük a sok körjátékban. Ilyenkor aztán, mikor mindnyájan kifáradtunk, meséltünk. Ők is különféle, szebbnél-szebb mesével, apócsáktól hallott versekkel kedveskedtek. Sajnos, nem tudtuk mind feljegyezni, inkább csak a változatokat örökítettük meg. Pl.:

Egyedem-begyedem, tengertánc,
Hajdu saógor mit kivaónsz?
Nem kivaónok egyebet,
Csak egy kopasz verebet,
Hajmaót, fodomaót,
Úss ki eszt a veén boszorkaónt.

A híres gólya-gólya, gilicét ott így kiabálják ég felé tavasszal a gyerekek, gólyaláttán:

Gaója, gaója, gilice
Laóbod uja picike,
Veér fojik beleőle
Jukas tekenyeőbe.
Teőreők gyerek vaógta
Magyaór gyerek gyaógyitota
Sipal-dobal, naódi hegedüvel.

A hinta-palinta szentlászlói változata a következő:

Hinta, palinta, karaócsonyi Katica
Katica bogaórka mere van szereteőd?
Ere-ara (amerre dül, arra van), az ujjával integet ere-ara.

A kis gyermeket megneveltető bizseréléskor mondott versike is más:

Kereék-kereék gombocska,
Ide szalad a nyulacska.
Kucs, kucs, kucs.

A gyermekek meséi is érdekesek. Az ősi meseelemek mellett belekeverik a mesébe a mai élet jelenségeit is és nem veszik észre, hogy valahogyan nem illenek össze. Ilyen például a Muzsikusz cigány című Ambruz Juliska tíz éves kislánytól jegyzett mese: »Eceör vaót egy kiraójfí, akart meőghaózasodni. Ekeőte a feénykeépet a maósik kiraójfí laőnyaónak. A kiraójlaőny aszt írta neki, meég cipeóitisztitaójaónak is szebet kivaón. Ere a kiraójfí, egyöm, aszt monta, eépen eszt fogja elveni. Elment akor a cigaőnyok keőzeé eész ott keresett magaónak egy haózat. Osztaón elment

a kiraóji palota eleébe éész ott muzsikaót. Mikor a kiraójlaóny meghalota, kijeött az ucaóra éész behita a muzsikust, hogy az udvarba muzsikaójon. A kiraójlaóny oda akarta fogni 'a cigaónyt, hogy legyen az udvarba. A kiraójfi nem akart ott maradni, akór a kiraójlaóny hozá akart mení, de a kiraój nem ata. Ere halaólos beteg lett. Ekkor odata a kiraój. Elmentek a cigaónyok keőzeé. Mikor a kiraójlaóny laóta, hogy szegeéenyek, elment feőzni és a palaót surolni, éész mindig hoszta haza a fizeteést. A cigaóny meg aszt mőnta, hogy megy muzsikaólni, de a kiraóji palotaóba ment, onan hozta az ééletet. Mikor vaót több peézük, ecer vetek teőbb edeényeket. Ecer a kiraójlaóny, szűkseége vaót peézre, kiment a piacra, elakarta ani az edeényeket. A feérje egy kocisznak megparancsóta, hogy hajcsón az edeények keőzeé, éész mikor keőzeéhajtott, elteőrték asz edeények. A kiraójkisaszony keservesen sirva ment haza, hogy elteőrték az edeényt. A kiraójfi nem mőnta meg, hogy ü akari. Elment a kiraóji palotaóba, feleőteőzeött a hercegi ruhaójaóba éész ugy ment a feleseége eleé. A feleseége nem ismerte meg ütet éész akor, mikor a kiraójfi megmőnta, hogy eő az eő feérje éész nem cigaóny, hanem a kiraójfi. A kiraójkisaszony keérdeszte, meért cinaóta eszt vele. Aszt felelte, mert aszt írta a feénykeép haótaóra, hogy meég a cipeőtisztitaójaónak se kelene. A kiraójkisaszony elgondota, hogy megeérdemelte éész akor elvite ütet a kiraóji palotaóba éész akor nagy lakodalmat csaptak. Itt a veége!»

Ambruzs Juliska és az anyja többször járt Eszéken, ez meg is látszik a meséjén. Az anyjától hallotta a mesét. Az újabb generáció tükörképe ez a mese.

• • •

Ha le akarjuk vonni a fent közölt szövegekből a tanulságot, akkor valóban beigazoltnak látjuk a marxista nyelvészet egyik sarkalatos tételét, azaz: a nyelv épp olyan felépítménye a gazdasági alapnak, mint az irodalom és a többiek. A nyelvből következtetni lehet az azt beszélők szociális, társadalmi helyzetére is. Gondoljunk csak a »haót mit cinaójon a csilíd?« féle szólásokra. Elárulják, hogy ez a nép örök kiszolgáltatottságban, cseléd sorsban élt. A földesurak kényének-kedvének volt kitéve. De a kisparaszt feltörésére, polgárság majmolására is jellemző az egyik asszony odavetett megjegyzése: »Igőn szégyelte, hogy nem nagy családbu van a férjem«. Érdekes kifejezés: »ééletre gyütem«, azaz dolgoztam. Az élet a szakadatlan munkát jelentette.

A törzsszervezet idején keletkezett dialektus, hogy átvészelte a kapitalizmust is és megmaradt szinte változatlanul, azt bizonyítja, hogy a felépítmény elmaradt a gazdasági alap változásától. A szocializmusban azonban a dialektus el fog tűnni, látjuk ezt már az ifjú nemzedék nyelvében.

Természetes, hogy ez a sziget-magyarság nem tudta kivonni magát a környező szlávság hatása alól, ez a hatás azonban csak a szocializmusban erősödött meg. Sziget voltuk lassan megszűnik, horvát falvakkal kerülnek közigazgatási egységbe s amellet a városokat is sűrűn felkeresik, mivel a falu és város kapcsolata egyre szorosabb lesz és lassan eltűnik a város-falu ellentét. Eddig, csak a férfiak jútottak túl falujuk határain katona korukban, az asszonyok soha, vagy csak nagyon ritkán. Az opcsina, kotár,

kinó, pregacsa, csarap, udarnik, zadruga stb. mutatják az erősödő hatást. A hatás nagyobb mértékben egyelőre csak a szókincs anyagán érezhető.

A szlavóniai magyarság nyelvét megőrzött régiségei és elzártságában fejlődött egyéni sajátosságaiért kell kutatnunk. Ez a mi próbálkozásunk még csak próbálkozás volt. De így is beigazolt vagy kiderített több érdekességet, pl. a régi szláv jövevények itt nem mentek át, azon a fejlődésen, mint a magyar nyelvterület többi részén sziget voltuk miatt, hanem az átmenő fokon maradtak meg. Ezért találunk ma is még élő »dinya« átmenő alakot. Nyelvméleink tanúsítják, hogy az ómagyar nyelvben igen kedvelt volt a kicsinyítő képzők használata. Mai nyelvünkben a kicsinyítő képzők funkciója és száma csökkent, a képzők nagy része ma már elavult. A szlavóniai sziget-magyarság azonban átmentette ezeknek a képzőknek legnagyobb részét, amelyeket még ma is használnak, s szinte túltengenek ebben a nyelvjárásban. A magyar nyelvterület többi részén elavult kicsinyítő képzők, itt még élő képzők: »maór csak ev van, eja ketőd« — mondta az egyik nenike a kebeljeire. Vagy: »kapólaót, arataót megtetünk keteőcsen asz eőregemel. Gyün maór asz apaócsa. Varórom a gyermekcseémet. A leévcse kifuta.«

Az ősi, árpádkori kicsinyítő — d a szlavóniai nyelvjárason kívül a moldvai csángók nyelvében is élő képző. A — csa-cse-t igen kedvelik, különösen Kórógyon és Harasztiban, Szentlászlón kevésbé. Már jóval ritkább és nem képez új szavakat az ó-ő, ca-ce: »A kutyaó elharapta a sarkat«. »A reérica kiment«. Az — i és — ka-ke kicsinyítő képzőből összetett — ika-ike szinte burjánzik: »buzika, hurkika, lisztika van a kamraóba«. »Szűlike, reérique elhajtota a marhikaókat...« Érdekes az, hogy még a határozószókat, sőt az indulatszókat is kicsinyítik: lasikaóba mentem (lassacsán). »Tisztikaóra megrothat« (tisztára). »Einyeke, de makszó ez a poronty« (ejnye, de bolond ez a gyerek). Ez is inkább Kórógyon és Harasztiban divatosabb. A — ka-ke kicsinyítő képzőnél meg kell még azt jegyezni, hogy nem mindig illeszkedik. Pl.: Évika.

Szókincsük sok olyan régi szót megőrzött, ami a magyarság nagy részének nyelvtudatából már régen kiveszett. Pl.: az ősi finn-ugor eredetű rér, rérike, a szláv képzővel ellátott »rérica«, melyet a német »sógor« szó teljesen kiszorított. Az ősi szerkesztési módot őrzi még a féléljellel kifejezés »feéleéjelig danaótak«. »Aótalméén-e feéleéjelbe a temeteőn?« A finnen megtaláljuk a szó szerinti megfelelőjét: puoliyö = féléljellel — mondja Barta Katalin tanulmányában. Nekem azonban az a sejtésem, hogy ez ősi árja hatást mutató szerkezet lehet, ez a hatás egyaránt érte a magyarságot és a finnséget. Bizonyítani egyelőre azonban még nem tudom, mikor, hogyan állt be ez a hatás ennél a szerkezetnél.

Beszédüket hallva sokszor úgy érezzük, hogy a kódexek lapjai elevedtek meg, s a kódexek korában vagyunk, különösen mikor ilyeneket hallunk: »a veőlegeény megapoli a menyaszonyt«. A »megapol« ige már régen elavult, kiveszett a köznyelvből. Ugyanugy az üvölt ige a kódexek szerint annyi mint kiált, felkiált, hív, a mai jelentés újabbkori fejlemény. A szlavóniai nyelvjárásban ez az ige is eredeti értelmében használatos: »üveőteőzte haőny aóra«. A zuhan/ige ma valamilyen súlyosabb tárgy esését jelenti, régen: zajt ad, megzörren. Ez maradt meg itt is: »megzuhant az ablak«. A szentegyház-templom jelentésű szó még ma is él, pedig

már másutt sehol sem használják. Az ősi cselekedni alak még ma is virágzik, holott másutt a szláv jövevény csinál már régen kiszorította. A régi bonc-has jelentésű szó is talán már csak itt él. Ugyanígy az erefü-kantár is. A XVI. századi markazet is még használatos. A tik, tikmony szintén.

Az ősi főnévképző — at-et még mindig él itt: vétet = vásárlás, vonat = vonás, húzás; sőt van ilyen alakja is: a kapaólot, aratót elveégesztük.

A ragokat nem használják mindig pontosan: orvosra megy a beteg — nem orvoshoz, Policsba vaót — nem Palicson, Palicsból jött, nem Palicsról. Kifejlődött a nyelvjárásban a — ból-ből,-ról-ről rag, azonban a — tul-tül eredetibb alakjában van meg; nem állt be az analógiás hatás, mint a többi nyelvjárásban, — porontyoktul, de vízből. A határozó ragok előtt álló é-t megőrizték. Másutt i lett belőle (kezét, kezének, kezére, de kezi). Ez valószínűleg a középzárt e zártabbá válásával keletkezett.

Érdekes az igeképzés is: a gyakorító — ál-él igeképzőt feltűnően gyakran használják: ivál-iszogot, szokál-szokott, jüvél-jövéget. A visszaható — ul-ül helyett a régi él-ből é-i-i változással il keletkezett: fordil, tanil, jajdil stb. Az egyes gyakoribb használatu íkes igék, melyeknek még erős az emlékképük, változatlanul őrzik az egyes szám első személyében az »m« személyragot: alszom, dolgozom. A múlt idejű vártál, kértél és a felszólító módú várjál, kérjél alakok magánhangzója megrövidül: vaörtal, kértel, keérjel, vaórrjál. Ez is megőrzött régiség.

Néhány igének a jelentő mód, jelen idejű egyes harmadik személyű, alanyra mutató alakja megőrizte a régi — n személyragot: vagyon, megyeön, leészeön, eészeön.

A tárgyas ragozás többes első személyű ragja: vágjok, hozok (hozuk) huzok, olvasok, vágtok, kértök, az — u-ü nyiltabbá válásával: o- és ö. Fontosabb az, hogy a harmadik személyű tárgyra mutató ilyen igealakoknak nem csak — ok-ök, hanem — unk-ünk alakjuk is van: mögegyünk a kinyeret, szitunk a jó szivarokat, megköszünk koszorunak.

A többes második személyű alanyra és határozott harmadik személyű tárgyra mutató: játok-itek helyett itok-itek (itök) szerepel: monditok, olvasitok, ütitök.

A mélyhangrendű igék jelentő mód jelen idő egyes szám harmadik személyének tárgyas ragozása: vaóri, laóti, tagadi, tanuli. A többes harmadik személy ezeknél: vaórik, mondik, huzik.

Szórványosan, főleg csak az elbeszélésekben hallható még a préteritum: vaóra, kére.

A főnévi igenév: nyi, de — a-e-vel is előfordul, ilyenkor: nia, nie. Ez is régi örökség. Azok tudnak dalolnia. Elmentek szaóntania. Magunk szo-kaójak asztat tenie.

A határozói igenévnél — val-vel alakot találunk, azonban a — v a megelőző mássalhangzó pótlónyújtásával kiesik, mivel ebben a dialektusban magánhangzók között nincs kettős mássalhangzó, tehát: ütél, vetél.

A többes első személyű birtokost és több birtokot a következőképpen fejezik ki: laóbainkak, kezeink, haózainkak. A többes harmadik személyű birtokos és több birtok esetében: laóbaikak, kezeik.

A melléknév fokozására és általában fokozásra az »igeön« szócska használatos: igeön jaó, igeön szereseök.

Mondattani sajátosságok:

Az általános alanyt a »csilíd« főnévvel fejezik ki, leggyakrabban: Mit csinaójon a csilíd? vagy esetleg az egyes szám második személyével: Kihez fordulj, ha senkit se ismersz?

Német hatást mutat a határozói igenév és lesz használata: mikő lesz megnyital asz iskola?

A határozózt névelő gyakran hiányzik a főnév elől: nem szeretöm paólinkát.

Sok a ragtalan tárgy is: cula-mosnyi ment.

Az ige folyamatos, beálló, vagy majdnem beálló cselekvés kifejezésekor megőrzött régiségként megelőzi az igekötőt, ilyenkor mindkettő hangsúlyos: kej fel, mer faózol meg. Eöl meg a nevetetés.

A kódexek latinosságát őrzi az is, hogy jelentő mód helyett sokszor használnak felszólító módot: fehér lepedő halaöl legyen.

Ujabb fejlődés eredménye az egyeöm szócska. Elbeszélésekben gyakori ez a szócska, jelentése talán az időhúzó ízé: mondi az embeörnek, egyeöm, mit csinaósz?

Hangtani sajátosságok:

Rendkívül érdekes jelenség, hogy a köznyelvi ajakkerekítéssel ejtett, labiális a hang helyett mindig illabiális, azaz ajakkerekítés nélkül képzett a hangot ejtenek.

Az e melltet van olyan e is, mely hátrább és mélyebben képzett, ezért könnyen átcsap a mély hangok közé és á lesz: áment = elment, ácsunyl = elcsunyl.

Érdekes a sz, z és a s, zs hangok képzése. Hasonló a moldvai csángókéhoz. A sz, z képzésekor a nyelvnek valamivel hátrább eső része érinti az elveolusokat, mint a köznyelvi sz, z-nél. De s, zs képzés helye is eltolódott ellenkező irányban: a s, zs nem postalveoláris, hanem alveoláris, tehát š, ž. Ennek a két irányu változásnak az eredménye, hogy a só és szó szavak hangalakja egyforma. Épp úgymint a csak és célozban tš a k, tš e l o z, a mázsa és a tüze szavakban is úgy van. Ez a »selypítés« is ősi sajátosság, a finnség még őrzi, nálunk azonban csak a szlavóniai és a moldvai csángó nyelvjárásában található meg. Ez nem csak a finn rokonságot bizonyítja, hanem azt is, hogy ezek a sajátosságok már akkor megvoltak, mikor a moldvai csángók, Szerémség és Szlavónia lakói együtt éltek.

Érdekes jelenség az is, hogy az é, ő, o, e, á mellett csökkentett nyomatékú inetimologikus magánhangzó fejlődött: eé, eő, aó: keép, neő, madaór, vaor, zeöd. Szentlászlon ei is van. Ez aránylag fiatal jelenség lehet, csak azután keletkezhett, miután ezekben a szavakban már é, ő, ó hangzott, valószínűleg a XVII. század elején.

Kiesés: leggyakrabban kiesik a — l: feöd, zeöd, vaót.

Rövidülés: az-ul-ül határozó rag és igeképző illeszkedés nélküli — il alakja megrövidül (él-ül-ül): hátíl, atíl, azíltá, taníl, fordíl, lapíl. Az el »e igekötő helyett rövid e« á: emöntek, evégesztük, a kiejtésben ámentök ávégesztük. Csak ennél az igekötőnél áll be ez a jelenség a gyakori előfordulás miatt.

A korábbi — ó-ő-t megőrizte ez a nyelvjárás s nem lett belőle — u-ü, mint a köznyelvben: gyűreő, ocsaó (ocsu), savaajaó, könyeő, tő-tü: ugyanígy az — u-ü melléknév képző is: fejeér laóbaó, keék szineő. Az — ul-ül, stul stil határozó ragok szintén így viselkednek: alaó (alul), elő (elül), fiastaó.

M á s s a l h a n g z ó k :

A magánhangzók közti ikerített mássalhangzók megrövidültek: etem, itam, hoszi, ütél, laóbal, kezikel.

H a n g l e j t é s :

A szavak végét felkapják, ezért éneklő a hangsúlyuk: szakács, kalány. A kijelentő mondatban is felkapják az utolsó szótagon a hangot, emelik a hang magasságát: ráöntöm az zecetet. Áta mögyünk a gazért.

A kérdő mondatoknál a kiegészítendő kérdésnél: Mit fáj Pisti?, az utolsó szó utolsóelőtti szótagján esik, az utolsón pedig emelkedik. Tehát emelkedő-eső-emelkedő hanglejtésű. Az eldöntendő kérdésnél: Nem jöt apócsa?, minden szó utolsó szótagjának hangmagassága nagyobb. Ez teszi olyan szokatlanul érdekessé a szlavóniai magyarok beszédét. S ezért van szükség, no meg a hangképzés és a szókincsben fennálló differencia miatt bizonyos időre, míg megszokjuk és megértjük az idevalósiak régi szép beszédét.

Pennavin Olga.

* Megjegyzés: technikai akadályok miatt a szövegek pontos és hű közlése lehetetlen, ezért csak nagyolt átirásban közöljük a szövegeket.

Irodalom: dr. Kiss Lajos: A szlavóniai magyarság ősi népzeneje. Kalangya X. évf. 1-2. szám Bartha Katalin: Szlavóniai nyelvjárás, doktori disszertáció P. O.

Két jelentős kiállítás a vajdasági Múzeumban

A népvándorlás kora Vajdaságban

A különböző kiállítások sorozatában, melyeket a főlzabadulástól máig szerveztek Újvidéken, a Népvándorlás különös helyet érdemel tárgykörénél és kiállított anyagánál fogva is. Ennek a régészeti kiállításnak a célja, hogy egy korszak anyagi kultúrájának tárgyaival elsősorban úgy ismertesse meg a látogatókat, hogy az a korszak fordulópontot jelentett általában az emberi társadalom fejlődésében.

A kiállított eszközök, díszek, edények, szerszámok és fegyverek — szinte önmagukban is érdekesek, ha a látogató bizonyos fokú kíváncsisággal, megismerési vágygal közeledik hozzájuk. De még többet mondanak azoknak a látogatóknak, akik bennük keresik a feleletet egynéhány, érdeklődésünk tárgyát képező kérdésre. És ugyanezek a tárgyak, melyek egy ilyen kiállítás keretében jutnak a közönség elé, elsődleges fontosságú adatok gyanánt szolgálnak, hogy a kiállítás megrendezőinek alapelveit alátámasszák. Ez az alapgondolat jut kifejezésre a központi legendában, amely már a lépcsőházban táruul a látogató elé. Ez röviden a következőket mondja: »A népek, kiknek a történelem folyamán osztályrészüi jutott a népvándorlás, súlyos csapást mértek a római birodalomra és meggyorsították annak bukását. De hatottak Bizánc belső fejlődésére is, amely a keletrómai császárság helyén épült föl. Csakhogy ezen ellentéteknek és hanyatlásnak következményeként nem maradt meg a zürzavaros állapot, a pusztulás és elnéptelenedés, hanem ugyanazon a területen — az antik civilizáció romjain, csakhamar nemzetiségi szervezetek alakultak, melyeknek törekvése kezdettől fogva az állandó letelepülésre irányult. Ezek fokról-fokra nyomást gyakoroltak az új társadalmi forma alapjaira — a középkori hűbérrendszer kibontakozására«.

Ez a gondolat a következőképpen van megoldva a kiállításon. — A lépcsőház oldalfalaira és a kiállítási csarnok bejárata elé vannak állítva a kőemelvevények: domborművek, építmények díszai és részei, római istenek szobrai, pogány és a későbbi keresztény síremlékek. Mindezek a Szerémség területéről valók és magasfokú civilizációról tanúskodnak, melyet a római polgárok és a provinciák elrómaiásodott lakói élveztek. Ugyanakkor a megsemmisítés és az élőködés nyomait is magukon viselik. Ezek közt kitűnik egy téglá, ezzel a felírrattal: »Íme egy gyakorlatlan kézzel bevésott könyörgés, hogy az Isten oltalmazza meg a várost az avaroktól s hogy a várost és e könyörgés íróját megsegítse«. Szremszka Mitrovicán találták. Bizonyítéka a pánikus rémületnek, mely a római polgárokat magával ragadta a határon történtek hallatára.

A bejárat előtt fől sorakoztatott csonka, töredezett emlékek ellentéte maga a kiállítási terem, ahol nyugalom és kiegyensúlyozottság uralkodik. Ezzel, ha nem is tudatosan, a látogatóra akartak hatni, hogy főlzabaduljon a

valamennyi forradalmat burkoló kellemetlen rész benyomásai alól, és figyelmét az anyagi kultúra tárgyain bekövetkezett változásokra irányítsa, azokra a változásokra, melyek előrehaladást jelentettek.

Az első két üvegszekrényben láthatók a római városi civilizáció tárgyai a császárság korából és a későbbi bizánci korszakból. Itt díszkréten külön vannak választva a római polgártól eredő dolgok, melyek közismert gyárakban készültek vagy külföldről kerültek erre a vidékre behozatal útján (mint pl. az olajlámpák, melyek a gyáros pecsétjével vannak ellátva). Valamint szerényebb külsejű tárgyakat is találunk még itt (bizonyára házi készítmények), melyekről feltételezhetjük, hogy rabszolgamunka termékei.

A harmadik szekrényben vannak a jazig sírletelek. Ez a származata törzs Bácskában élt és állandó kapcsolatban állott a római tartománnyal. Innen van tárgyaikon sok olyan elem, mit nem hoztak magukkal, hanem a rómaiaktól vettek át.

A negyedik szekrényt a germán és hun régiségekre szentelték. A kiállított fegyverek harciasságot hangsúlyoznak. Arra vallanak a gazdag díszek, hogy a vagyonukat »ingóságba« fektették.

Ezek tartoznak a népvándorlás első, dinamikus szakába (IV—V. század), melyeket állandó háborúzás jellemez.

Az avarokat, mint nomád, lovas-törzset szemlélteti a hatodik és a nyolcadik szekrény. Ez a törzs teljes fegyverzetében és lovával együtt temette el halottait. Bőröveik dísz, melyet átveretes technikával dolgoztak ki, ornamentikájában új realizmusra mutat, mely a tudományos körökben, mint »a népvándorlás ősvad stílusa« ismeretes. A bőrövek hosszúkas fémszalagjain leginkább megkötött szőlővesszőcskéket találunk, a törzs kedvelt díszítő elemét. A nyolcadik szekrényben olyan arab emlékek vannak, amelyeken szláv elemeket is láthatunk. Ez az avar-szláv együttélés korából való, amikor a szlávoknál már világossá válik a törekvés az állandó letelepülésre. Az itt kiállított munkás pedig földművelő-jellegüket határozza meg. Ez látható a következő szekrényekben is.

A díszek között, a tizedik szekrényben, találunk néhány jellemző tárgyat, melyekből arra következtethetünk, hogy mennyiben és hogyan sajátították el a szlávok a római és bizánci motívumokat, mint pl. a félhordalakú fülbevalókat, vagy az úgynevezett szőlőfürtös függőket, melyeken filigránt és (fűzészerű) granulációt alkalmaztak, csak hogy teljesen leegyszerűsített technikával. A kiállítás tárgyai között van olyan edény is, melynek alapján bélyegzés figyelhető meg. Ez már hivatásos ipart jelez, nem pedig házi iparterméke. De ezen az edényen is ott van a hullámos vonalhúr, amely végigkíséri a szlávokat az első naptól fogva, ahogy a Pannón-Alföldön letelepedtek.

Az utolsó szekrényben foglalnak helyet az első magyar államformák korából származó régiségek. Ekkor a szlávokon kívül magyarok is élettek ezen a vidéken. Érdekes emléke ennek az együttélésnek a Hingán (Szabadkánál) kiásott temető. Ebben a — mikor már teljesen befejeződött a népvándorlás — halott mellett lévő díszek e vidék lakosságának néprajzi összetételére utalnak, melyek mindenképpen a népvándorlás végső eredményei.

A két arcsi oszlopő a csarnok kijáratánál a látogató számára bizonyítékul szolgál, hogy a nyugtalanság, harc, a migrációk és települések után új társadalom jött létre, mely új termelő eszközöket és művészi alkotásokat teremtett és új művelődési emlékeket emelt magának.

Lehetséges, hogy a kiállítás alapgondolatának kifejezéséből hiányzik bizonyos magyarázat, mely a látogató gondolatait mindig egy irányba terelné. Lehet, hogy a kiállítás megrendezésének módján is lehetett volna valamit változtatni. Egy azonban mindenképpen tény, hogy ez a kiállítás nagy erőfeszítéseknek és munkának az eredménye és művészi, muzeológiai szempontból tökéletes alakban nyújt magyarázatot az emberiség történetének egy korszakáról, amely a csak írott források alapján sok tekintetben maradna különben homályos.

Noviszád a történelem folyamán

Előjáróban szükségesnek tartom megemlíteni, hogy erről a kiállításról különböző véleményeket hallottam, mind a történészek, mind a látogatók körében. Az érdeklődők csak érzik, a történészek viszont világosan rámutatnak, arra a tényre, hogy a kiállítás azért nem hagy — nem hagyhat — átfogó képet a szemlélőben, mert a szerb történeti anyag mellett más nemzetiségekről — akik az idők folyamán itt letelepedtek, s mert élő lények voltak, kétségtelenül hatottak is Újvidék gazdasági, politikai és kulturális életének át- meg átforgatására, — szóval róluk nagyon kevés vagy egyáltalán nincs kiállítva történelmi értékű anyag. Hogy ennek oka a nemzetiségek, (szlovákok, magyarok, zsidók, németek) dokumentális anyagának hiánya volt-e vagy a szervezők hanyagsága, esetleg a nemzetiségek történeti anyagának nem ismerése, — nem tudom. Annyi bizonyos, hogy így — éppen a felhozott dolgok miatt — a kiállítás nem tükrözi hűen Újvidék fejlődésének útját a századokon át.

A kiállított tárgyak, térképek, képek, írások és nyomtatványok csak a török elnyomatás alól felszabadult Újvidék arcát vetítik elénk — s ezt is meg kell állapítanunk: minden hiányosság mellett is érdekesen — mind a mai napig.

De — s ezt a legújabb régészeti ásatások is bizonyítják — Újvidék területén már időszámításunk előtt ezer évvel és a középkorban is voltak települések. Sajnos az első hiteles okirat csak a középkorból való. Ez a bélakúti (pétervárad) cisztercita apátság adomány-levele, amely fényt derít a mai Újvidék helyén, akkor még létezett településekre: Csenej, Kő-Szent-Márton (a mai Telep), Bivalyos, Baksafalva meg Vásáros Váradra. Erdújhelyi Menyhért mondja, ezekről a településekről szólva, »Újvidék története« c. művében: »Robotoló és dézsmafizető munkások sokasága volt a falu...«

IV. Béla okirata 1237-ből és V. István 1267-ben kelt adomány-levele (Orsz. Levéltár. Dipl. 216) világosan bizonyítja, hogy e terület, vagyis e települések földesurai Töre, utánna pedig fia Törefi Péter voltak. Törefi Péter (Katona József »Bánk Bán«-jában: Petúr bán) II. Endre uralkodása idején, 1213. szeptember 28-án megölte Gertrúd királynét, ezért IV. Béla megfosztja birtokairól. Az okirat ezt így vázolja: »... Péternek, Turwey fiának örökös javai, melyek az illetőnek hűtlensége miatt, mivel a király anyját megölvén felségsértést követett el, a királyi kezekre viaszszállottak...« A birtok egy részét IV. Béla a Bélakútra (Péterváradra) telepített cisztercitáknak ajándékozta »édesanyánk lelke üdvéért örökös alamizsnaként«, ahogy ezt az okirat mondja.

Első egészen közeli és konkrét adataink az itt élő telepesekről kétségtelen, hogy csak a törökök e vidéken való uralmának idejéből valók. A török adókönyvekből — amelyek kivonatait Steltzer Szilády közli — kitűnik, hogy 1554-ben Újvidék területén összesen 20 ház volt, 1570-ben 46, 1590-ben pedig 105. A lakók más nemzetiségűek lehettek, mert a törökök nem fizettek adót.

A fenti képet — az irattári anyag hiánya miatt — a kiállítás nem tükrözheti. A kiállított anyag alapján — ha nagyon is hiányosan — csak arról az életről kaphatunk áttekintést, amely a török elnyomatás megszűnése után kezdődik itt Újvidék területén.

Hogy milyen volt a stratégiai helyzet, hogyan folytak a harcok a törökök ellen, nagyszerűen kivethetjük a kiállított térképeken. (Az egyik olasz, barokk stílusú rézkarc pl. híven tükrözi nemcsak a katonai állásokat, hanem azt is, amivel a katonákat ábrázolták: »a földöntúli erők beavatkozását a harcba«).

Az első »hídvédőt« is láthatjuk az egyik rézkarcon. Az osztrák katonai igazgatóság állította föl 1680 után. Ez kötötte össze Szerémséget Bácskával. A katonai igazgatóság ennek a hídvédőnek kezelését szerbekre, úgynevezett »granicárookra« bízta. Ezek, hogy eleget tehessenek kötelességüknek,

a környező településekről átköltöztek a Duna közelébe. Településük kb. a mai Duna utcától — mai szerb főgimnáziumig húzódott.

Az 1697—98-as években föllálítják a Dunán a ponton hidat is. Ez magával hozza a település kiszélesedését Nyugat, vagyis a mai Jug. Hadsereg utca és Észak, vagyis a mai Szv. Markovics utca felé.

1699-ben ezen a területen 215 katona, 43 férfi és 18 tizenöt évnél fiatalabb fiú-gyermek élt. Az asszonyokkal és gyermekekkel együtt a lakosság száma kb. 1000 volt.

1717 körül Almás faluból — amely Temerin, Szőreg és Szenttamás között lehetett — a szerbek, mert nem voltak megelégedve ottani életfeltételeikkel, átköltöztek a mi területünkre. A mai almási temető környékét foglalták el maguknak. 1750 körül pedig szlavóniai és horvátországi szerbek települnek le a mai Szalajka területén. A történelmi kútforrásokból kitűnik, hogy a Dunaparton — körülbelül a mai hid és strand között — egy horvát halászfalu is volt. Az 1716-ból eredő német iratokban »Croatendorf«-nak van feltüntetve. Későbbi írásokban egészen nyomaveszett.

1739-ben a belgrádi béke után Újvidék különös helyet foglalt el a Duna mellékén. Igen fontos keresztező úttá lett Kelet és Nyugat között. A legnagyobb és legfontosabb kereskedelmi helyé: Törökország felé. Itt történt a nyersanyag és kész árú cseréje. A kikötőben raktárak épültek s a szállítási munkálatok sok rakodó-munkást foglalkoztattak. Ezért is, Újvidéknek ezen a részén történik először az elsődleges felhalmozás, a kizsákmányolás s szükségszerűen az osztályellentétek is itt jelentkeznek először Újvidék gazdasági és politikai életében.

Belgrád esete után új népelemek: szerbek, németek, zsidók, görögök özönlik el városunkat. Ezek közt sok a jó kereskedő és iparos is. Beszivárgásuk Újvidék gazdasági életében új lendületet jelent. Új iparos céhek, kereskedések, raktárak épülnek. Nagyon természetes, hogy így Újvidék, mint település is kibővül Temerin, Kiszács és Futak felé.

1741 és 48 között Mária Terézia kölcsönökért folyamodik, hogy megtarthassa örökölt birtokait. Újvidék község ekkor 80.000 rajnai forintot küld neki. Részben ezért lett Újvidék már 1748. február 1-én »szabad királyi várossá«.

Az összeírásokból tudjuk, hogy 24 évvel később 1772-ben Újvidéknek 8392 lakosa volt.

A földnélküli, földjüktől elesett, napszámos magyarok — kis számban ugyan — de már 1718-ban eljutottak Újvidékre. Számuk az 1780—90-es években, de különösen 1820. és 1830-as évek között annyira megnőtt, hogy már P. Deszánscsics is kénytelen észrevenni őket, (hogy miért nem mutat be a kiállítás ebből semmit — azt joggal kérdezhetnénk!). Településük a mai kálvinista templomtól a kórházig, később pedig a telepig húzódott ki. Telep csak az 1900 évek után lett szétosztva szőlősterületnek. A betelepítés is ekkor indul meg.

A magyar forradalom idején Újvidék sokkal többet szenvedett, mint az összes vajdasági falvak együttvéve. A szabadságharcosok, akik Péterváradot tartották kezükben, 1848 június 12-én bombázták Újvidéket, ahová Jelačić bán vonult be osztrák katonasággal, hogy innen foglalhassa el Péterváradot, — ami nem sikerült neki. Újvidéken 2812 házból összesen 808 maradt a bombázás után. Kaper Szigfrid, német író, aki szemtanúja volt a bombázásnak, így ír »Südslavische Wanderungen« c. útleírásában:

»...Ameddig szemed ellát e hosszú széles utcában, sehol nincs tető. Nincs itt semmi, kivéve az üres ablakkereteket, ledől falakat és égett oszlopokat...

...Újvidéken a 20.000 lakosból csak hatan maradtak vissza. Ezek is átköltöztek a város szélén megmaradt házikókba. Ott élnek most összehú-

zódva, kitéve a szűkölködésnek és különböző betegségeknek, amelyek megkészserezve jelentkeznek ilyen körülmények között...»

Az 50-es években a visszaszállingózott lakosság saját erejéből, állami segély nélkül újraépíti a várost, amely ezúttal kicsit sem hasonlított már a feudalizmus korabeli csak félig orientált Újvidékre.

Ezt a nagy fejlődést — néhol nagyon is hiányosan — mégis visszatükrözi a kiállított anyag.

Külön termekben van bemutatva Újvidék kulturális és politikai fejlődése. Elsőnek a latin iskola nyílt meg 1731-ben. Ötvennyolc évvel később, II. József uralkodása alatt (1789) Újvidék katolikus főgimnáziumot kap. Körülbelül öt-hat évre rá a szerb polgárság szerb főgimnáziumot kér, de megnyitását a kormány nem engedélyezi. Csak 1811-ben nyílik meg Újvidéken a szerb főgimnázium, annak is csak az első két osztálya. Ezután minden rákövetkező évbe megnyílik a következő osztály is, úgyhogy 1819-ben már hat osztállyal működik. A bombázáskor — 1848-49-ben — a gimnázium is leég és csak 1852-ben lett újjáépítve. A magyar főgimnázium 1873-ban nyílik meg újra.

Városunkban az első szerb színházi előadásokat Markó Jelaszics tanító rendezte. Ő alakította meg tanulói csoportjából már 1787-ben az első szerb amatőr együttest is. A színházért folyó harcot és annak működését, színészeit is bő anyaggal érzékelteti a kiállítás.

Allandó magyar népszínháza Újvidéknek nem volt soha. Annál fejlettebb volt az amatőr színjátszás. Sajnos, ebből se látunk semmit kiállítva, pedig bizonyos, hogy található anyag a magyarok kulturális életéből, de elsősorban amatőr együttesinek munkájáról.

A Matica Szrpszka ugyancsak egyike a legrégebben alakult szerb kultúr-gócponthoz. Majdnem negyed évszázadon át, igaz, Pesten dolgozott és fejlődött, de a forradalom után, 1864-ben átköltözik Budapestről Újvidékre.

Határozottan az a benyomásunk, hogy városunk szerbségének és intézményeinek kulturális és politikai fejlődését tükrözi leghűbben és legszemléletesebben a kiállítás...

Nagyon érdekes a kiállított anyagnak az a része, amely egy-két képpel csak, de bemutatja, érzékelteti a haladó szerb és magyar elemek találkozását és együttműködését. Az első szerb és magyar szocialistákra gondolok itt, de különösen Vasza Pelagics és Hornyánszky Viktor közös munkásságára. Hornyánszky magyar tanító volt, író, később pedig nyomda-tulajdonos Pesten. Oszintén vonzódott a szocialista mozgalomhoz és nagy érdemei voltak a budapesti nyomda-ipari munkások életszínvonalának fölemelésében.

Az eddigi irattári anyag alapján lehetetlen adni megbízható és konkrét feleletet arra, hogy kerültek össze Pelagics és Hornyánszky, de valószínű, hogy Pelagics az újvidéki szocialisták révén ismerkedett meg Hornyánszkyval, aki budapesti nyomdájában szocialista lapokat, könyveket, Marx és Engels műveit is nyomta. Míg az újvidéki nyomdászok nem merték kinyomni Vasza Pelagics »lázító írásait«, könyveit és füzetait, addig Hornyánszky kinyomta, sőt, mint ilyent, szét is küldte a könyvtáraknak.

Ez a kis történeti adat is rávilágít az egység és testvériség történeti fejlődésére, a szocialista mozgalom nemzetközi vonalára, amely fennállt a Balkáni és Dunamelléki népek között.

Az utolsó teremben kiállított fényképek, írárok, folyóiratok, Újvidék részvételét tükrözik a népfelszabadító háborúban. Itt látjuk Gyorgye Zlicics néphős képét, akit a csendőrség a szalajkai harcokban fogott el. Őt napi embertelen kínzás után, 1942 február 7-én halt meg.

Itt vannak kiállítva a »Szlobodna Vojvodina« első számai is. Megindító Tóza Márkovics, Bránko Bájics és Nikola Petrovics, akik e mellett a bácskai népfelszabadító harcok irányítói is voltak. A Kiszácsi utca 89 sz. alatti házat ábrázoló kép is megtalálható. Itt volt a fedezékük, itt rendezték be a nyomdát és a munkahelyet maguknak. Itt találkoztak 1942 novem-

ber elsején is és beszéltek meg a bácskai népfelszabadító harcok további menetét. Ugyanez év nov. 19-én árulás folytán a házat körülfogta a csendőrség és rendőrség. Bájics is, Márkovics is, elhatározták, hogy élve nem adják meg magukat. Hosszú harc kezdődött. Bájics elesett, Márkovicsot pedig elfogták és kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet 1943 február 9-én hajtották végre.

A kiállítás nagy értéke, hogy a hiányos fejlődéstörténeti rész mellett — nagyon világosan mutat rá azokra az évekre, amelyek kitorölhetetlenek általános értéküknél fogva is történelmünkéből.

Szlávnics Mária — Bóna Julia

KÖNYVSZEMLE

A marxizmus-leninizmus könyvei

Két év leforgása alatt, 1949-ben és 1950-ben, összesen húsz könyvet adott ki a Testvériség-Egység kiadóvállalat Marxtól, Engelstől, Lenintől, Plechánovtól, anélkül, hogy a szakszervezeti lapon, a Dolgozókon kívül, amely, ha megkésve is, rendszeres ismertetéseket közölt, a sajtó a legkisebb figyelmet is fordította volna erre a tényre vagy a kiadott könyvekre magukra. Pedig 20 könyv megjelenése maga is jelentős esemény kultúréletünkben és kétszeresre nő meg ennek a jelentősége, ha a marxizmus-leninizmus klasszikusainak írásairól van szó. Szakszervezeteink, iskoláink várva-várják ezt az irodalmat, hiszen nélkülük hozzá sem foghatnak a marxizmus-leninizmus tanulmányozásához és a sajtó — kivéve a Magyar Szó egy-két cikkét a két év folyamán — alig jelezte a könyvek megjelenését is. Pedig enélkül az érdekeltek sok esetben nem is vehetnek tudomást a könyvek megjelenéséről, hiszen mindannyian jól ismerjük könyvterjesztésünk hibáit és elégtelenségét, jól tudjuk, hogy számos könyv a könyvterjesztés fogyatékosága folytán nem jut el rendeltetése helyére, hogy nem ritkán fordul elő, hogy vannak könyveink, egyre több, egyre nagyobb számú és értékesebb ujonnan kiadott könyveink és van közönségünk is, könyvre éhes, kultúrára és tudásra éhes közönségünk, tanulni vágyó közönségünk és sehogysem tudnak összetalálkozni, egymásra találni. Ismerünk olyan eseteket is, hogy a marxizmus-leninizmus tanainak terjesztői sem értesültek róla, hogy már megjelent a könyv, amelyet keresnek, amely után hosszú hónapokon át hiába kutattak. Nem célom a könyvterjesztés hibáiról beszélni, hiszen az utóbbi időben erről sok szó volt különben is a sajtóban és könyvterjesztési heteket is rendeztek Vajdaság szerte a napokban és nem szándékom a sajtó mulasztásairól sem szólni e tekintetben, de úgy érzem, szóvá kellett tennem mindezt akkor is, ha nem ez, ha más írásom tárgya, ha nem a terjesztés kérdéseiről, hanem magukról a könyvekről, a kiadott írásokról, talán még inkább a kiadás módjáról, tervszerűségéről, vagy mondjuk ki azonnal nyíltan — tervszerűtlenségéről akarok beszélni.

Megállapítottam — és ebben azt hiszem nem akad senki, aki különvéleményt jelentene be, mert mindannyian megegyezünk abban, — hogy óriási munkára és nagyon-nagyon szükséges és nagyon hasznos munkára vállalkozott könyvkiadónk, amikor megindította a »Marxizmus-leninizmus könyveinek« sorozatát. És hozzátehetjük egyúttal azt is — most, hogy két év munkásságának eredménye áll előttünk, — hogy a húsz könyv kiadásával jó munkát végzett, hogy a kitűzött célt elérte, hogy nagyban hozzásegített bennünket a marxizmus-leninizmus tanulmányozásának lehetőségéhez. E tekintetben csakis dicséret illeti a kiadót.

Mindezzel azonban nem elégedhetünk meg. Húsz könyv már programot jelent, húsz könyv már pusztá létezésével, pusztá létével is programot ad. És kötelességünk belemélyedni ebbe a kérdésbe, kötelességünk meghúzni a vonalat, amelyet a kiadó nem jelentett be előre, de amelyet a húsz könyv maga is elénk vonalaz, legalább most utólag. Próbáljunk most utólag valami rendszert vinni a húsz könyv egymásmellettségbe, próbáljuk őket rendezni, valami rendszer szerint leltározni, polcra rakni magánkönyvtárunkban. Talán ilyenformán: Politikai gazdaságtan, filozófia, politika, esetleg ezen belül — a mozgalom története és kérdései.

A húsz könyv közül négy foglalkozik — általában véve — politikai gazdaságtannal, annak egyes kérdéseivel. Ezek a következők volnának: Bér, ár, haszon — Bér munka és tőke — A filozófia nyomorúsága — és a Góthai program kritikája. Mind a négy Marxnak a munkája. A Filozófia nyomorúsága és a Bér munka és tőke még a fejlődő Marx írásai, vitairatai, viszont a Bér, ár, haszon már 1865-ös vitairat, abban az időben jelent meg, amikor Marx már teljesen kialakította, megteremtette az akkor új, a tudományos, a marxista politikai gazdaságtant. Viszont az is bizonyos, hogy a három könyv tárgya nagyjában azonos. Röviden talán azt mondhatnók, hogy mind a három könyv főleg az értéktöbblet kérdését tárgyalja. Ez a kérdés óriási jelentőségű, ez a kérdés sarkalatos pontja, tengelye a marxizmusnak és nem lehet eléggé tanulmányozni. A mondott könyvek megkönnyítik amellet magának a Tőkének olvasását, megértését is. Hiszen természetes, hogy a marxista politikai gazdaságtant tanulmányozók elsősorban az értékelméletet és az értéktöbblet termelésének módját teszik tanulmányuk tárgyává magában a Tőkében is. Mégis, ha bizonyos sorrendről, bizonyos tervről van szó a kiadásban, talán nem ez volna a helyes egymásutánja a könyvek kiadásának, talán előbb mégis lehetőleg egy egészet kellene nyújtani az olvasónak és az egyes részletek újra adásával, megismétlésével ráérnénk későbbi fokon is. Így, két év leforgása alatt sem kaptunk egyetlen írást sem, mondjuk, a földjáradékról, a tőkés termelés gazdasági válságairól, az imperializmusról, számos egyéb témáról. Az a benyomásunk és ez a benyomásunk a többi sorozat könyveinek egymás mellé állításakor csak erősödik bennünk, hogy a kiadó nem is készített előzetes tervet, hogy valamely ismeretlen véletlen körülmény adatta vele, küldette vele sajtó alá az egyes könyveket.

A szocializmus ökonomikáját a Góthai program kritikáján kívül egyetlen írás sem elemzi. Persze a Góthai program kritikája (mint a Filozófia nyomorúsága sem) csupán gazdasági kérdésekkel foglalkozik, sőt éppen az állam kérdésében elfoglalt álláspontja teszi ezt a kis füzetet sokszor nélkülözhetetlenné, mégis gazdasági részében főleg a szocializmus gazdasági életét veszi bonckés alá, azt a kérdést: megkaphatja-e a munkás a szocialista társadalomban munkájának »teljes hozamát« és mit is jelent a szocialista egyenlőség. Az a néhány oldal, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik, szintén feltétlenül szükségessé tette a könyv kiadását. Mégis helyes lett volna néhány más kérdéssel foglalkozó írást is beiktatni a kiadás tervébe.

Legtöbb a sorozatban a módszert ismertető könyv és írás. Főleg filozófiai művekre gondolok itt, a dialektikus és történelmi materializmus kérdéseit elemző könyvekre, egyúttal természetesen néhány olyan írásra is, amely a módszer igazi, marxi, lenini alkalmazását mutatja be. A következő könyveket iktathatjuk főleg ebbe a sorozatba: Engels: Ludwig Feuerbach, Marx-Engels: A történelmi materializmusról, Plechánov: A materialista történelem-felfogásról, Plechánov: A személyiség történelmi szerepének kérdéséhez, Engels: A szocializmus fejlődése az utó-

piától a tudományig, Lenin: Kik azok a »népbarátok«?, Marx: Osztályharcok Franciaországban, Marx: Louis Bonaparte brumaire 18-ája, Marx-Engels: Művészet, irodalom. Ideszámíthatjuk azután persze jórészt egyúttal Marx művét. »A filozófia nyomorúsága«-t is, hiszen annak egy része szintén foglalkozik a módszer kérdésével.

Tíz könyvet soroltunk itt hát fel és tüzetes vizsgálat után rá kell jönnünk arra, hogy a tíz könyv legnagyobb része a történelmi materializmus egyes kérdéseivel foglalkozik, ha nem is ad persze, természetesen, ezen a téren sem teljes tanfolyamot. Hisz az lehetetlen is volna már csak azért is, mert, mint tudjuk Marx és Engels maguk sohasem rendszerezték tanításaikat a materialista módszerrel kapcsolatban és nem rendelkezünk oly hatalmas tankönyvével a dialektikus és történelmi materializmusnak, mint amilyen a politikai gazdaságtan területén a Tőke. Azonkívül persze történelmi materializmus történelmi, politikai alkalmazását csak számos mű áttanulmányozása és a gyakorlati tevékenység számos esztendeje teheti sajátunkká, hogy ne is beszéljünk arról, hogy ugyanez áll természetesen minden más szakra is és alaposan kell, hogy ismerje mind a módszert, mind saját szakmáját az, aki a történelmi materializmust, mondjuk, az irodalom, művészet, vagy egyes más társadalmi jelenségek, mondjuk a vallás, az erkölcs jelenségeinek tanulmányozásánál kívánja sikeresen alkalmazni. Teljességre tehát itt nem is törekedhetünk. Nemcsak két év elégtelen a teljességhez, elégtelen tizenkét év kiadói tevékenysége is hozzá.

Mégis és éppen azért, mert hosszú idő kell a teljességhez, kifogásoljuk a tervnélküli munkát, azt a tervnélküliséget, amely például egy-egy tárgynak több munkát, könyvet is szentel, míg más kérdéseket éppen ezért nem is érint és nem is érinthet. Csak egy példával óhajtom ezt a kifogásomat alátámasztani. Marx, Engels, Lenin, mások is, számos oly munkát írtak, amely számunkra klasszikus példája lehet annak, hogyan lehet és hogyan kell alkalmazni a történelmi materializmus módszerét a gyakorlat egyes kérdéseiben, egyes kérdéseire. Engels írt a német 1848-ról, írt a német parasztháborúról, Marx írt a párizsi kommunőről, hogy egyebet ne is említsek. Mégis, mit tett a kiadó? Két könyvben mutatta be a módszer történelmi alkalmazását és mind a kettő — a francia 1848-at elemzi. Persze fontos és érdekes mind a két könyv, annyi sok mindent lehet éppen így tanulni, két egy tárgyról szóló könyvből. Mégis az a véleményünk, hogy az árnyalatok tanulmányozása ráért volna későbbi időpontban is, egyelőre újabb témán, más anyagon kellett volna bemutatni az alkalmazás mikéntjét.

Külön kell aztán beszélni arról, hol maradtak a dialektikáról szóló, a filozófiai materializmusról szóló írások?! »A filozófia nyomorúsága« nem ismerteti a dialektika egyes alaptételeit, inkább alkalmazza azokat a politikai gazdaságtanra, társadalomra, vitát folytatva egyúttal a proudhoni módszerrel. A »Történelmi materializmus« cikkei, Plechánov könyvecskéi, »A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig«, Marx két történelmi könyve a francia 1848-ról, Marx-Engels írásainak gyűjteménye irodalmi, művészeti kérdésekről mind a történelmi materializmust elemzik és alkalmazzák a maguk részterületén. Két könyvecske képez itt csak kivételt: Engels: Ludwig Feuerbach-ja és Lenin: Kik azok a »népbarátok«-ja. A »Feuerbach« tárgyal egyes problémákat a filozófiai materializmus köréből, sajnos ezt nem teszi és célja szerint nem is teheti egészen rendszeresen. A dialektika tételeinek elemzésébe pedig nem is bocsátkozik. A »népbarátok« viszont a dialektika egyes tételeit teszi elemzésének tárgyává, de szintén nem ad olyan egészet, olyan tankönyvszerű rendszert, amely lehetővé tenné a közönségnek, szakszervezeti és pártszervezeti tagoknak, iskolai köröknek és diákoknak a dialektika rend-

szeres tanulmányozását. Ezeknek a könyveknek nem ez volt a céljuk. Így hát, ha arra gondolunk, hogy a dialektikát és filozófiai materializmust tanulmányozzuk, — még mindig a kis, ifjúságaiknak szánt, népszerű ismertetésre szorulunk, amelyet Glaesermann tollából ismerünk a filozófiai materializmusról és amely, különben elég jó nyelvezet mellett, következetesen lény és tudatról beszél, lét és tudat helyett. A dialektikáról még ilyen kis népszerű füzetünk sincs. Nagyon szükségünk volna már az »Antidühringre«, a »Természet dialektikájára«, a »Materializmus és empiriokriticizmusra«, Engels és Lenin klasszikus munkáira.

Mozgalmi kérdéseket, a nemzetközi munkásmozgalom történetét egyelőre négy-öt könyv nyújtja. Ezek a »Kommunista kiáltvány«, Lenin: »Baloldalisága« a kommunizmus gyermekbetegsége és a szakszervezeti könyvek sorozatában megjelent »I. Internacionále«. Ide sorozhatjuk még talán Engels két kis füzetét is, a »Kommunizmus alapelvei« címen és a »Szakszervezetekről«.

Egész biztos, hogy ezek a füzetek sok hasznos és szükséges anyagot nyújtanak a tanulmánygyónak. A Kiáltványt természetesen elsőként kellett kiadni; sok anyaggal szélesíti, bővíti marxista tudásunkat az I. Internacionále is, habár annak első, történelmi része (Tarle könyvéből az újkorról) elég formalisztikusan van megírva és nem mélyed el az egyes problémák marxista elemzésében, sőt egyes fontos kérdésekről meg sem emlékezik. Viszont a számos okmány, Marx tollából elsősorban, komolyan hozzájárul tudásunk elmélyítéséhez. Lenin »Baloldalisága« szintén olyan klasszikus műve a marxizmus-leninizmusnak, amelyet csak nagy örömmel üdvözölhetünk. Engels cikkei az angol szakszervezetekről és az angol munkáspárt hiányáról és szükségességéről szintén hozzájárul a marxista elv megerősítéséhez, amely szerint minden osztályharc politikai harc elsősorban és amely szerint éppen ezért a párt az osztály legmagasabb-rangú és vezető szervezeti formája, nem pedig a szakszervezet. Feleslegesnek találjuk a Kommunizmus alapelveinek kiadását az első könyvek között, ha már nem — legesleges könyvként jelent meg. A Kommunista Kiáltvány után — valószínűleg ugyanazon olvasók részére, — azt hisszük, ez a könyv már felesleges, mert semmi olyan új mozzanatot nem ad, amelyet olvasóink ne találtak volna meg már előzőleg a Kiáltványban. Ha ifjúsági kiadásként került volna ki a füzet a sajtó alól vagy esetleg olvasócsoporthoz szántan, akkor természetesen volna komolyabb jelentősége a füzetnek.

A sorozatban még két könyv jelent meg és valamivel régebben (még a Híd kiadásában) egy harmadik könyv is az államról. Ezek: Engels: A család, az állam és a magántulajdon keletkezése, — Lenin: Állam és forradalom — és Lenin: A nemzetek önrendelkezési joga. Mind a három feltétlenül fontos és szükséges könyv, amelyek nélkül a ma kérdéseit sem tudnák megérteni, hiszen az átmeneti idők állama és a nemzeti kérdés helyes megoldása igen fontos szerepet játszanak a mi ma életünkben is. Feltétlenül helyeselhetjük csupán tehát ezt a választást, éppen ezeknek a könyveknek kiadását, csak azt tehetjük ehhez hozzá, hogy — kár, hogy mincsenek még nagyobb lehetőségeink, kár, hogy nem adhattunk még több könyvet, még számos más hasonlóképpen fontos marxista-leninista problémáról az olvasó kezébe. De ami késik — nem múlik. A következő év feltétlenül ki fogja egészíteni az eddigi sorozatokat és pedig éppen azokon a helyeken, ahol a hiányok legérezhetőbbek. Talán a nemzeti kérdés is kívánna még több világosságot, az állam kérdése is feltétlenül több könyvet követel még meg, de talán elsősorban, most a parasztkérdés elemzésére volna szükség, amelyet eddig kiadónk nem is érintett. Szükséges volna feltétlenül a forradalom és partizánharcok kérdésével is fog-

lalkozni és nem utolsó sorban az újtípusú párt kérdésével is. Minderről még úgyszólván egyáltalán nem volt szó kiadványainkban.

A terv kérdése mellett fontos körülmény volna annak eldöntése, — ki részére adjuk ki a marxista-leninista könyveket. Ezt a kérdést a kiadó eddig még fel sem tette. Teljesen a véletlenre volt bízva például az esetleges magyarázó jegyzetek csatolása a kiadványokhoz. Mintha sok könyvet a kiadó előzőleg át sem lapozott volna, előzőleg meg sem állapította volna — aktuális-e még a könyv abban az értelemben, hogy érthető-e még egykori aktualitása vagy esetleg bizonyos magyarázatra szorul az már, sőt abban az értelemben is, hogy a könyv talán még Marxnak. Engelsnek fejlődési szakaszából származik, amikor egyes olyan polgári tételekkel is megelégedtek, amelyeket később levetettek és amelyek helyére új, korszakalkotó tételeket állítottak. Számos ilyen példára hivatkozhatnánk. Egyet kívánok csupán felemlíteni. A kommunizmus alapelvei-t Engels a Kiáltvánnyal párhuzamosan írta, abban az időben tehát, amikor még elfogadták Marxszal egyetemben, hogy a munkának, nem pedig a munkaerőnek van értéke és ára, hogy a munka az árú, nem pedig a munkaerő. Tudjuk, hogy később éppen ezen a ponton tette meg Marx talán legfontosabb korszakalkotó felfedezését: a munka kettős jellegének, az értékelmélet és értéktebbélet elmélet terén. Viszont az említett füzet minderről egyáltalán nem emlékezik meg és minden magyarázat nélkül terjeszti azt a hibás elméletet, amelyet Marx már majdnem száz esztendeje elvetett, hogy a maga tudományos igazságával pótoljon.

A marxizmus-leninizmus könyvei munkásoknak, parasztoknak is szólnak, nem csupán értelmiségieknek. Lehetetlen tehát magyarázó jegyzetek nélkül adni ki ezeket a könyveket. Már pedig ebből a szempontból három véletlen csoportba lehetne osztani a sorozat egyes kiadványait. Egyes könyvek el vannak látva a szükséges tárgyi és személyi magyarázatokkal, másokban ezek a jegyzetek teljesen hiányoznak, míg számos füzetben szerepel függelék gyanánt a szokott név és tárgymutató, de ezeknek semmi értéke sincsen, mert nem azt nyújtják, amire olvasóinknak szükségük van. Többször előfordul ugyanis, hogy a kiadó tudósoknak képzelet munkás és paraszt, de értelmiségi olvasóinkat is és a név és fogalom mellé nem azok magyarázatát fűzi, hanem az — oldalszámot, amelyen az a szó a szövegben szerepel, ahelyett, hogy megmondaná ki volt a jelzett személy, mit jelent az említett fogalom. Kik voltak pl. az owenisták, mi az abszolút monarchia — amely pl. a könyv, mondjuk, 59 oldalán szerepel — és így tovább. De talán még árthatmasabbak azok a »magyarázatok«, amelyek helytelen »magyarázattal« szolgálnak. Így pl. a »Balodaliságban« ez áll magyarázatkép: »Anarchizmus: az uralomnélküliség társadalombölcselete... alapelve: társadalmi rend, állam és uralom nélkül.« Viszont a marxizmus-leninizmus szerint is állam és uralom nélküli társadalom következik az osztálytársadalmak után. Ezek szerint a marxizmust az olvasónak joga volna azonosítani az anarchizmussal? A lenini államelmélet egyes tételeit kellett volna itt idézni és megmagyarázni, hogy az anarchisták már akkorra, arra az átmeneti időre is elvetik az államot, amikor az még feltétlenül szükséges az osztályellenség elleni harcban. De erről persze a jegyzetben egy szó sincs. Az anarchoszindikalisták a magyarázó jegyzet szerint a fent említett államnélküliségi tant »alkalmazták a szakszervezetekre.« Értse meg aki tudja. A magyarázó maga bizonyára nem értette meg. Helytelennek tartjuk azt is pl. a Művészet, irodalomban, hogy egész francia mondatokat, szakaszokat közöl minden fordítás, magyarázat nélkül. Hiszen íróink 90%-a sem tud franciául! Mint ezt már egyhelyen mondtam, Schopenhauert juttatta ez a módszer eszembe, aki a latin idézeteket sohasem fordította le könyvében, a görög idézeteket

viszont le fordította — latinra, a német szövegben, mert — latinul csak a suszterek nem tudnak. Hát ez az éppen. Mi ugyanis az idealista, reakciós Schopenhauer lenézett proletárjai részére, a »suszterek« részére adjuk ki könyveinket.

A könyvek fordításáról csak jót mondhatunk. Gördülékeny, sima a fordítások nyelve, csak nagyon ritkán érzünk fel arra, hogy itt fordításról van szó. Mégis külön fel kell említenem két könyvet, mert ezeknek zökkenős nyelve lépten-nyomon emlékezetünkbe idézi, hogy most nem eredetit olvasunk, hogy most — rossz fordítással van dolgunk. Ez a két könyv azonban, és ezt ki kell emelnünk, nem a »Marxizmus-leninizmus könyvei«-nek sorozatában jelent meg. Ezek egyike az »Állam és forradalom«, még Hid-kiadású, a másik, az »I. Internacionále« pedig a szakszervezeti sorozatban jelent meg. A fordítókat nem ismerem, ez azonban nem is lényeges. Lényeges azonban az, hogy a fordítás nyelve magyartalan, zökkenőkkel teli, hogy pl. »fináncsőke« helyett »banktőké«-t mond, hogy »problémikus«, »narodnyizmus« s más efféle szavakat használ, hogy »legalsóbb« mellé »felsőbb«-et helyez, hogy a »millió« szót úgy használja, hogy lehetetlen megtudni emberekről vagy pénzről van-e szó, hogy »osztályharc« helyett »osztályok harcát« ír, hogy szerinte az a proletár, aki a burzsoázia uszályán hordhatja magát, — annak »lógósa«, hogy a nitrogén magyarul szerinte »azót«, (hogy bebizonyítsa, hogy szerbből fordított és nem szakmája — a vegytan sem), hogy »jobbágyság« helyett — »erényjogot« emleget (kreposno pravo!), hogy Guesde helyett Ged-et ír (újból bizonyítva, hogy szerbből fordított és hogy bizony a francia szövegeket magyarázni kell fordítóink részére is!). Érdekes itt megjegyezni, hogy ugyanez a fordító így »fordít«: »A trade — unionista leaderek« — szakszervezeti vezetők helyett, vagy esetleg így is: »Az Internacionále kitartó harcában a trade-union leadereinek burzsoá liberalizmusa és a bakuninista kispolgári proudhonizmus«. Ehhez aztán nincs már szükség semmiféle magyarázatra. Ez a fordító fordításnak véli azt is, ha második császárság helyett »második impérium«-ot ír. Kár, hogy a kiadó az ilyen fordításokat nem adja ki lektoroknak.

Két kis megjegyzést szereznék még tenni. Plechanovot, Mihajlov-szkijt, következetesen Plechanovnak, Michajlov-szkijnak írjuk még mindig, holott sem az orosz, sem a magyar helyesírás szabályai ezt nem írják elő. Talán helyes volna már leszokni a német helyesírás szabályainak alkalmazására. A másik megjegyzés pedig: Többször előfordul, hogy a belső és külső fedőlap szövege nem egyezik, hogy vagy kívül vagy belül felesleges névelőket találunk: »Bérmunka és tőke« helyett »Bérmunka és a tőke« van szedve például, ahogy egy másik kiadványunk is azt írja fedőlapján »Kommunizmus és a haza«.

Összegezve az elmondottakat: Nagy és hasznos munkát végzett a Testvériség-Egység a húsz könyv kiadásával, jó könyveket, szükséges könyveket adott az olvasó kezébe, jó fordításban, tetszetős köntösben és kiállításban. Mégis — még többet nyújthatott volna kiadónk, ha már a multban is elözetesen megállapított terv szerint dolgozott volna, mint ezt tenni fogja — tudomásunk szerint — már a legközelebbi jövőben és ha arra is nagyobb gondot fordított volna, mint fog fordítani — remélhetőleg — a jövőben, hogy a kiadványok szövegét minden esetben megértse az, akinek azokat szántuk. Mert ez a két főhibája az eddigi kiadványoknak.

Lőrinc Péter

Vera Panova: Fehér vonat

A Szovjetszövetség belső gazdasági és politikai életében lezajlott változások: a bürokrata kaszt kialakulása, a szocializmussal ellentétes tulajdonságok kifejlődése, kapitalista elemek túlsúlyba jutása, a kizsákmányolás új formájának kialakulása stb. nagy hatással voltak a Szovjetszövetség irodalmára is. Ennek a hatásnak legszembetűnőbb jele az, hogy a Szovjetszövetség irodalmi élete általános hanyatlásnak indult.

A Szovjetszövetségben a bürokrata kaszt teljesen rendelkezik a társadalom által termelt értéktöbbséggel és ennek az értéktöbbségnek a segítségével az írókat is saját szolgálatába állítja. Az írók kénytelenek idealizálni a bürokrata kaszt képviselőit. Így a Szovjetszövetség írói képtelenek ábrázolni a reális valóságot, a társadalom fejlődését, a társadalom tényleges erőit és a bürokrata kaszt uralmának fennmaradását igyekeznek meghosszabbítani.

A Szovjetszövetség irodalma fent vázolt jellegzetességeinek és fogyatékosságainak szép példáit találjuk Vera Panova: »Fehér vonat« című regényében. Ennek oka az, hogy Vera Panova amellett, hogy a bürokrata kaszt szolgálatában álló író, még nem is valami tehetséges.

Vera Panova regényének cselekménye, ha nála egyáltalán lehet beszélni valami összefüggő cselekményről, egy kórházvonatban játszódik le. Maga a cselekmény semmiképpen sem reális.

»Realizmus — mondja Engels — az én nézetem szerint a részletek hűségén kívül tipikus jellemek hű rajzát jelenti, tipikus körülmények között.« (Marx-Engels: Művészet-irodalom »Bratsztvo-Jedinsztvo« 36. oldal).

Nézzük először, hogyan állunk a típusokkal. A regény alakjai között nincs egy sem, amely kifejezné jellemvonásaiban és cselekedeteiben, magában egyesítve az orosz élet általános fejlődési irányvonalát. Alakjai — egyetlen szembeállítás Danilov és Szuprugov kivételével — se nem jók, se nem rosszak, nem a jelen erőinek képviselői, nem a letűnőben lévő és a most születő jellemvonásainak kifejezői. A regény alakjai közönséges, egyöntetű tömeget képeznek, amely minden további nélkül teljesíti Danilov parancsait. Danilov és Szuprugov szembeállítás a múlt és jelen, vagy jövő típusainak szembeállítása, hanem a már beérkezett bürokrata és a bürokrata pozíciók felé törő egyén szembeállítása.

A regény központi alakja, Danilov. Az ő idealizálását tűzte ki célul az író. Danilov már elég nagy »génusz«, a bürokrata lépcsőzet elég magas fokán áll, hisz ő az »Állami Tejgazdaságok Köztársasági Trösztjének« igazgatója. Éppen azért, mert elég nagy bürokrata, Vera Panova mindent meg is tesz idealizálása érdekében. Idealizálja, mint vezetőt és idealizálja, mint embert. Mint vezetőből, egy mindenütt ottlévő, mindent látó, halló, mindent érintő kis istent akar faragni, mint emberből pedig egy önzetlen, önfeláldozó, mindentudó »génuszt«. Már a regényt is úgy kezdte, hogy Danilovot már az első percben is különleges vezetőnek mutassa be. Danilov még aludni sem

tud, annyira foglalkoztatják vonatjának gondjai, annyira elgondolkodik, hogy észre sem veszi: nyitott ablak előtt áll és fázni kezd. Ő az egyetlen példaadó; egyetlen, aki semminemű engedményt nem tesz az éjszakának. Ő a lelke, a kezdeményezője mindennek. Mindenkinél van az életében valami, ami foglalkoztatja, ami idejének egy részét elvonja: Belovot, a vonat parancsnokát feleségének és lányának halála, Szuprugov orvost nagyra törő tervei, Julia Dmitrijevna kötöző nővért férjhezmenési reményei, Lénát, az egyik betegápolót, férje, Fainát, a másik betegápolót, apró szerelmeskedések. Egyedül Danilov az, akit semmi sem von el, semmisesem foglalkoztat, csak a vonat, csak a közös ügy. Nem becsvágyó. Nem háborítja fel, hogy mások érdemrendet kapnak, ő meg nem, sőt megtiltja, hogy valaki lépéseket tegyen az ő érdekében. Az író, mint embert is, idealizálja Danilovot; mindentudónak akarja feltüntetni. Tudásáról ezt írja: »Bár úgy látszott, hogy munkával túlterhelte magát és tanulásra kevés ideje maradt — voltaképpen, ha keveset is tanult, alapjában véve sokat tudott. Gyakorlati gazdász volt, gyakorlati állatorvos, gyakorlati építőmester; ismerte az asztalos-, bognár-, kovácsmesterséget, értett a könyveléshez és kereskedelemhez. Amikor falun dolgozott, sok mezőgazdasági könyvet olvasott. A kórházvonaton . . . meg akarta ismerni az orvos tudomány alapjait.«

A bürokrata idealizálása azonban nem könnyű dolog. Ezt a nehéz feladatot Vera Panova úgy oldotta meg, hogy egyes egyéneket, személyeket állított Danilovval szembe, akiknek csak rossz tulajdonságait mutatta be, akiket igyekezett minél ellenszenvesebbé tenni, még pedig úgy, hogy mindent rossznak tüntetett fel, ami nem függött össze Danilovval, vagy környezetével. Ily módon, tehát a bürokrata idealizálásának érdekében, kénytelen rámutatni az orosz élet egyes tipikus jellemvonásaira is. A Danilovval szembeállított személyek közül legtipikusabb Szuprugov. Szuprugov ábrázolásával Vera Panova szembetűnőbbé akarta tenni Danilov »jó tulajdonságait«. Ugyanakkor Szuprugov alakja jellemző a mai orosz életre, ahol annyira megkövesedett a bürokratizmus szelleme, hogy mindenki új pozíciókat akar szerezni, mindenki a bürokrata lépcsőzet magasabb fokára akar lépni; Szuprugov egész magatartásával olyan embert példáz, akit a megkövesedett bürokrata kaszt leszorított, gátolt és aki oly környezetbe jut, ahol lehetővé válik, hogy tevékenységet fejtsen ki és így — mivel a Szovjetszövetségben a tevékenység a bürokratizálódáshoz és a bürokrata lépcsőzet bizonyos fokához van kötve és mivel az emberek is úgy vélik, hogy tehetségüket csak a bürokrata kaszt segítségével, ahhoz tartozóan fejthetik ki — arra kezd törekedni, hogy a bürokrata lépcsőzet magasabb fokára lépjen.

Vera Panova éppen azért igyekszik ellenszenvenessé tenni Szuprugovot, mert az saját magát igyekszik előtérbe tolni, Danilov rovására. Egy bürokrata számára ez elég arra, hogy valaki ellenszenvenessé váljon. De, hogy még ellenszenvesebbé tegye, a regénybe belefűzi Julia Dmitrijevna Szuprugovval kapcsolatos házassági reményeit is.

Érdekes figyelni Szuprugov fejlődését. Szuprugov kis, megalázkodó ember, aki maga is úgy jellemzi magát: »Soha sem tudott parancsolni, csak kérni. Mások parancsolnak és szívesen engedelmeskednek nekik. Hogyan parancsol az ember? Mért fogadnak szót neki? Mért nem képes ő senkinek sem parancsolni? De mégha rá is szánná magát — senki sem hallgatna rá, csak csodálkoznának . . . Miért vitatkozik a többi, és miért helyesel ő mindig minden vitatkozóznak, mégha nem is egyezik a véleménye? . . . Hogy okot ne adjon sértésekre, igyekezett a lehető legelőzékenyebb lenni, közben kínálgatta a cigarettáit, és ahol lehetett »hálájáról biztosított«, mindenkit. Mások úgy járnak-kelnek, mint az élet házigazdái, ő meg áll a küszöbön, mint hivatalos vendég. Miért? A kérdést, mint látjuk, Vera Panova felel, ugyan, de a feleletet nem adja meg, mért a felelet megadása egyenlő lenne a bü-

fokozata rendszer beismerésével, annak a rendszernek leleplezésével, amely megalázkodásra kényszeríti az embereket. A vonaton azonban Szuprugov kezdi felismerni, hogy ő is valaki. Hiszen benne van a vonat vezetőségében. Ez a felismerés felkelti benne a szunnyadó nagyravágyást, amely a bürokrata kaszt fennállásának természetes következménye és a megalázkodó ember fokozatosan átalakul pozíciókat, kitüntetésekért hajszoló karrieristává.

Danilovval szembe állított tipikus alak Potapénko, aki indokolatlanul megvárakoztatja Danilovot, csak azért, hogy fitogtathassa az ő »magasabbrendű« bürokrata helyzetét. Ilyen szembeállított alak Merkulov is, aki felmenteti magát a katonaságtól.

Kevésbé tipikus alak Belov vonatparancsnok. Neki, mint kisebb bürokratának, az a szerepe, hogy dicsérje, dicsőítse Danilovot.

Vera Panovát az a törekvése, hogy Danilovot idealizálja, rákényszeríti az orosz élet más tipikus vonásainak leleplezésére is. Így például Danilovnak, mint családapának idealizálása érdekében leleplezi a nő alárendelt szerepét a bürokrata családban. A szovjet bürokrata helyzete nem sokkal különbözik a nagytőkés helyzetétől. Hisz anyagi alapja, a fizetése, oly magasra emeli a közönséges emberek fölé, mint a tőkést tőkéje. Ilyen viszonyok közt, amikor is a férfi horribilis összegeket keres, a nő pedig csak otthoni munkával foglalkozik, szükségszerű a nő alárendeltsége. Csak úgy kapásból ragadunk ki egy-két idézetet, amellyel Vera Panova a bürokrata feleségének alárendeltségét bizonyítja:

»Az asszony élete abban merült ki, hogy figyelje — nem poros-e a bútor, nem szakad-e le valahol egy gomb. Ezenfelül magával is törődnie kellett, Danilov megkövetelte. Nem tűrte, hogy rossz ruhában, vagy fésületlenül menjen az utcára. Aztán nem beszélt többet a tanulásról, most úgy látta, hogy az asszonyt csak a háztartás érdekli, semmi más. Úgy gondolta, hogy az asszony nagyon boldog... Szülni az asszony szülte, de a fiú az övé, Danilové. Minden az övé, egészen a mulatságosan mohos vörös szempilláig, melyeket lepörkölt a kemencénél. Mi az anya kötelessége? Mosdatni, etetni. De ő, az apa, olyan életet teremt, amelyben a fiú jól és szabadon fejlődhet«. Es másutt: »Nem az asszony dolga ez. Ötödik kerék a kocsiban... Semmit nem mondott el neki... Otthon csak a fia létezett számára. Az asszony szótlannul tálalta az ebédet, szótlannul vetette meg az ágyat.«

Danilovnak, mint parancsnoknak idealizálása arra kényszeríti Vera Panovát, hogy rámutasson az orosz életben kialakult parancsnoklási módszerekre. Így például Faina egy esetben ostobaságnak nevezi az ablakok becsukását, azzal érvelve, hogy a becsukás esetén az első robbanáskor minden ablaküveg kirepül. Danilov ezért élesen bírálja, noha Fainának igaza volt; csak azért, mert az ablak becsukását Belov rendelte el. Másik példa: Szuprugov követelte Danilov javaslatának tüzetesebb megtárgyalását. »Danilov tekintetével valósággal felfalta Szuprugovot és a meglepetéstől száját tátotta. Nézd csak! Ez a békés, mindennel egyetértő doktor, nyíltan ellene támad. Alom ez?«

Vannak még egyes kisebb elszólásai is. Így például megmonjda, hogy Danilov a sajátjának tekinti a trösztöt, hogy a mai szovjet házasságnál a vagyon helyett a fizetés a fontos stb.

Ennyit a típusokról. Danilov idealizált, Szuprugov, Potapénkov, Merkulov és némileg Belov a szovjet élet tipikus alakjai, a többiek egyöntetű tömeget képeznek.

Még rosszabb a helyzet a tipikus körülményekkel. Tipikus körülményeknek nevezzük, azokat a társadalmi-gazdasági körülményeket, melyekben legjobban érvényesülnek a társadalom általános törvényszerűségei, legteljesebben kifejezésre jutnak a társadalom fejlődésének általános irányvonalai. A bürokrata kaszt idealizálása érdekében tipikus szemelvényeket még tud adni a mai szovjet irodalom, ezzel szemben Gorkij halála és Solohov »Új barát-

dát szánt az eke», című regénye után nemigen volt szovjet regény, amely a tipikus körülményeket is élénk tárta volna.

A tipikus körülmények ábrázolására Vera Panova sem képes. Sőt ő annyira megy, hogy a környezetet teljesen kizárja, és az egész cselekményt egy hermetikusan elzárt kórházvonalba szorítja be.

A regény irodalmi kidolgozása is gyenge. Maga a regény nagyon összefüggéstelen. Első fele inkább hasonlít különálló elbeszélések gyűjteményéhez, mint regényhez. A közepén meg teljesen összefüggéstelenül dobál össze apró részleteket. A regény cselekménye szegényes. A cselekmény túlnyomó részét holmi szerelmeskedések töltik ki. Ennek oka, mint már fentebb említettük, a környezettől való elszigeteltség, valamint Danilov idealizálása.

Bálint István

SZÍNHÁZ

A gyászoló család

Nusics-bemutató a szubotícai és a topolyai Magyar Népszínházban

Evtizedeken át az volt az általános — bár sokat vitatott — vélemény, hogy Braniszláv Nusics színműirodalma, egész költészete annyira szigorúan elhatárolt szerb polgári és kispolgári környezethez fűződik, annyira egy szűk kis világot, szűk kört szemléltet, hogy művei ki sem szakíthatók ebből a környezetből, átültetésre, lefordításra nem alkalmasak, mert idegen környezetben elvesztik jellegzetességüket, szemléletességüket és érdekességüket is. Nyilvánvaló, hogy ebben a megállapításban inkább politikai célzatosság, főként pedig a nusicsi gúnytól sujtottak rettegése és szégyenkezése nyilvánult meg, s az irodalmi értékelésnek nagyon kevés köze volt hozzá. Éppen a Magyar Népszínházban magyar nyelven most először játszott Gyászoló család cáfolja meg megfellebbezhetetlenül ezt az egészen irodalmiatlan megállapítást. Mert bár Nusics ebben a művében ismét csak ugyanennek a szűk környezetnek a figuráit viszi színpadra, a kispolgári világszemlélet olyan átfogó, egyetemleges kigúnyolását, szemléltetését és ostromozását adja, hogy minden kispolgárra, a pénzhaszra, görbe utak és ingyenélés minden apró patkányára egyaránt ráillik. Így a darab a mondanivalójánál és ezek bátor kimondásánál fogva jóval több, mint csupán annak a szűk körnek a kipellengérezése, amelynek Nusics ostromozója, de egyben mulattatója is volt. Nusicsnak ez az utóbbi tulajdonsága táplálta azt a felőle, irodalma felől alkotott véleményét, hogy nem vihető át más nyelvre és más színpadra. Mert Nusics néha tetszelgett magának azzal, hogy a szerb színpadokon egy sajátos nusicsi játéktípus alakult ki, tápot ad ennek a stílusnak, olcsó hatásokra törekszik és nem törődik azzal sem, hogy az író nagy hatalommal és nagy erővel rendelkezik. Nem vállalja a felelősséget, nem él írói nagysága hatalmával. Alakjait úgy formálja meg, hogyha ostromoz is, mulattassa is azokat, akiket kicsúfol, csak egy szűk kört találjon el és ne általában a kispolgári réteget. Egyébként azonban környezetben helyhez kötött alakjai, bármennyire környezetükhöz forrtak, jellegzetességeikben, jellemükben mégis általánosíthatók, szemléletük ráillik minden polgárra vagy kispolgárra szerte a világon. Nusics pedig nem azért zárkózik el témaválasztásaiban az elől, hogy nagyobbat markoljon, mert nem látja kigúnyolt figuráinak ezt az általánosítható jellegét, hanem, mert nem tud, nem mer, s felőtlő felelőtlenségében nem is akar tisztábban látni. Darabjaiból ezért maradt el a bátor kiállítás, hiszen az erő, a művész hatalma nem a szavakon múlik, hanem a szavak tartalmán és hatásán. Nusics azonban éppen ezt a hatást tompította, enyhítette azzal, hogy mulattatta azokat, akiket kicsúfolt és megelégedett ezzel a szerepével.

Amikor tehát Nusics darabjait más nyelvre és más színpadra átviszik, el kell döntení, hogy Nusics mondanivalóit, általánosítható és jellegzetes figuráinak általánosítható tulajdonságait viszik-e át, vagy a darabot és mondanivalóit meghagyják az eredeti nusicsi légkörben. A színházi rendezésnek, általában a színjátszásnak ez nagyon súlyos problémája, de sajnos a Magyar Népszínház előadásából nem tűnt ki, hogy kellően elmélyültek volna a kérdés boncolgatásába. Tavalyi Nusics-darabjuk, a Megboldogult előadásán, beállí-

tásban, rendezésben, értelmezésben a magyar játékestilust alkalmazták, s ezzel nagyon komoly és jó megoldást találtak arra, hogy a nusicsei jellegzetességeket magyar közönségnek tolmácsolják. Abból a meglevenítésből kimaradt minden bohózati elem. Igaz viszont, hogy az a darab nem kispolgárokat, hanem polgárokat vitt a színpadra. A Gyászoló család ugyanezt a témakört a kispolgárok környezetében dolgozza fel, abban a légkörben, amelyben erősebben kiüt-köznek a környezet, a milió sajátosságai, hiszen a kispolgár félműveltségében közelebb áll ahhoz a talajhoz, amelyből származik, inkább megőrzi környezetének jellegzetességeit, mint a polgár, több benne a fonákság, nevetségesebb is, mert hiszen kicsinyesebb is. Ahhoz, hogy magyar színpadon ugyanúgy hassanak, ahogyan szerb efedetiben, a légkört kell megteremteni. A magyar színház együttese — rendezésben — ezt úgy igyekezett megoldani, hogy megkísérelte átvinni a szerb színpadok sajátos nusicsei játékestilusát. Vagyis, nem azt kutatta, hogy milyen eszközökkel és elemekkel teremtheti meg magyar színpadon a Gyászoló család kispolgári szerb légkört, hanem azokat az eszközöket vette át, amelyekkel a darab a szerb közönségre hatott.

Kétségtelen, hogy ez a realizmus súlyos félreértelmezése. Ha nem is vesszük a világirodalom korunkbeli nagyjait, akiknek színmű-alakjai maguk teremtik meg a kellő légkört, s nem kell hozzájuk az eredeti miliót külön érzékeltetni, tehát, ha mondjuk, nem is ibseni, vagy shawi alakokat vesszünk mintául, hanem kisebb ábrázolókat, akkor is észrevehető, hogy az angol, vagy francia, vagy német légkört semmiképpen sem teremthetjük meg azzal, hogy angolosan, franciásan vagy németesen beszélnek, mozognak és viselkednek a színpadon. Pusztán azzal, hogy egy darabot ugyanúgy játszanak el, ahogyan Londonban játszák, semmiképpen sem érjük el, hogy a darab érzékelteti az angol légkört, sőt sok tekintetben fonáknak hat, hiszen más a londoni közönség, más elemek keltenek hatást, hangulatot, gondolatársításokat, más az, ami azt a közönséget sírásra készíti vagy nevetésre ingerli, mint ami a mi közönségünkben ugyanezeket a hatásokat kiváltja. A rendező feladata tehát, hogy a maga közönségének alapos ismeretéből kiindulva úgy teremtsen meg a légkört, úgy tükrözze vissza a darab milióját, ahogyan az a közönségre hat, s a közönsége elképzeléseivel, felfogásával egyezik az **erre** a közönségre ható eszközökkel **érezkeltesse** ezzel a közönséggel az eredeti légkört. A magyar Népszínház eddig ehhez tartotta magát. Csak néhány utóbbi kísérletében bocsátkozott olyan kalandokba, hogy eredeti jellegzetességekkel igyekezett ugyanezt az ábrázolást megteremteni (Warrenné mesterségében nagyon is angol, a Kisértetekben túlságosan norvég környezetet és jelleget vitt a színpadra, noha, sem egyik, sem másik darab nem az eredeti angol, illetve norvég környezetet ábrázolja, hanem általában a polgári társadalmat szemlélteti). Harmadik kísérletnek a színház Nusics darabjainak eredeti elemeit akarta meghonosítani a magyar színpadon és ezzel természetesen nem azt érte el, amit el kellett volna érnie, nem vitte át a kispolgárság nusicsei ostorozását a magyar közönségre, hanem a magyar néző előtt nevetségessé tette a csarsija perifériáját, a nagyszerb egyeduralkodó központ külterületi világát. Gúnyolódott egy szerencsére teljesen kipusztulóban lévő környezet felett anélkül, hogy ennek a gúnynak az élet a magyar kispolgárság még kevésbé kivesző rétege ellen fordította volna.

Igaz, hogy Nusicsban megvan az a törekvés, hogy meneküljön az általánosításoktól. De nyilvánvaló, hogy amikor Nusics megírta darabját, nem gondolt arra, hogy más környezet előtt is szemléltesse egy épülő, fejlődő társadalom haszonélvezőit és egyben rombolóit, a vérszopókat, ingyenélőket, rablókat, s a nagyokat, hűségesen kiszolgáló kis kalózoikat, a hatalmaskodókat, akik felfelé alázatosak és lefelé rúgnak, s bennük van a talpnyalók minden rossz tulajdonsága. Nusics, amikor csupa olyan emberről írt, akik nem építettek, nem termeltek, nem gazdagították társadalmukat, csak rombolnak, harácsolnak, fosztogatnak, s a maguk társadalmi előnyeit igyekeznek végsőkig kiaknázni, akkor a maga környezetére gondolt. De bizonyos, hogy sem Garay Béla rendezőnek, sem a Magyar Népszínháznak eszébe se jutott, hogy ugyanazt a szerb környezetet gúnyolja, hanem azért vitte magyar közönség elé a darabot, hogy a magyar közönségre hasson. Márpedig a nusicsei játékestilus még a szerb színpadon is arravaló volt, hogy tompítsa Nusics mondanivalóinak élet, mulattasson azzal, ami ostorozásra hivatott. A rendezésnek tehát azokat

az elemeket kellett volna keresnie és megtalálnia, amelyekkel a Gyászoló család valóban a Nusics számára magyar színpadon teremtett új közönségre, a mi magyar közönségünkre hat, s nem kellett külön keresni a nusicsi játéktílus tompító eszközeit sem, mert hiszen egyáltalán nem kell többé kíméltesnek lenni a kispolgári fonákságok iránt. Hogy a színház szándéka jó volt, az természetes, hiszen azért is tűzte műsorra a Gyászoló családot, Nusicsnak azt a darabját, amely éppen azért az egyik legerősebb és legértékesebb műve, mert jóval többet mond, mint amennyit Nusics tudatosan mondani akart. Alakjai diszpéldányai, tömören összefogott figurái társadalmának és a kispolgári, sőt nyárspolgári világszemléletnek. A cselekményben kevés a bonyodalom, a kifejtés nagy összeütközései bohócati elemek, a kibontakozás annyira természetes, annyira magátóladódik, hogy szinte nélkülözi a drámai elemeket. De ez a vékonyka cselekmény is elegendő ahhoz, hogy Nusics elmondja, amit akar. S a mondanivalóját a színház, a rendezés nagyon jól a mi kispolgárságunk ellen fordíthatta volna.

Mert ezuttal nem a csarsijáról, nem az élreszőkő nagyragadozókról beszél, csak a csarsija külterületéről, a nagyrablókat hűségesen kiszolgáló és ezért jutalmukat váró kispolgárokról, hivatalnokokról, elősdiokról nyújt nagyon szemléltető képet. Egy elhunyt nagykereskedő hagyatékára ráveti magát a rokonság, ez a kideríthetetlen kapcsolatokkal az elhunythoz fűződő szedett-vedett népség; amíg reménykedik, dicsőíti az elhunyt emlékét, méltatja kiválóságát, de mindenesetre betelepszik a lakásba és fosztogatja, s amikor kiderül, hogy mindent az örökhagyó törvénytelen leánya kap, gyalázkodva távozik, csak a főszolgabíró marad, hogy a végrendelet végrehajtásával megbízott és számító ügyvédet összehoronálja az általános örökösrel és ezen az alapon haszonélvezője legyen a vagyonnak. Az alakok mind jellegzetes típusai annak a hirtelen támadt rokonságnak, amely csak a vagyonéhségben keletkezik és jelentkezik, annak a kispolgári környezetnek, amely pénzsovár reménykedéseiben a legelszántabb elvetemültségekre, a legsúlyosabb erkölcstelenségekre is képes. Itt van a főszolgabíró; hatalmaskodó, erőszakos, parancsoláshoz szokott, a csendőrerőszak kiskirálya; kiméletlen végrehajtója a mindenkorai kormány minden akaratának, viszont éppen ezért, ha már nagyon kiéleződött a zsarnoksága, elhelyezik, de szolgálatait persze változatlanul igénybeveszik. Itt, a családban is ezzel az erőszakossággal nyilvánítja magát családfőnek, bár még csak meg sem kíséri, hogy rokoni kapcsolatait megmagyarázza. Felfelé alázkodó, lefelé népnyzó és hatalmaskodása annyira magabiztos, hogy a család csak nehezen mer lázadni ellene, csak akkor, amikor reménysegeiket fosztogatja. Magának követeli a vagyon nagyobb részét, s társadalmi állására, szükségleteire hivatkozik, holott csak nyugalmazott főszolgabíró már és annyira nincs semmiféle társadalmi állása, hogy amikor már minden elveszett, megelégszik azzal a nagyon szerény ingyenlakással is, amelyben eddig a törvénytelen leány lakott. Felesége régi neveltségű szerb asszony típusa, alázatos rabszolgája a férjének, akárat nélküli lény, gondolatvilágában teljesen férjéhez idomult, azonnal mindig ugyanazt akarja — legalább is idegenekkel szemben — amit férje, az a nőtípus, amelynek a régi szerbiai törvények szerint semmiféle joga nem volt, férje gyámsága alatt állott, piacra sem ő, hanem a férje járt és Nusics erre is építi fel a darab befejező csattanóját. A főszolgabíró, hogy igazolja magát a család előtt, amiért nagy fogadkozásai ellenére is vállalja a rokonságot a törvénytelen leánnyal, azt hazudja, hogy az ügyvéd viszont az ő törvénytelen fia. Felesége tudja, hogy hazudik, de annyira beleidegződött, hogy higgyen férjének, hogy akaratlanul is elhiszi a hazugságot és kétségbeesésében elájul. Itt van a figurák között a csődbejutott kereskedő, aki mostanáig ennek az örökségnek a reményével hitegette hitelezőit és most bekövetkezett a végveszedelem, valóban meghalt a távoli rokon, s ki fog derülni, hagyt-e egyáltalán valamit is reá. Erőszakos és kétségbeesett, minden megoldást vállal, csak hogy lélekzethez jusson, alkalomadtán vad ragadozó is, s a kisebb lopásoktól sem riad vissza, amikor a lakásba telepedik. Keresztül-kasul erkölcstelen, típusa annak a régi kereskedőfajtának, amely csak addig tudja megőrizni a maga kereskedői jó erkölcsének látszatát, amíg az adósságok hullámai össze nem csapnak a feje felett. Felesége, mint a főszolgabíró felesége, a régi szerb asszonyok sok szenvedését szemlélteti, csak gyakrabban és erőszakosabban lázado-

zik. Örökségért jelentkezik az írodamoly, a bürokraták bürokratája, a nyugalmazott levéltáros is, maga a megtestesült alázatosság, de lop, ami a kezéigénybe akad és erőszakosan örökölni akar akkor is, amikor jól tudja, hogy csak első feleségének volt valami alig felfedezhető rokon kapcsolat az elhunytal. Vállalkozik a hamasításra is: családfát készít rokon kapcsolatainak kimutatására, de csak addig érdekli, amíg ki nem derül, hogy hiába reménykedett. Felesége a hangosan komédiázva gyászolóok közül való, semmi köze az elhunythoz, de mutatni akarja a világnak, sőt még a családnak is egyáltalán nem érzett fájdalmát és mindaddig komédiázik, amíg azt reméli, hogy kifizetődik. Szerepel a foglalkozás nélküli fiatallembert, a züllött kártyás is, az alja ennek a társadalmi rétegnek, de legalább még benne lehetnek fel a legőszintébben és legleplezetlenebbül mindazok az aljas tulajdonságok, amelyeket a többiek gyázzsal, álszenteskedő szavakkal, képmutatással igyekeznek takargatni. Itt van az ajiától örökölt pénzt elverő elősdi fiatallembert is, aljas, tisztességtelen ajánlatokat tesz a csinos fiatal leánynak, amíg azt reméli, hogy ő lesz az örökös, s amikor kiderül, hogy a leány az örökös, akkor jut eszébe, hogy tulajdonképpen feleségül is vehetné a leányt és ezzel a vagyonhoz is hozzáíuthatna. Nem hiányzik az együttesből a kétes erkölcsű nő sem, ledér, megszokásból még itt, ebben a társaságban is kacér, ahol ez teljesen céltalan; a vagyon számára az ugródeszka, hogy nagyvonalúbban folytathassa addigi életét, de megelégszik apró lopásokkal, többek között egy ébresztőóra ellopásával is, nincs érzéke sem látszathoz, sem erkölshöz, nem is tagadja, hogy az örökhagyó is csak olyan ötödik keréknek tekintette a családban, mégis eljött örökölni. Végül ebbe az együttesbe illik, ha feladata szerint el is különül a többitől, az ügyvéd látja, ismeri a leányt, s ismeri a végrendelet tartalmát is. Tudja, hogy a leány az általános örökös, de azt is tudja, hogy ez a leány félnék és bizalmatlan, ezért udvarlással, figyelmes-séggel, szolgálatkészséggel és azzal igyekszik behálózni, hogy még csak emlí-tést sem tesz szándékáról; korrekt, kifogástalan úrnak akar látszani és csak egyetlen egyszer szólja el magát, de ezzel azután fel is fedi szándékát. Egye-dül csak a fiatal leány fehér ebben a sötét együttesben, de ő is azért, mert bűnös apja jónaklátta titokban tartani kapcsolatukat, s arra is vigyázott, hogy idő előtt semmit meg ne tudjon; tehát még ez az ártatlanság is egy bűn leplezése, takargatása, ami éppen abban jut kifejezésre, hogy a leány túlzottan naív és tájékozatlan.

Nusics tehát felsorakoztatta a csarsija külterületének, kiszolgálóinak egész gárdáját, hogy rajtuk keresztül bemutassa a kispolgári világnézet lela-csonyodottságát, a nyársipolgári szellem fertőzöttségét és egyben annak az egész hatalmi rendszernek a romlottságát, rothadtságát, amely ezekre az ele-mekre támaszkodik. De sajnos, a szabadkai Magyar Népszínház színpadán nem így kelt életre és nem ilyen alakult Nusics darabja; az együttes elő-adásában sorozatos visszasságokból és fonáságokból felépített, nagyon szóra-koztató, hangos kacagásokat kiváltó bohózat lett a szatíra, az ostorozás és szemléltetés. Tehát éppen a nusicsi mondanivaló sikkadt el. Kétségtelen, hogy a rendezésnek nagyon nehéz feladatot kellett volna megoldania, ha pontosan elakarta volna találni azt a játéktílust, amellyel Nusicsnak ez a műve magyar színpadon és magyar néző számára pontosan ugyanolyan kímé-letlen ostorozássá válhat, mint szerb színpadon szerb néző számára. Garay Béla, a rendező, felismerte, hogy az eddigi játéktílus a Gyászoló család szín-padra állításához semmiképpen sem felel meg és megkísérelte a szerb szín-padok nusicsi játéktílusát magyar színpadra vinni. Az utánzás meglehetősen sikerült, csak hogy ez a játéktílus arra vezet, hogy a kispolgár kitűnően mutat karrikatúráján, s nem ismer magára, nem érzi meg benne a megszégye-nítést, az arculást. A szerb színpadoknak is súlyos problémája, hogy Nusics műveit többé ne úgy adják elő, ahogyan a régi játéktílus a régi gazdákkal, a csarsija hatalmaskodóival megalkudott, hanem úgy, hogy az emberek tudatában megmaradt rossz szellemet kíméletlenül ostorozza és a mai néző számára hűséges tükörképet tárjon a letűnt korszakról. Nehéz, de művészhez méltó feladat egy egész játéktílus átalakítása, s ám a magyar színpadon annyival könnyebb lehet, mert a magyar közönség nem szokhatta meg ezt a régi, jellegzetesen Nusicsi stílust és a magyar színpadon még nem is honoso-dott meg. Ha figyelmen kívül hagyjuk is, hogy a bemutatóig még nem érett

meg az előadás és a bemutatót még bőségesen tarkították túlzások és rök-tönzések, s ha a bemutatóról le is hámozzuk ezt a sallangot, még mindig nem az alakul ki, aminek a Gyászoló családnak lennie kellene. Bohózat volt csupán, de túlságosan egy szűk beográdi környezet mulattató bemutatása, sőt egy-két figura megváltoztatása folytán a cselekmény észszerűsége is meg-sínylette, hogy az előadást nem kellő szemszögből és nem a magyar színház együttesétől várható gondossággal és alapossággal készítették elő.

A jelek arra vallanak, hogy ez nem csupán a rendezőn és a rendezésen múlt. A rendező az elhelyezésben a főszolgabíró szembeállította a család-dal, külön előtérbe helyezte, s mintegy oroszlánszelidítőként fordította a csa-lád felé. De Szabó István alakításában a főszolgabíró rettegett hatalma, zsarnoki erőszakossága nem domborodott ki, inkább alázatos, gerinctelen volt. Ez is benne van a figurában, de csak felfelé és lefelé csak akkor, amikor túlerő ront rá és nem védi többé sem a csendőrség, sem a mindenkor mellé képzelt karhatalom. A szöveg kifejezi ezt, de a megjátszásból hiányzott és éppen ezért a szavak nem váltak eléggé meggyőzőekké. Szinte különösnek tűnt, hogy ez az ember egymaga meg tudja félemlíteni a többieket, valameny-nyit, hatalmaskodni tud felettük. Próbálják kikezdeni családfői rangját, de csak kötekednek és amikor családon kívüli tárgyalásokra van szükség, őt bízzák meg. Szabó István megszemélyesítésében elveszett a figurának ez a lényeges jellege, s vele együtt az is, hogy ezen a címen, minden kézzelfog-ható jog és ok nélkül kisemmizi a családot. De mert hiányzik ez a fennhé-jázás a főszolgabíró alakjából — bár különben Szabó István ott, ahol a puhányt, az alázatosságot kellett megjátszani, kitűnő volt — a cselekmény észszerűsége, következetessége sem érvényesült. A többiek lázadozása pusztá családi veszekedés, kapzsi civakodás volt, s szinte indokolatlan maradt az az ellentét, ahogyan a második felvonás végén, amikor a családi egyezségben a főbíró ki akarja semmizni a többieket, a családottságuk, a pénzféltésük felül-kerekedik az eddigi megfélemlítettségen és kirobbanó haragjukban tettlegesen támadnak vezérükre. A főszolgabíró alakja a darab és a cselekmény alapja, ami nélküle történik, az csak jellemzése a helyzetnek és a többi figurának. Ez az oka annak, hogy — mivel a főbíró nem kellően adta meg az alaphan-got, a többi szerep is kissé elrajzolttá vált és inkább bohózati figurának, mint vígjátéki, sőt szatírai alaknak hatott. S minthogy a főszolgabíró nem volt eléggé hatalmaskodó, felesége szerepében, M. Pálfi Margit alakítása sem szemléltette és szemléltethette a férje gondolatvilágába átlényegült, de éppen ezért helytel-közzel maga is hatalmaskodó régi típusú szerbiai asszonyt, s ugyanez hiányzott Farkas Erzsébetből, aki a kereskedő, Remete Károly fele-ségét alakította. Remete Károly, az egyik legszebb hangú színészünk, de játékában, noha nagyon sokat fejlődött, még nem jutott el odáig, hogy hangja teljesértékű művészi alakítással párosuljon. Ebben a szerepben csak a letört-séget, a reményvesztettséget érzékeltette, nem azt, hogy veszedelmes gonosz-tevő, közönséges csaló, aki mostanáig szédítette hitelezőit és most megkísérli, hogy a végrendelet megtámadásával tovább folytathassa üzemeit. Letört-ségben kétségtelenül voltak nagyon szemléletes részletek, de összességében sze-repéből nem domborodott ki a nusicsi elgondolású figura. Virág Mihály, egy irodamolyt alakított, de bár, mint Remetének, Virágnak a maszkja is kitűnő volt, ezt a külsőséget nem telítette a sok sötét tartalmú irat között minden erkölcsi érzékét elveszített bürokrata érzékeltetésével. Virág Mihály, külön-ben a tehetséges fiatal színészek közé tartozik és tehetsége itt-ott megcsillant, de kibontakozni még nem tudott. Juhász Anna, a hangoskodó, komédiás gyá-szoló egy figuráját, az irodamoly feleségét addig nagyon jól alakította, amíg az asszony a hagyaték elvesztése feletti elkeseredettségében le nem leplezi magát. Itt azonban már nem tudta a közönségességét, az alantasságát még csak nem is leplező asszony jellemét annyira érvényesíteni, mint ahogyan Nusics szövege erre alkalmat nyújt. R. Fazekas Piri, a ledér életű özvegy szerepét bohózati figurává tette, s ezzel túljátszotta, nagyobb súlyt adott a szerepnek, mint amennyi a cselekmény előmozdításában jut neki. Godányi Zoltán, Gyapjas István és K. Szkala Jolán, nem igyekezett egyéni értékeket vinni az alakításba, s így csak átlagos színészi teljesítményt nyújtott. Szilá-gyi László, ez a tehetséges fiatal színészünk pedig ártatlan báránynak mutatta az ügyvédet, s ezzel elvesztett a szerep igazi jellege.

Mentegethetnők az előadás fogyatékoságait azzal, hogy az együttes játéka még nem érett meg arra, hogy a közönség elé vigyék. De, ahogy végigtekintünk a Magyar Népszínház néhány legutóbbi bemutatóján, s összegezzük — a fejlődés szempontjából — a színház újabb teljesítményeinek értékét, az átmeneti válság olyan tüneteit fedezzük fel legnagyobb és legjelentősebb vajdasági magyar kultúrintézményünk munkájában és fejlődésében, hogy felelőtlenség volna továbbra is kendőzni a színház — remélhetőleg átmeneti — hanyatlását.

* * *

A kendőzés annál súlyosabb és veszedelmesebb lenne, mert időközben második hivatásos magyar színházunk, a topolyai járási Magyar Népszínház is bemutatta, éspedig szintén Garay Béla rendezésében, a Gyászoló családot, s ha a szubotikai együttes eltévelyedéseit szó nélkül hagynók, hogyan nyújthatnánk segítséget ennek az új intézményünknek? Különösen elgondolkodásra készítő jelenség, hogy a fiatal, kisebb gyakorlatú, műkedvelő erőkre támaszkodó és hivatásos színházi életét csak most kezdő topolyai együttes a maga körülményeihez és lehetőségeihez képest jobb előadásban mutatta be Nusics darabját, mint a szubotikai együttes. Egészséges, épkezláb vigjáték kerekedett a topolyai előadásban. Még ez sem teljesen a szatíra gyilkos gúnyját fokozottan hangsúlyozó és kiélező megoldás, de mindenesetre jobb és több, mint pusztá bohózáttá, szórakoztató játékká tenni az annyira szemléletes és tartalmas nusicsi szatírárt. Friss, közvetlen hatású, eleven játék volt ez, a bohózati elemeket — bámulatos önuralommal — csak a legszükségesebbre korlátozták, élénk ütemű vigjátéki stílussal, az alakok jó jellemzésével érvényesítették Nusics mondanivalóit és ezzel nagyobb, értékesebb hatást értek el. Kétségtelen, hogy az együttes még túlságosan magán viseli a műkedvelés maradványait, a színészek biztos mozgása, felszabadult játéka, igazi átlényegülése, művészi képességük teljes kiaknázása még hiányzik, csak megcsillogtatták tehetségük és művészi jövőjük értékeit, de hisz ez még csak szárnypróbálgatás. Összességében az előadás tartalmas volt s egyik-másik szereplő helyenként eljutott azokhoz a felfokozásokhoz, amelyek — ha a kellő biztonságot és gyakorlatot is megszerzik hozzá — művészi élménnyé teszik a közönség számára a színész játékát. Egyelőre talán Dimitrijevic Mara érdemel különös figyelmet komikai alakításával, azzal, ahogyan még a túlságosan kínálózkodó bohózkodás jeleneiben is mértéktartó és művészi volt, és az maradt azokban a jelenetekben is, amelyekben, bármennyire is előtérben van, a cselekményt nem ő viszi. S említésre méltó Schneider Dániel főszolgabírója, akiben helyenként, különösen az első felvonásban és az utolsó jelenetekben, a nusicsi figura kelt életre. A többiek egyelőre csak tehetséges ígéretek, s ha a színház műsorpolitikája megfelelően alakul, bizonyára ki is bontakozik tehetségük.

* * *

Nusics magyar bemutatói, s különösen a legutóbbi topolyai siker már rácaffoltak azokra, akik Nusics színműköltészetét lefordíthatatlannak, vagy éppen félremagyarázhatónak vallották. A vajdasági magyar színházi közönség tetszéssel és szívesen fogadja Nusics darabjait. S ez egyben arra vall, hogy Nusics költészete már átjutott a második időszakába, időállónak bizonyult, értékei maradandók, tartalma szemléletes és csak a tolmácsoláson múlik, hogy a nusicsi szatíra érvényesül-e.

Sulhóf József

A HÍD irodalmi pályázata

A »HÍD« irodalmi és kritikai folyóirat pályázatot hirdet különböző irodalmi munkára: versre, elbeszélésre, színműre és tanulmányra. A pályázat toborzó jellegű és irodalmi életünk további fejlődését és kristályosodását szolgálja. Az Írószövetség tagjai nem vesznek részt a pályázaton s így azoknak, akik újabban kapcsolódtak be az alkotógárdába, valamint azoknak, akik most lépnek először az olvasóközönség elé, alkalomuk lesz friss hangjukkal, eleveenségükkel hozzájárulást adni célkitűzéseink megvalósítására; új tehetségeket keresünk és reméljük, hogy ezek kiválasztásához hatásos eszköz lesz ez a pályázat.

A pályaművek tárgyát, tematikáját nem kötjük meg. A munkák fellelhetik multunkat, szocializmust teremtő jelenünket; az igazán emberit keressük, a valóban művészi ábrázolást és vetítést. Szűkebb témakört egyedül a tanulmányoknál szabtuk meg; kikötésünk az, hogy a tanulmányok a vajdasági magyar irodalomból vegyék tárgyukat, esetleg Vajdaság más népeinek irodalmi problémáit, alkotásait tárgyalják.

Pályázatot hirdetünk:

1. Elbeszélésre; első díj 7.000 dinár; második díj 5.000 dinár; két harmadik díj egyenként 2.500 dinár.
2. Versre; első díj 4.000 dinár; második díj 3.000 dinár; két harmadik díj egyenként 1.500 dinár.
3. Egyfelvonásos színműre; első díj 8.000 dinár; második díj 6.000 dinár; harmadik díj 4.000 dinár.
4. Háromfelvonásos színműre; első díj 20.000 dinár; második díj 10.000 dinár; harmadik díj 8.000 dinár.
5. Tanulmányra; első díj; 8.000 dinár; második díj 6.000 dinár; harmadik díj 3.000 dinár.
6. Irodalmi riportra; első díj 7.000 dinár; második díj 5.000 dinár; két harmadik díj egyenként 2.500 dinár.
7. Humoros karcolatra; első díj 6.000 dinár; második díj 4.000 dinár; harmadik díj 2.000 dinár.

A pályázatok határideje:

Elbeszélésnél, versnél és egyfelvonásos színműnél 1951 január 15.

Tanulmánynál 1951 február 15.

Háromfelvonásos színműnél 1951 április 15.

Pályázati feltételeink:

a) A pályázaton kizárólag eddig meg nem jelent írásokkal lehet résztvenni.

b) A pályamunkákat két példányban ritkán gépelt sorokban, papírnak csak egyik oldalára írott szövegezéssel kell eljuttatni, a »HÍD« szerkesztőségének címére, jelíges boríték kíséretében.

c) A Pályázat eredményét a »HÍD«-ban tesszük közzé a bírálóbizottság értékelése alapján.

d) Függetlenül attól, hogy valamely írás Pályázatot nyer vagy sem, a közlésért külön honoráriumot fizetünk.
